

တၢ်ကသုၣ်ကသံးတၢ်ဆီတလဲ

တၢ်တြီဆၢမၤစၢ်လီၤ တၢ်ဒီလီၤဒီဘၣ်သး တၢ်သ့တူၢ်န့ၢ်ခီၣ်ကဲ

တၢ်သိၣ်လိလံာ်စိၣ်စုလၢပုၤလီၢ်ကဝီၤဖိသ့ၣ်တဖၣ်အဂီၢ်

တၢ်ကသုၣ်ကသံးတၢ်ဆီတလဲ

တၢ်တြိဆာမၤစၢ်လီ၊ တၢ်ဒိလိဒိဘၣ်သး တၢ်သ့တူၢ်န့ၢ်ခိၣ်ကဲ

တၢ်သိၣ်လိလံာ်စိာ်စုလၢပုၤလီၤကဝီၤဖိသ့ၣ်တဖၣ်အဂီၢ်

တၢ်ကသုၣ်ကသံးတၢ်ဆိတလဲ

တၢ်တြိဆာမၤမၤလီၤ တၢ်ဒီလိဒီဘၣ်သး တၢ်သ့တူၢ်န့ၢ်ခီၣ်ကဲ

ဘၣ်တၢ်ထုးထီၣ်ရၤလီၤအီၤလၢ
ကညီဖိခိၣ်ယၢၤဒီးပုၤဂ့ၢ်ဝီတၢ်မၤပုၣ်ဘျးစဲကရၢ (ခ့ၣ်)

ပုၤဖးဘျး ဇးကံၣ်ဒီးရဲၣ်လံာ်

နီၢ်ဆံးဆံး

တၢ်ဂီၤ

စီၤကီၢ်ဖိဖိ, စီၤမိၢ်, စီၤကပီၤထူ, ခ့ၣ်

လါမၢ်ရး ၂၀၂၄ နံၣ်

တၢ်န့ၢ်ဟ့ၣ်ဒီးယၢ်

ကညီဖိခိၣ်ယၢၤဒီးပုၤဂ့ၢ်ဝီတၢ်မၤပုၣ်ဘျးစဲကရၢ (ခ့ၣ်)

လံာ်စဲက့ၢ်တး

WANIDA PRESS, ဝုၢ်ကံာ်မဲ, ကီၢ်ကျိၣ်တဲၣ်

တၢ်ဂ့ၢ်ခိၣ်တီတဖၣ်

ကဘျဲးဟ

တၢ်ကတိၤလၢညါ.....၄

လံာ်စိာ်စုအတၢ်ပညိၣ်.....၇

ခိၣ်တယၢ်တၢ်ဘျုးမိာ်ပျၢ်လၢတၢ်မၤလိခိး
တၢ်တီၢ်နီၣ်ဖံးယၢ်တၢ်အဂီၢ်.....၁၁

မူခိၣ်ကလံာ်သီၣ်ဂီၤခိးတၢ်ကသုၣ်ကသံး.....၁၂

တၢ်ကသုၣ်ကသံးတၢ်ဆီတလဲခိးတၢ်ဂ့ၢ်ကီၤလၢ
အပိာ်ထွဲထီၣ်အခံတဖၣ်.....၃၅

တၢ်ကသုၣ်ကသံးတၢ်ဆီတလဲခိးထံကီၢ်ဘီမုၢ်တၢ်အတၢ်ဂဲၤလိာ်.....၅၄

ပျၢ်ထူလံာ်ဖိခိးတၢ်ကသုၣ်ကသံးတၢ်ဆီတလဲ.....၇၂

တၢ်ယုၣ်လီၤဘျါလီၤကွံာ်တၢ်ကသုၣ်ကသံးတၢ်ဆီတလဲ
တၢ်ဂ့ၢ်ကီၤကျိၤကျဲ.....၉၈

တၢ်ဂ့ၢ်ကျါတံာ်.....၁၀၈

တၢ်ကတိၤဝီၢ်သြ့, ဝီၢ်ကူၣ်ခိးအခိပညိတဖၣ်.....၁၁၁

တၢ်ကတိၤလၢညါ

တၢ်ကသုၣ်ကသံးတၢ်ဆီတလဲ (မူခိၣ်ကလံၤသိၣ်ဂီၤတၢ်လဲလိာ်) လၢအသဟီၣ်ဆူၣ်ထီၣ်ဖဲပစၢ်ခါကတီၢ်အံၤ တၢ်ထံၣ်အီၤထဲလၢခိၣ်ယၢန့ ဆၢၣ်ဂ့ၢ်ဝီတခါခါတသ့ဘၣ်. အခိၣ်တလိၣ် မ့ၢ်မူဖျၢၣ်တၢ်တတၢ်တနၢ်ဖး ဝီၣ်တခါလၢ အဒုးအိၣ်ထီၣ်တၢ်ဒိဘၣ်သလၣ်အအၢသ့ၣ်တဖၣ် လၢပုၤကူ ပုၤကညီလၢဟီၣ်ခိၣ်တဘျီအံၤကိးဂၤဒီးအဂီၢ်န့ၣ်လီၤ. တၢ်ကသုၣ်ကသံး တၢ်ဆီတလဲအံၤ မ့ၢ်တၢ်ဘၣ်ထွဲလိာ်အသးလိၤလိၤဒီးတၢ်ဂ့ၢ်တၢ်ဝီၣ်အမ့ၢ် ပုၤဟီၣ်ခိၣ်ဖိခွဲးယၢ်, ပုၤဂ့ၢ်ဝီ, တၢ်အိၣ်ဆူၣ်အိၣ်ချ့, နီၢ်ခိၣ်တၢ်လုၢ်အိၣ်သး သမ့, မ့ၢ်ကျိၤဝဲၤကွၢ်, ဒီးအဒိၣ်အအါထံၣ်ရူၢ်ကီၢ်သဲးတၢ်ပတၢ်ပြးသန့သ့ၣ် တဖၣ်န့ၣ်လီၤ. ဒီးတၢ်လၢအရူၤဒိၣ်တမံၤလၢပဝဲကိးဂၤကြးသ့ၣ်ညါအီၤတ ခိမ့ၢ်ဝဲ တၢ်ကသုၣ်ကသံးတၢ်ဆီတလဲအံၤ တမ့ၢ်တၢ်လၢအကွၢ်မဲၣ်ဒီးနီၤဖး တၢ်အဒုၣ်အဆၢ, ဒ်ပစံးတၢ်အသိး တၢ်ဘျီတၢ်ဘါ, ထံၣ်ကီၢ်ဒီးဟီၣ်ကဝီ တၢ်လီၢ်တၢ်ကျဲ, ပုၤဂ့ၢ်ဝီဒီးမ့ၢ်ကျိၤဝဲၤကွၢ်အတီၤပတီၢ်, တၢ်ကူၣ်ဘၣ်ကူၣ် သ့အတီၤပတီၢ်, ပုၤကလုၢ်အဒုၣ်အထၢ, ဒီးထံၣ်ရူၢ်ကီၢ်သဲးတၢ်ဆီမိၣ်ဆိမး ဒီးတၢ်ပတၢ်ပြးသန့သ့ၣ်တဖၣ်နီၣ်တမံၤဘၣ်န့ၣ်လီၤ. ဘၣ်ဆၢၣ်တၢ်ဂ့ၢ်ကီၤလၢ အပိာ်ထွဲထီၣ်အခံၣ်အမ့ၢ်န့ၣ်ဆၢၣ်တၢ်တတၢ်တနၢ် တၢ်မၤတပျီၣ်တပျီၣ်တၢ်လၢ အရၤလီၤအသးသကူဟီၣ်ခိၣ်ဒိတဘျီအံၤတခါ, ပုၤလၢအတူၢ်ဘၣ်တၢ်အ နးကတၢ်တခါမ့ၢ်ဝဲဒၣ် ပုၤလၢတၢ်ဆိၣ်တၢ်မၤနၢၤဒီးပုၤလၢအဘၣ်တၢ်ကွၢ်က ဟ်ကွၢ်အီၤညါနီၣ်အမ့ၢ် ပုၤလီၢ်ကဝီဖိဒီးပုၤထူလံၤဖိသ့ၣ်တဖၣ်န့ၣ်လီၤ. ပဝဲကညီပုၤထူလံၤဖိဖဲကီၢ်သုၣ်လုၢ်ပုၤသ့ၣ်တဖၣ်စ့ၢ်ကိး ပတၢ်ကွၢ်ဆၢၣ်မဲၣ် လဲၤခိဖျိဒီးတၢ်ဘၣ်တၢ်ကသုၣ်ကသံးတၢ်ဆီတလဲအံၤသ့ၣ်တဖၣ်အမဲၣ် ညါ, အနံၣ်နွံဆံဘျီထံၣ်လီၢ်ကီၢ်ပူၤတၢ်ဒုးတၢ်ယၢဒီးတက့ၢ်ဒိၣ်တၢ်သး လီၢ်သးကျဲသ့ၣ်တဖၣ်စ့ၢ်ကိး မ့ၢ်တၢ်တၢ်ဖးဒိၣ်နးနးကျဲကျဲလၢပဂီၢ် န့ၣ်လီၤ.

ဒ်လံာ်တၢ်ပာ်ဖျါဖဲအပူၤကွံာ်ဟ့ၣ်ပလီၤပုၤအသိး, ပမ့ၢ်တဘၢရၢၢ်
ယုာ်ဒီးဟံးထီၣ်သကိးဂ့ၢ်ဝီလၢတၢ်ယုၣ်လီၤဘျါလီၤ (ယုၣ်လီၤကွံာ်) တၢ်
ကသုၣ်ကသံးတၢ်ဆီတလဲတၢ်ဂ့ၢ်ကီလၢအမ့ၢ် “မူဖျၢၣ်တၢ်မူတဝါတၢ်တ
တၢ်တနါ” ခဲခဲအံၤဘၣ်တခီ ပဟီၣ်ခိၣ်တၢ်ကိာ်အသဟီၣ်အံၤကအါထီၣ်
ဝဲဒၣ် (၂၀၄) နီၣ်ကရံၣ်စဲလဲစံၣ်ယၢ် တုၤလၢ (၂၀၆) နီၣ်ကရံၣ်စဲလဲစံၣ်
ယၢ်အပူၤအတုၤအယီၤ န့ဆၢၣ်တၢ်တတၢ်တနါတၢ်ပိာ်ထွဲထီၣ်အခံၤအ
မ့ၢ်ထံၣ်နီၣ်ယွၤ, ထံလုာ်ဘၢတၢ်ဖဲပိာ်လဲၣ်ကၢၢ်နံၤဟီၣ်ကဝီၤ ဒီးတၢ်မူတၢ်ဖဲ
အါမံၤအါကလုာ်ကလီၤမံၤ ဒီးအစၢၤကလီၤတူၢ်ကွံာ်သ့ၣ်တဖၣ်အတက့ၢ်
ကဒိၣ်ထီၣ်အါထီၣ်ဒီးဆူၣ်ထီၣ်ဝဲဒၣ်ကွၢ်ကွၢ်န့ၣ်လီၤ^၁. တၢ်ကသုၣ်ကသံး
တၢ်ဆီတလဲမ့ၢ်တၢ်လၢအဒူးအိၣ်ထီၣ်တၢ်မၤပျံၤမၤဖုးဒီးတၢ်ဘၣ်ယိၣ်နီၣ်နီၣ်
လၢပဝဲပုၤကူပုၤကညီသ့ၣ်တဖၣ်အတၢ်အိၣ်မုာ်ဆိးဟၤ ယုာ်ဒီးပန့ဆၢၣ်
တၢ်မူတဝါအတၢ်အိၣ်စံၣ်အိၣ်ကျၢၤအဂီၢ်န့ၣ်လီၤ. ဒီဖျိတၢ်ထံၣ်အီၤဒၣ်ထဲ
ခိၣ်ယၢၤန့ဆၢၣ်တၢ်ဂ့ၢ်ကီတခါဖိတသ့ဘၣ်အယီၤ, ပုၤဂ့ၢ်ဝီတၢ်ဆီတလဲဒီး

၁ <https://www.unep.org/resources/emissions-gap-report-2022>

ထံရှုကီၢ်သးတၢ်အၢၣ်လီၤဒီးတၢ်ဟ့ၣ်လီၤသးနီၢ်နီၢ် လိၣ်ဝဲဒၣ်ဒ်သိးတၢ်က သ့ပျီၣ်လဲကွံာ်သန့ဒီးတခါဒ်ကျဲလၢအတုၤလီၤတီၤလီၤကသ့ဝဲအဂီၢ်န့ၣ်လီၤ.

ကတီၢ်အံၤပမူဖျၢၣ်လၢအမ့ၢ်တၢ်သးသမူခဲလၢၢ်အခိၣ်တယၢ်အံၤ ဘၣ်ကွၢ်ဆၢၣ်မဲာ်ဝဲဒၣ်ဒီးတၢ်တတၢ်တနါလၢအဘျးစဲလိာ်အသးသၢမံၤ သၢကကြၢၢ်အမ့ၢ် တၢ်ကသုၣ်ကသံးတၢ်ဆီတလဲ, တၢ်မူတၢ်မဲအါမံၤအါ ကလုာ်အိၣ်လၢတၢ်လီၤဘၣ်ယိၣ်ဒီးအစၢဘျးကလီၤတူၢ်ကွံာ်ဘၣ်အသး ဒီးတၢ်ဘၣ်အဘၣ်သီ (အဖိ, ကလံၤ, ခိခိၣ်, ထံနိတၢ်ဘၣ်အဘၣ်သီ) သ့ၣ်တဖၣ်န့ၣ်လီၤ. ခိဖျိလၢမူဖျၢၣ်တၢ်တတၢ်တနါသၢကလုာ်အံၤအသ ဟီၣ်ဆူၣ်ဒီး လဲၤသယဲၤလိာ်သးတပူၤပီအပီ, ပှၤဟီၣ်ခိၣ်ဖိကိးဂၤဒဲးစု လီၤယုာ်တၢ်ဟံၣ်ဖျိၣ်မၤသကိးတၢ်လၢတၢ်သးတဖျၢၣ်ပီလၢတၢ်ယုၣ်လီၤဘျါ လီၤသကိးတၢ်ကသုၣ်ကသံးတၢ်ဆီတလဲတၢ်ဂ့ၢ်ကီၢ်အံၤ ဆၢကတီၢ်တုၤပီၤ ဝဲလံန့ၣ်လီၤ.

၂ <https://news.un.org/en/story/2022/07/1123482>

လံာ်စိာ်စုအတၢ်ပညိာ်

“တၢ်ကသုာ်ကသံးတၢ်ဆိတလဲ-တၢ်တြီဆါမၤဖၢလီၤ, တၢ်ဒီးလီၤဒီးဘၣ်သး, တၢ်သ့တူၢ်န့ၢ်ခိာ်ကဲ” တၢ်သိာ်လိအလံာ်စိာ်စုလၢပုၤလီၢ်ကဝီၤဖိသ့ၣ်တဖၣ်အဂီၢ်တဘျီအံၤအတၢ်ပညိာ်တခါမ့ၢ်ဒ်သိး တၢ်ကထီၣ်ဟူးထီၣ်ဂဲၤဒီးမၤဆူၣ်ထီၣ်က့ၤလီၢ်ကဝီၤပုၤတဝါဒီးပုၤထူလံာ်ဖိလၢအအိၣ်ဆိးဖဲကီၢ်သုၤလုၤပုၤသ့ၣ်တဖၣ်အတၢ်စိာ်မဲာ်စိာ်နီၣ်ဒီး တၢ်သ့ၣ်ညါန့ၢ်ဟံၤလၢတၢ်ကသုာ်ကသံးတၢ်ဆိတလဲ (မူခိာ်ကလံာ်သိာ်ဂီၢ်တၢ်လဲလိာ်) တၢ်ဂ့ၢ်တၢ်ဝီဘၣ်ထွဲလၢအဘျးစဲလိာ်သး (မ့တမ့ၢ်) လၢအဒုးအိၣ်ထီၣ်တၢ်ဒီးဘၣ်သလၢာ်လၢပတၢ်အိၣ်မူအိၣ်ဂဲၤအကျိၤအကျဲ, နီၣ်ခိတၢ်လုၢ်အိၣ်သးသမူ, မ့ၢ်ကျိၤဝဲၤကွာ်, ပုၤဂ့ၢ်ဝီ, တၢ်ဆဲးတၢ်လၢ, ဒီးထံၣ်ကီၢ်သဲးတၢ်ပတၢ်ပြးသ့ၣ်တဖၣ်အဖီခိာ်ဒ်လဲၣ်အဂ့ၢ်န့ၢ်လီၤ.

လၢန့ၢ်အမဲာ်ညါ, တၢ်သိာ်လိလံာ်စိာ်စုတဘျီအံၤ ကမ့ၢ်စ့ၢ်ကိးခိာ်တယာ်ကူၣ်သ့ပိညါတၢ်ပိးတၢ်လီၤနီၢ်နီၢ်တခါလၢ ကမၤဖၢလီၢ်ကဝီၤပုၤတဝါဒီးကညီပုၤထူလံာ်ဖိသ့ၣ်တဖၣ် လၢကသုကတဲာ်ကတီၤဆိဟံၤအသးဒီးဒီးလီၤဒီးဘၣ်အသး ဖဲတၢ်ဘၣ်ကွၢ်ဆၢၣ်မဲာ်ဒီးန့ၢ်ဆၢၣ်တၢ်တတၢ်တနါတၢ်အိၣ်သးအဆၢကတီၢ် ခိဖျိတၢ်စူးကါက့ၤအဝဲသ့ၣ်တၢ်သ့ၣ်ညါထူလံာ်, တၢ်ဒုာ်တၢ်ထူ, တၢ်သ့တၢ်ဘၣ်, တၢ်ဖိးတၢ်မၤအလုၢ်အလၢ, ပုၤတဝါတၢ်သ့ၣ်ထီၣ်ဆိလီၤတၢ်ပတၢ်ပြးအက့ၢ်အဂီၢ် ယုာ်ဒီးပုၤတဝါတၢ်ဟံၤလုၢ်ဟံၤပုၤဒ်အမ့ၢ်တၢ်မၤဒီးမၤကၣ် ဒီးတၢ်ကွၢ်မူကွၢ်ကဲလိာ်သးတဖၣ်အဂီၢ်န့ၢ်လီၤ.

တၢ်နီၤဖးလီၤလံာ်စိာ်စုအကၢ်အဂီၢ်

လံာ်စိာ်စုတဘျီအံၤဘၣ်တၢ်နီၤဖးလီၤအဆၢဒိၣ်ခဲလၢာ်အိၣ်ဝဲဒၣ် (၅) ကူၣ်န့ၣ်လီၤ. လံာ်စိာ်စုအဆၢဒိၣ် (၁) တခါမ့ၢ်ဝဲ တၢ်ပာ်ဖျါထီၣ်က့ၤ ခိၣ်တယၢ်တၢ်ဂ့ၢ်အရူဒိၣ်ဘၣ်ယးဒီးမူခိၣ်ကလံၤသီၣ်ဂီၤဒီးတၢ်ကသုၣ် ကသံးတၢ်ဆီတလဲ, ဖံပစံးတၢ်အသိးတၢ်လီၤဆီလိာ်သးလၢမူခိၣ်ကလံၤ သီၣ်ဂီၤဒီးတၢ်ကသုၣ်ကသံးတၢ်ဆီတလဲ, ဟံၣ်မဲာ်ထံကလၢအတၢ်ဒိဘၣ် သလၣ်ဒီးကံသဝံသ့ၣ်တဖၣ်, ကံခၣ်ဘိၣ်တၢ်လဲၤတရံးသးအကျိၤအကျဲ, န့ဆၢၣ်တၢ်မူတတၢ်ခိၣ်လီၤ, ဟီၣ်ခိၣ်ကလၢထီၣ်, ဒီးတၢ်ကွၢ်ဒိတခါလၢ ကီၢ်ပယီၤဒီးတၢ်ကသုၣ်ကသံးတၢ်ဆီတလဲသ့ၣ်တဖၣ်န့ၣ်လီၤ. ဖဲလံာ်စိာ် စုအဆၢဒိၣ် (၂) တခါဒုးသ့ၣ်ညါပုၤဘၣ်ယးဒီးတၢ်ကသုၣ်ကသံးတၢ်ဆီ တလဲဒီးတၢ်ဂ့ၢ်ကီၤလၢအပိာ်ထွဲထီၣ်အခံ, လီၤဆီဒၣ်တၢ် တၢ်ဂ့ၢ်ကီၤလၢအ အိၣ်ထီၣ်လၢတၢ်မူတၢ်မဲအါကလုာ်, တၢ်အိၣ်ဆိၣ်အိၣ်ချ့, ထံနိတၢ်အိၣ် ယၢၤ, တၢ်အိၣ်ကူအီၤလၢသ့ၣ်တဖၣ်အဖီခိၣ်ဖဲလဲၣ်အဂ့ၢ်န့ၣ်လီၤ.

မ့ၢ်ဖဲလံာ်စိာ်စုအဆၢဒိၣ် (၃) တခါကွဲးဖျါထီၣ်တၢ်ဂ့ၢ်အရူဒိၣ် ဘၣ်ထွဲဒီးထံကီၢ်ဘီမုၢ်တတၢ်, ဖံပစံးတၢ်အသိးဘီမုၢ်စၢဖိၣ်ကရၢ, ထံကီၢ် ပဒိၣ်ပပုၤ, ဒီးပဒိၣ်စီစဲၣ်ကရၢ (ကရၢသဘျီ) သ့ၣ်တဖၣ်အတၢ်မၤကျဲခိၣ် သ့ၣ်, တၢ်အၢၣ်လီၤအလံာ်ပံးယာ်, ဒီးတၢ်ရဲၣ်တၢ်ကျဲသ့ၣ်တဖၣ်လၢတၢ်ဂဲၤ လိာ်ယုၣ်လီၤဘျီလီၤကွံာ်တၢ်ကသုၣ်ကသံးတၢ်ဆီတလဲတၢ်တတၢ်တနါ သ့ၣ်တဖၣ်န့ၣ်လီၤ. ဖဲလံာ်စိာ်စုအဆၢဒိၣ် (၄) တခါပုၤထုလံာ်ဖိဒီးအတၢ် ဘၣ်ထွဲလိာ်အသးဒီးတၢ်ကသုၣ်ကသံးတၢ်ဆီတလဲဂ့ၢ်ဝီ, ဖံပစံးတၢ်အ သိးတၢ်တၢ်လၢအဝဲသ့ၣ်ဘၣ်ကွၢ်ဆၢၣ်မဲာ်အီၤ, အဝဲသ့ၣ်တၢ်မၤကျဲခိၣ် သ့ၣ်လၢတၢ်တြီဆၢမၤစၢ်လီၤ, တၢ်ဒိလီၤဒိဘၣ်သး, ဒီးတၢ်သ့တူၢ်နီၤခိၣ် ကဲအကံာ်အစီ, ယိၣ်လိာ်တၢ်မုာ်တၢ်ခၣ်ကရၢၤဖဲအမ့ၢ်တၢ်ယုၣ်လီၤကွံာ်တၢ် ကသုၣ်ကသံးတၢ်ဆီတလဲတၢ်ဂ့ၢ်ကီၤအစၢ, ဒီးတၢ်ပၤတၢ်ပြးလၢအဂ့ၢ်ဒီး

၈ တၢ်ကသုၣ်ကသံးတၢ်ဆီတလဲ-တၢ်သိၣ်လိလံာ်စိာ်စု

တၢ်ကသုၣ်ကသံးတၢ်ဆီတလဲ (ကီၢ်သူလုၤတၢ်ပၤတၢ်ပြဲး) သ့ၣ်တဖၣ်န့ၣ်လီၤ. ဒီးဖဲလံာ်စီၣ်စုအဆၢဒိၣ်လၢခံကတၢ် (၅) တခါ, ပၤဖျါထီၣ်က့ၤတၢ်ယုၣ်လီၤဘျါလီၤကွံာ်တၢ်ကသုၣ်ကသံးတၢ်ဆီတလဲတၢ်ဂ့ၢ်ကီၢ်အကျိၤအကျဲဒီးကျဲယုၤထၢအစၢတနီၤလၢအဟ့ၣ်သဆၣ်ထီၣ်ပျၢ်ကိးဂၤဒဲး, ဒ်နီၢ်တဂၤပျၢ်ဒီးဒ်ပျၢ်တဝၢဒီတဖုကံာ်စီၣ်တၢ်အိၣ်သးအိၣ်ဝဲအသိး, လၢကန့ၣ်လီၤပၣ်ယုၣ်ပၣ်ဂီၢ်ဒီးဟံးသကိးမူဒါလၢတၢ်တြီဆၢမၤဖၢလီၤဒီးယုၣ်လီၤဘျါလီၤသကိးတၢ်ကသုၣ်ကသံးတၢ်ဆီတလဲအတၢ်တတၢ်တနါတပျၢ်ပီၤလၢစုလီၤယုၣ်သးတဖျၢၣ်ပီၤအပူၤန့ၣ်လီၤ.

တၢ်သံကွၢ်ကျၢၢ်တၢ်လၢတၢ်သိၣ်လိလံာ်စီၣ်စုတဘျီအံၤတခါအိၣ်ဖျါဒ်လၢအံၤအသိးန့ၣ်လီၤ.

- ၁. မ့ၢ်နပၣ်သ့ၣ်ပၤသးလၢတၢ်ကသုၣ်ကသံးတၢ်ဆီတလဲ (မူခိၣ်ကလံၤသိၣ်ဂီၢ်တၢ်လဲလိာ်) အံၤ မၤတ့ၢ်အသးလံၤလၢနဒူနသဝီဒီးနဟီၣ်ကဝီၤပူၤလံၤဒါ. တၢ်ဆီတလဲမနုၤသ့ၣ်တဖၣ်လၢနထံၣ်, ပၤသ့ၣ်ပၤသးဒီးပလၢာ်ဘၣ်အီၤလဲၣ်.
- ၂. မ့ၢ်နသ့ၣ်ညါထွဲစ့ၢ်ကိးလၢတၢ်ဆီတလဲဒ်အံၤသ့ၣ်တဖၣ်ဘၣ်မနုၤအပီၤကဲထီၣ်အသးလဲၣ်.
- ၃. တၢ်ကသုၣ်ကသံးတၢ်ဆီတလဲ (မူခိၣ်ကလံၤသိၣ်ဂီၢ်တၢ်လဲလိာ်) ဒ်အံၤအပီၤ န့ၣ်ဆၢတၢ်တတၢ်တနါမနုၤသ့ၣ်တဖၣ်အိၣ်ထီၣ်အသးလဲၣ်. အိၣ်ထီၣ်ညီၣ်န့ၢ်အသးဒ်လဲၣ်ဒီးအသဟီၣ်ဆူၣ်ထဲလဲၣ်.
- ၄. ခီဖျိလၢန့ၣ်ဆၢတၢ်တတၢ်တနါသ့ၣ်တဖၣ်အံၤအပီၤ တၢ်ဘၣ်ဒိဘၣ်ထံးမနုၤသ့ၣ်တဖၣ်လၢပျၢ်လီၢ်ကဝီၤဖိသ့ၣ်တဖၣ်တူၢ်ဘၣ် (မ့တမ့ၢ်)ဘၣ်ကွၢ်ဆၢၣ်မဲာ်အီၤလဲၣ်.

တမ်းလီမေးဒီးတက်တိုနိုဒ်ဖဲးယာ်တက်အကျိုအကျ

၁၀ များကယာ ဝိဖျိပဖးလံာ်ဖးလဲာ်အဖိခိာ်

၂၀ များကယာ ဝိဖျိပနာ်ဟူဘာ်အီလါပုဂါအအိာ်

၅၀ များကယာ ဝိဖျိ
ပနာ်ဟူဒီးပထံာ်လာပမဲာ်

၃၀ များကယာ ဝိဖျိပထံာ်ဘာ်အီလါပမဲာ်

၈၀ များကယာ ဝိဖျိပတဲဟ်ဖျါထီာ်ဒီးဟ့ာ်ခိဟ့ာ်နီးဒီးပုဂါအဂါ

၉၀ များကယာ ဝိဖျိပတဲဒီးပမာထွဲဘာ်အီလါပစုတုခိာ်တု

ခိဉ်တယၢ်တၢ်ဘျၢမိၢ်ပှၢ်လၢတၢ်မၤလိၤဒီး တၢ်တိၢ်နီၣ်ဖံးယၢ်တၢ်အဂီၢ်

ခိဖျိလံာ်စိၣ်စုတဘျၢအံၤပညိၣ်တၢ်လၢပုၤလၢအဒိၣ်တုၤခိၣ်ပျဲ၊ လီၤဆိဒၣ်တၢ် ပုၤလၢအပၣ်ယုၣ်ပၣ်ဂီၢ်တၢ်လံာ်လၢတၢ်မၤမုၢ်မၤဝဲ၊ နီၣ်ခိတၢ် လုၢ်အိၣ်သးသမူ၊ ဒီးပုၤတတၢ်ဖံးတၢ်မၤသ့ၣ်တဖၣ်အပူၤအယိ၊ ဒ်သိး တၢ်ဂ့ၢ်တၢ်ကျိၤလၢအအိၣ်ကွဲးဟ်လီၤအသးဖဲလံာ်စိၣ်စုတဘျၢအံၤအပူၤတၢ် ကသုဂံာ်ဘျဲး၊ ဆိမိၣ်ပျဲၤထံဒီး ဝဲထံနီၣ်ဖးအီၤလၢအဂ့ၢ်ကသုဝဲအဂီၢ်ခိၣ် တယၢ်တၢ်ဘျၢမိၢ်ပှၢ်လၢလၢသ့ၣ်တဖၣ်အံၤ ဘၣ်တၢ်ဆိမိၣ်ထီၣ်ထံဒီးစူး ကါအီၤလၢတၢ်သိၣ်လိၤဒီးတကတီၢ်ညါအဂီၢ်န့ၣ်လီၤ. ဒ်သိးတၢ်ကသုစူး ကါလံာ်စိၣ်စုတဘျၢအံၤတုၤလီၤတီၤလီၤ ဒီးတကတီၢ်ယိ တၢ်ထုးစုန့ၣ်ကျဲ ဒီးတၢ်ဆုၢ်တၢ်သိၣ်လိၤအတၢ်ရဲၣ်တၢ်ကျဲၤကလဲၤအသးဘၣ်ဂ့ၢ်ဘၣ်ဝီ, ဒ်ပ စံးတၢ်အသိး ပုၤမၤလိၤတၢ်ဖိသ့ၣ်တဖၣ်ကအိၣ်ဒီးတၢ်သးစဲ, တၢ်ပၣ်ယုၣ် ပၣ်ဂီၢ်, ဒီးတၢ်မၤလိၤန့ၣ်တၢ်တုၤထီၣ်ထီၣ်ဘးအဂီၢ် တၢ်ပၣ်ယုၣ်မၤသကိး တၢ်လၢတၢ်သိၣ်လိၤကျိၤကျဲၤလၢအဟ့ၣ်သဆၣ်ထီၣ်ပုၤမၤလိၤတၢ်ဖိသ့ၣ်တ ဖၣ်ကတၢ်ပီၣ်တဲသကိး, ဟ်ဖျါထီၣ်ထီၣ်တၢ်ထံၣ်တၢ်ဆိမိၣ်ဒီးတၢ်လဲၤ ခိဖျိသ့ၣ်တဖၣ် ဘၣ်တၢ်ပညိၣ်ထီၣ်ထံအီၤစ့ၢ်ကိးဖဲလံာ်စိၣ်စုတဘျၢအံၤ အပူၤန့ၣ်လီၤ. တၢ်သိၣ်လိၤတၢ်ပၣ်ယုၣ်မၤသကိးတၢ်အကျိၤအကျဲၤတနီၣ်မ့ၢ် ဝဲကရူၢ်ဖိတၢ်တၢ်ပီၣ်သကိးတၢ်, ကရူၢ်ဖးဒိၣ်ဒိတဖုတၢ်ဟ်ဖျါထီၣ်တၢ် ထံၣ်ဒီးတၢ်ယုၣ်သကိးတၢ်အစၢ, တၢ်တုၤသကိးတၢ်ဂီၤ, တၢ်ဟ့ၣ်ခိဟ့ၣ်နီၤ ဒီးတၢ်မၤလိၤန့ၣ်သကိးပျီပူၤတၢ်ကဲထီၣ်သးနီၣ်နီၣ်, ကရူၢ်တၢ်ဟ်ဖျါ, ဒီးတၢ် ဂၤလိၤလၢအဂၤသ့ၣ်တဖၣ်န့ၣ်လီၤ.

မူခိၣ်ကလံၤသီၣ်ဂီၤဒီးတၢ်ကသုၣ်ကသံး

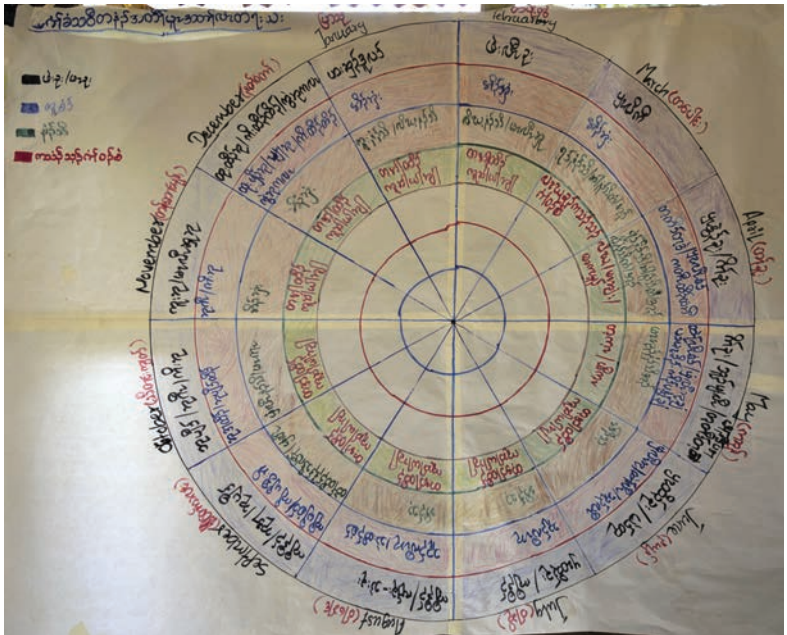

- သုၣ်ထီၣ်ခိၣ်တယၢ်တၢ်သုၣ်ညါန့ၢ်ဟံၣ်ဘၣ်ဃးဒီးမူခိၣ်ကလံၤသီၣ်ဂီၤဒီးတၢ်ကသုၣ်ကသံးတၢ်အရူၢ်အသဲးလီၤဆီလိာ်သးသုၣ်တဖၣ်.
- ဟံၣ်ပနီၣ်က့ၤမူခိၣ်ကလံၤသီၣ်ဂီၤဒီးတၢ်ကသုၣ်ကသံးအံၤမ့ၢ်တၢ်လိာ်နီၢ်နီၢ်တခါလၢပဲကညီပုၤကူပုၤကညီသုၣ်တဖၣ်အတၢ်အိၣ်မူအိၣ်ဂ့ၤဒီးနီၢ်ခိၣ်တၢ်လုၢ်အိၣ်သးသမူသုၣ်တဖၣ်အဂီၢ်.

တၢ်ကသုၣ်ကသံးတၢ်လဲၤတရံးသးအကျိၤအကျဲ

တၢ်ကသုၣ်ကသံးတၢ်လဲၤတရံးသးကျိၤကျဲအံၤ ဒီးသန့ထီၣ်အသးလၢတၢ်ဂ့ၢ်အခိၣ်သုၣ် (၄) ခါအတၢ်ရဲလိာ်ဘၣ်ထွဲဒီးဘျးစဲလိာ်အသးန့ၣ်လီၤ. တၢ်ဂ့ၢ်အခိၣ်သုၣ် (၄) ခါလၢအပၣ်ယုာ်ဒီးကလံၤကွီၤကျိၤဘၢ, ထံနိကွီၤကျိၤဘၢ, ဟီၣ်ခိၣ်ကွီၤကျိၤဘၢဒီးတၢ်သးသမူကွီၤကျိၤဘၢသုၣ်တဖၣ်န့ၣ်လီၤ. ဖဲပစံးတၢ်အသိး တၢ်လၢအပၣ်ယုာ်လၢကလံၤကွီၤကျိၤဘၢပူၤသုၣ်တဖၣ်မ့ၢ်ဝဲ ကလံၤလၢပကသါအိၣ်အမ့ၢ်အိၣ်စံၣ်ကွၢ်, ကလံၤဘၣ်အဘၣ်သီလၢအိၣ်ဒီးအစုၣ်အပျၢ်ဖဲအမ့ၢ်ခၣ်ဘိၣ်ဒဲၣ်အိးစး, နဲၣ်ထီၣ်ကွၢ်, ထံသဝံ, ဟးဒြိၣ်ကွၢ်သုၣ်တဖၣ်န့ၣ်လီၤ. မ့ၢ်လၢထံနိကွီၤကျိၤဘၢအပူၤတခါမ့ၢ်ဝဲထံကျိၤ, ပိၣ်လဲၣ်, နိၣ်, ကမါ, ထံဖိကျိၤသုၣ်တဖၣ်န့ၣ်လီၤ. တၢ်လၢအပၣ်ယုာ်လၢဟီၣ်ခိၣ်ကွီၤကျိၤဘၢပူၤသုၣ်တဖၣ်တခါမ့ၢ်ဝဲ ဟီၣ်ခိၣ်ခဲၣ်ဖံးခိၣ်, ဟီၣ်ခိၣ်ညါထ့ၣ်, လၢၢ်ဇိလ့ဇိ, ဟီၣ်လၢာ်

ပနံင်ဒီးတၢ်မျၢ်ထးသံသ့ၣ်တဖၣ်န့ၣ်လီၤ. ဒီးမ့ၢ်လၢတၢ်သးသမူအက္ခီၤ ကျၢ်ဘၢပူၤတခီတၢ်လၢပၣ်ယုၣ်သ့ၣ်တဖၣ်မ့ၢ်ဝဲတၢ်မူတၢ်အါမံၤအါကလုာ် ဒ်အမ့ၢ်တၢ်မဲတၢ်မါ, သံၣ်ဖိဖိဖိ, ထီၣ်ဖိလံၣ်ဖိဒီးတၢ်မံၤလၢဆၣ်ဖိကီၢ်ဖိ သ့ၣ်တဖၣ်န့ၣ်လီၤ. တၢ်အက္ခီၤကျၢ်ဘၢအခိၣ်သ့ၣ် (၄) မံၤအံၤ မ့ၢ်တၢ်လၢ အဒုးလဲၤတရံးပဟီၣ်ခိၣ်ဖျၢၣ်တၢ်ကသုၣ်ကသံးအကျိၤအကျဲအယီၤ အ ဝဲသ့ၣ်တၢ်ဘၣ်ထွဲဒီးတၢ်ကၢယၢ်လီၤသးယၢ်ပယၢ်ပၤဒ်အံၤ မ့ၢ်နီၣ်ဝံၣ်ခံ လၢယုၣ်ကၢတၢ်ကသုၣ်ကသံးတၢ်လဲၤတရံးသးအဂီၢ်န့ၣ်လီၤ.

မူခိၣ်ကလံၤသီၣ်ဂီၤဒီးတၢ်ကသုၣ်ကသံးတၢ်လီၤဆီလိၣ်သး

ပမ့ၢ်ကွၢ်လၢန့ၣ်ဆၢၣ်တၢ်လဲၤတရံးသးအကျိၤအကျဲတခီ ပသ့ၣ်ညါဘၣ်လၢမူခိၣ်ကလံၤသီၣ်ဂီၤဒီးတၢ်ကသုၣ်ကသံးအံၤမ့ၢ်တၢ်တမံၤယီၤ, ဘၣ်ဆၢၣ်တၢ်လၢအလီၤဆီတမံၤတခီမ့ၢ်ဝဲဒၣ်တၢ်ဆၢကတီၢ်န့ၣ်လီၤ. မူခိၣ်ကလံၤသီၣ်ဂီၤမ့ၢ်တၢ်လၢအမၤအသး (မ့တမ့ၢ်) တၢ်ကဲထီၣ်အသးဖဲတၢ်ဆၢကတီၢ်ဖျၢၣ်ကိၣ်ဖိအကတီၢ် ဒီးမ့မ့ၢ်လၢတၢ်ကသုၣ်ကသံးတၢ်ခီ မ့ၢ်တၢ်လၢအကဲထီၣ်သးလၢကတီၢ်ယံၣ်တၢ်ဆၢကတီၢ်တခီန့ၣ်လီၤ. မူခိၣ်ကလံၤသီၣ်ဂီၤဒ်အမ့ၢ်တၢ်စူထံ, ကလံၤ, မ့ၢ်အတၢ်ကပီၤ, တၢ်အၢၣ်, တၢ်ကီၢ်တၢ်ခုၣ်, ဒီးကလံၤမ့ၢ်သ့ၣ်တဖၣ်အံၤ မ့ၢ်တၢ်လၢပတူၢ်ဘၣ်ဒီးကဲထီၣ်အသးလၢတၢ်ဆၢကတီၢ်ဖျၢၣ်ကိၣ်ဖိ, ဒ်ပစံးတၢ်အသိးတန့ၣ်ရံၣ်အတီၢ်ပူၤ, တသီအတီၢ်ပူၤ, ဒီးဘၣ်သ့ၣ်သ့ၣ်လၢတန့ၣ်အတီၢ်ပူၤန့ၣ်လီၤ. မူခိၣ်ကလံၤသီၣ်ဂီၤဆီတလဲအသးတပယုၢ်ယီၤဒ်ပဟ့ၣ်တၢ်အဒိအသိး ဖဲပအိၣ်လၢပဇူပသဝီအဆၢကတီၢ် ပကဒီးန့ၢ်ဘၣ်မ့ၢ်အတၢ်ကပီၤဖဲဂီၤခီအဆၢကတီၢ် ဒီးတုၤဟါခီလီၤတခီ ကလံၤလီၤဒီးမူခိၣ်ကစူဝဲဒၣ်န့ၣ်လီၤ. မ့ၢ်အတၢ်ကပီၤဒီးကလံၤတၢ်ဟဲစူလီၤလၢအမၤအသးတန့ၣ်အတီၢ်ပူၤအံၤ ဟ်ဖျါထီၣ်ဝဲဒၣ်မူခိၣ်ကလံၤသီၣ်ဂီၤတၢ်ဆီတလဲသး (တၢ်လဲလိၣ်အသး) လၢတၢ်ဆၢကတီၢ်ဖျၢၣ်ကိၣ်ဖိအကတီၢ်န့ၣ်လီၤ.

ဘၣ်ဆၢၣ်မ့မ့ၢ်လၢတၢ်ကသုၣ်ကသံးတခီမ့ၢ်ဝဲ မူခိၣ်ကလံၤသီၣ်ဂီၤတၢ်လဲၤတရံးသးအတၢ်ထီၣ်ယူလၢအဒီးသန့ထီၣ်အသးလၢတၢ်အကတီၢ်, နံၣ်လၢတၢ်ဆၢကတီၢ်လၢအမၤအသးလၢဆံဖျိၣ်နံၣ် (အနံၣ်လၢအဆံ) ဒီးတုၤဒၣ်လဲၣ်လၢယၤဖျိၣ်နံၣ် (အနံၣ်လၢအကယၤ) သ့ၣ်တဖၣ်အတီၢ်ပူၤန့ၣ်လီၤ. ဒ်တၢ်ဟ်ပနီၣ်အိၣ်ဝဲအသိး, တၢ်ကသုၣ်ကသံးအံၤမ့ၢ်မူခိၣ်ကလံၤသီၣ်ဂီၤတၢ်ထီၣ်ယူဒ်အမ့ၢ်တၢ်စူ, တၢ်ကီၢ်တၢ်ခုၣ်, ကလံၤမ့ၢ်, တၢ်ဂီၢ်ခါလၢအမၤအသးလၢအနံၣ် (၃၀) အတီၢ်ပူၤန့ၣ်လီၤ. တၢ်ကသုၣ်

ကသံးလဟီၣ်ကဝီၣ်ဒိၣ်တခါဒီးတခါလဟီၣ်ခိၣ်တဘၣ်အံၤလီၤဆီလိာ် အသးန့ၣ်လီၤ. လဟီၣ်ကညီပုၤထူလံၤဖိဟီၣ်ကဝီၣ်တၢ်လီၤတၢ်ကျဲ (ဃုာ် ဒီးကီၢ်ပယီၤဒိတဘၣ်) အပူၤ, မူခိၣ်ကလံၤသိၣ်ဂီၤတၢ်အကတီၢ်အိၣ်ဝဲ ဒၣ် (၃) ကတီၢ်လၢအဘၣ်တၢ်သ့ၣ်ညါအိၣ်အမ့ၢ်တၢ်ကီၢ်, တၢ်စူဒီးတၢ် ဂီၢ်ခါသ့ၣ်တဖၣ်န့ၣ်လီၤ. ဒ်ပဝဲကိးဂၤသ့ၣ်ညါဝဲအသိး, ဝဲတၢ်ကီၢ်ခါအ ဆာကတီၢ်မ့ၢ်လဲၤပူၤကွံာ်အလီၢ်ခံ တၢ်စူခါဖဲတုၤယီၤဝဲအသိး ပကထံၣ် ဘၣ်လၢသ့ၣ်ပုၤဝၣ်ပုၤသ့ၣ်တဖၣ်ကအိၣ်ဖျါလါဟ့ဝဲဒၣ်, ဒီးဝဲတၢ်စူခါအ ဆာကတီၢ်မ့ၢ်လၢကွံာ်န့ၣ် တၢ်ကီၢ်ခါအကတီၢ်ပိာ်ထွဲထီၣ်အခံ ဒီးက့ၤတ ရံးကဒါက့ၤအသးတုၤလၢတၢ်ကီၢ်ခါအဆာကတီၢ်န့ၣ်လီၤ. တၢ်ဆာကတီၢ် တၢ်လဲၤတရံးသးဝဲပဟီၣ်ကဝီၣ်အံၤ မ့ၢ်တၢ်ဘၣ်ထွဲလိာ်သးဒီးမိၤစူတၢ်ဆာ ကတီၢ်လၢအဘၣ်တၢ်သ့ၣ်ညါစ့ၢ်ကိးအိၣ်အမ့ၢ် တၢ်ကီၢ်ဟီၣ်ကဝီၣ်မိၤစူ တၢ်ကသ့ၣ်ကသံးန့ၣ်လီၤ.

တၢ်ကီၢ်ခါ	လါဖုၣ်တြုၤအါရံၤ (ထုကူၣ်), လါမာ်ရှး (သ့ကီ), လါအ့ဖျိၣ် (လါချံ), ဒီးလါမ့ၢ် (ဒုၣ်ညါ)
တၢ်စူခါ	လါယူၤ (လါနွံ), လါယူၤလံ (လါယိး), လါအီကူၣ် (လါခူး), လါစဲးပထုထာၣ် (ဆံးမ့ၢ်)
တၢ်ဂီၢ်ခါ	လါအိးကထိဘၣ် (ဆံးဆၣ်), လါနီၣ်ဝုဘၣ် (လါနီ), လါခိၣ်စဲဘၣ် (လါပျု), ဒီးလါယနူၤအါရံၤ (သလ့)

တၢ်သံကွၢ်ကျၢ်တၢ်

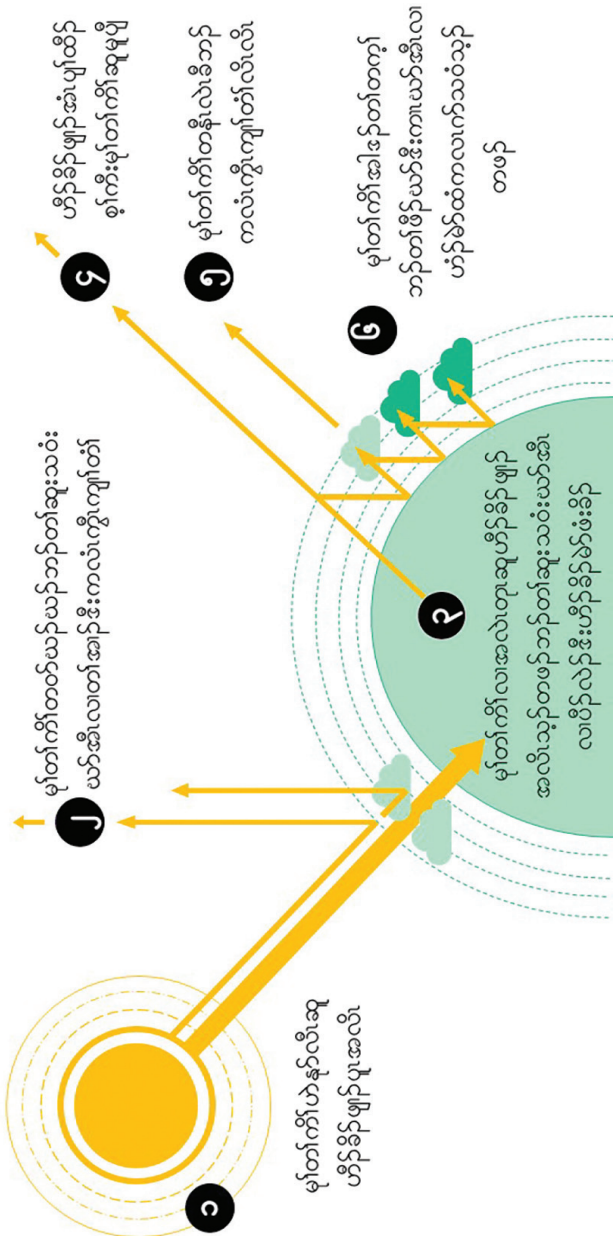
- မူခိၣ်ကလံၤသိၣ်ဂီၤစံးတၢ်န့ၣ်မ့ၢ်တၢ်မနုၤလဲၣ်.
- တၢ်ကသ့ၣ်ကသံးစံးတၢ်န့ၣ်မ့ၢ်တၢ်မနုၤလဲၣ်.
- မူခိၣ်ကလံၤသိၣ်ဂီၤဒီးတၢ်ကသ့ၣ်ကသံးအံၤလီၤဆီလိာ်အသးဒ်လဲၣ်.

ဟံဉ်မဲာ်ထံကလးအတၢ်ဒိဘဉ်သလဉ်

ဟံဉ်မဲာ်ထံကလးအဒိပညီစံးတၢ်န့ဉ်မ့ၢ်ဝဲ ဟံဉ်တဖျၢဉ်လၢအဘဉ်တၢ်တုအီၤ (မ့တမ့ၢ်) ကျၢာ်ဘၢအီၤလၢမဲာ်ထံကလး (မ့တမ့ၢ်) ပျးစတုးကီဉ်တၢ်ဒၢ နီသိးကဖီဉ်ယၢ်တၢ်ကီၢ်လၢအဘဉ်တၢ်ဒိးန့ၢ်အီၤလၢမ့ၢ်တၢ်ကပီၤအအိဉ်လီၤလီၤ ဒီးမၤကလးထီဉ်က့ၤဟံဉ်ဒိတဖျၢဉ်အဂီၢ်န့ဉ်လီၤ. ပှၤသ့ဉ်တၢ်ပျးတၢ်ဖိသ့ဉ်တဖဉ်စ့ၢ်ကီးစူးကါတၢ်တုထီဉ်ဟံဉ်မဲာ်ထံကလးအက့ၢ်အဂီၢ်ဒ်အံၤလၢ အဝဲသ့ဉ်တၢ်သ့ဉ်တၢ်ပျးဒီးတၢ်မဲာ်မၤလၢအလိဉ်ဘဉ်ကလံၤသီဉ်ဂီၤလၢအကလး, ဒ်ပစံးတၢ်အသိး တၢ်သ့ဉ်တၢ်ပျးဒ်အမ့ၢ်တကီၤဆံဉ်သ့ဉ်သ့ဉ်တဖဉ်အဂီၢ်န့ဉ်လီၤ. ဖဲပစံးကတိၤတၢ်ဂ့ၢ်လၢအမ့ၢ်ဟံဉ်မဲာ်ထံကလးအတၢ်ဒိဘဉ်သလဉ်အဆၢကတီၢ်န့ဉ် တၢ်ဂ့ၢ်ခိဉ်သ့ဉ်လၢအပဉ်ယုာ်တခီမ့ၢ်ဝဲဒၣ် ဟံဉ်မဲာ်ထံကလးကၢ်သဝံသ့ဉ်တဖဉ်န့ဉ်လီၤ. ဟံဉ်မဲာ်ထံကလးကၢ်သဝံလၢကီၤလၢကျိဉ်တခီမ့ၢ်ဝဲ (Greenhouse Gases) အံၤ ကၢ်သဝံဒ်အမ့ၢ်ခဉ်ဘိဉ်ဒဲးအိးစဲး, ထံသဝံ, မံးသ့, နဲဉ်ထီဉ်အိးစဲးဒီးကၢ်အဂၤသ့ဉ်တဖဉ်ပဉ်ယုာ်ဝဲဒၣ်န့ဉ်လီၤ. ဟံဉ်မဲာ်ထံကလးကၢ်သဝံဒ်အံၤသ့ဉ်တဖဉ် တၢ်ထံဉ်န့ၢ်အီၤဖဲဟီဉ်ခိဉ်ဖျၢဉ်ကလံၤက့ၢ်ကျၢာ်ဘၢအကျါ (Atmosphere) လၢအဖီဉ်ယၢ် (ဆူးသဝံးယၢ်) မ့ၢ်အတၢ်ကီၢ်တနီၤ လၢတၢ်မၤကလးထီဉ်က့ၤဟီဉ်ခိဉ်ဖျၢဉ်လၢတၢ်မူတၢ်မဲာ်သ့ဉ်တဖဉ်အဂီၢ်န့ဉ်လီၤ.

ဒ်စဲအ့ဉ်ပှၤကျၢာ်ဘဉ်က့ဉ်သ့အတၢ်ဟ်ပျါအဖီခိဉ်အိဉ်ဝဲအသိး, ဟံဉ်မဲာ်ထံကလးအတၢ်ဒိဘဉ်သလဉ်အံၤ မၤကလးထီဉ်ဝဲဒၣ်ပဟီဉ်ခိဉ်တၢ်ကီၢ်တၢ်ခုဉ်တုၤလၢ (၁၅) ဒံဉ်ကရံဉ်စဲလံစံဉ်ယၢ်န့ဉ်လီၤ. ဟံဉ်မဲာ်ထံကလးတၢ်ဒိဘဉ်သလဉ်ဒ်အံၤတကလုာ်မ့ၢ်တအိဉ်ဘဉ်န့ဉ်, ဟီဉ်ခိဉ်ဖျၢဉ်အံၤတၢ်ခုဉ်အနီဉ်ဂံၢ်ကအိဉ်တုၤလၢတၢ်ထုးကွံာ်ပနီဉ်လၢအမ့ၢ် (-၁၉) ဒံဉ်ကရံဉ်စဲလံစံဉ်ယၢ်အယိ တၢ်မူတၢ်မဲာ်လၢဟီဉ်ခိဉ်တဘျုးအံၤအဂီၢ်က

ဟံၣ်ဗၣ်ထံကလးအတၢ်ဒီးဘၣ်သလၣ်

မှတ်တမ်းတင်ခံယူခြင်းဖြင့်ညှိညွှန်လိမ့်။ ဟံဉ်မဲင်ထံကလက်သဝံဒ်အံသ့ဉ် တဖဉ် ငှးအိဉ်ထီဉ်တၢ်ဘဉ်ယိဉ်ဒီးတၢ်ဘဉ်ဒီးဘဉ်ထံးအါမံ၊ ခိဖျိမ့ၢ်ကံ သဝံသ့ဉ်တဖဉ်လၢအမၤဆူဉ်ထီဉ်ဟီဉ်ခိဉ်အတၢ်ကိၢ်၊ ကလံၤဘဉ်အၢ ဘဉ်သီ၊ မူခိဉ်ကလံၤသီဉ်ဂီၤတၢ်တၢ်တနါသ့ဉ်တဖဉ်အယိဉ်န့ဉ်လီၤ။

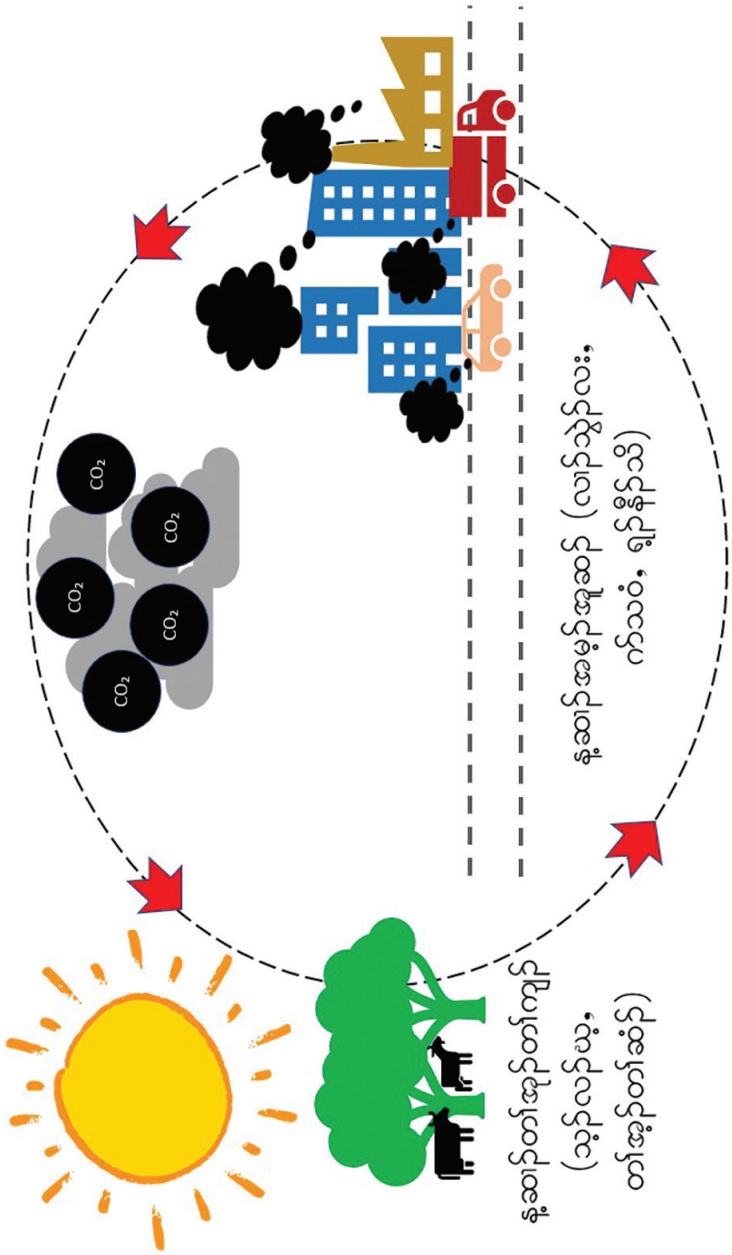
ကံခဉ်ဘိဉ်အတၢ်လဲၤတရံးအသး

တၢ်သ့ဉ်ညါန့ၢ်ဟံၢ်ဘဉ်ယးဒီးကံခဉ်ဘိဉ်^၄ (ကံသုတကလုာ်လၢ အဘဉ်အၢဘဉ်သီ) အံၤ မ့ၢ်တၢ်အရူဒိဉ်နီၢ်နီၢ်ဒ်သိးပကသ့ငှးဘျးစဲက့ၤ အီၤဒီးတၢ်ကသုဉ်ကသံးတၢ်ဆီတလဲအဂီၢ်န့ဉ်လီၤ။ ခဉ်ဘိဉ်မ့ၢ်ကံအလွဲၢ် သုတကလုာ်လၢတၢ်မူလၢဟီဉ်ခိဉ်တဘျီအံၤအခိဉ်တယၢ်တခါန့ဉ်လီၤ။ ဒ်ပစံးတၢ်အသိး၊ ဖဲပဝဲပုၤကူပုၤကညီသ့ဉ်တဖဉ်ကသါထီဉ်အဆၢကတီၢ် မ့ၢ်ပကသါထီဉ်က့ၤကံဘဉ်အၢလၢအမ့ၢ်ခဉ်ဘိဉ်န့ဉ်လီၤ။ ဒီးဖဲကံခဉ်ဘိဉ် လၢအိဉ်လၢပမိၢ်ပုၤပူၤသ့ဉ်တဖဉ်ပကသါထီဉ်အီၤအဆၢကတီၢ် ဘဉ်သကၢ် လိာ်အသးဒီးကလံၤလၢပကသါန့ဉ်အီၤလၢအမ့ၢ်အိဉ်စံဉ်ကွံဉ်န့ဉ်လီၤ။ ဖဲ ကံခဉ်ကလုာ်အံၤဘဉ်သကၢ်လိာ်သးဒီးဟံၢ်ဖျိဉ်ဟံၢ်တံၤလိာ်က့ၤအသးအခါ ကဲထီဉ်က့ၤဝဲဒ်ကံခဉ်ဘိဉ်ဒ်အိးစးဒီးစဲအ့ဉ်အတၢ်ပနီဉ်လၢကီၤလၢ ကျိဉ်တခီမ့ၢ်ဝဲ (CO₂)^၅ န့ဉ်လီၤ။

၃ FAO (2015). Climate Change: Challenge Badge

၄ ခဉ်ဘိဉ် (ကံတကလုာ်လၢတၢ်ထံဉ်န့ၢ်အီၤလၢတၢ်မူသ့ဉ်တဖဉ်အပူၤ ဒီးအက့ၢ်အဂီၢ်အိဉ်ဖျါဒ် လၢသ့ဉ်လးအသိးစ့ၢ်ကိး)

၅ ခဉ်ဘိဉ်ဒ်အိးစး (ကံသဝံလၢတအိဉ်ဒီးအလွဲၢ်ဒီးတၢ်န့ၢ်န့ၢ်လၢအဘဉ်တၢ်ထုးထီဉ် အီၤခိဖျိတၢ်ဒွဲအူဝဲဒ်တၢ်ဖိတၢ်လဲၤလၢအအိဉ်ဒီး ကံခဉ်ဘိဉ်)

ပဝဲပုကူပုကညီဒီးဆာ်ဖိကီ်ဖိသုာ်တဖာ်ကသါနာ်လီကလံး
လာအကဆီအီးစံာ်ကူာ် (Oxygen) ဒီးကသါထီာ်ကဒါကူက
လံးလာအတဂုဒ်အမုာ်ခာ်ဘိာ်ဒဲာ်အိာ်စဲး (Carbon dioxide)
သုာ်တဖာ်န့ာ်လီ. ကာ်ခာ်ဘိာ်လာအအိာ်ဖဲပမိာ်ပုာ်ပုာ်သုာ်တ
ဖာ်တုမုာ်အဟးထီာ်လာတာ်ချာ (ပကသါထီာ်အီဆူပမိာ်ပုာ်ပုာ်)
ဒီးယါယုာ်သးဒီးအီးစံာ်ကူာ်အခါကထီာ်ကူခာ်ဘိာ်ဒဲာ်အိာ်
စဲး-ကာ်တာ်ဟ်ဖိာ်ဒ်အမုာ် (CO₂) န့ာ်လီ.

န့ဆာ်တာ်မူတတါခိာ်လီာ်

ဒ်ချးစါတာ်လဲထီာ်လဲထီဒီးတာ်ဒိဘာ်သလုာ်ခိဖျိဟီာ်ခိာ်
တာ်ထုသိာ်ယာ်လာမုာ်ကျါဝဲကွာ်ဒီးတာ်အိာ်မူအိာ်ဂဲကျါကျါသနူအယိ,
ပုဟီာ်ခိာ်ဖိကိးဂဒဲးတာ်သူတာ်စွဲသနူလာတာ်မိာ်န့ာ်သးကွံတာ်သုာ်တဖာ်
အါထီာ်ဝဲဒဲာ်ကူာ်ကူာ်န့ာ်လီ. တာ်ပုဟီာ်ဖိတာ်လံးဒီးတာ်သူတာ်စွဲတာ်ဖိတာ်
လံးဒ်အါထီာ်, တာ်ထုထီာ်န့ဆာ်တာ်အိာ်ယာ်ဒီးတာ်မလုာ်ကွံာ်ဒီးတာ်
တာ်ကွံာ်တာ်ဖိတာ်လံးပီးလီဒ်အါထီာ်, ဒ်ပစဲးတာ်အသိး တာ်တယူးတ
ယာ်တာ်ဘာ်အာဘာ်သီသုာ်တဖာ်အါထီာ်ကူာ်ကူာ်န့ာ်လီ. ခိဖျိပဝဲပုကူ
ပုကညီသုာ်တဖာ်စူးကါန့ဆာ်တာ်အိာ်ယာ်ချ့ဒိာ်န့ာ်ဒီးန့ဆာ်တာ်အိာ်
ယာ်ဒဲာ်ဝဲကဘာ်ဟံးန့ာ်တာ်ဆာ်ကတီာ်လာကမလီထီာ်ကဒါကူအသး
အယိ, ခိာ်ယာ်န့ဆာ်ဒီးန့ဆာ်တာ်မူတတါတာ်လီလုာ်လီပျီဒီးလုာ်သူလုာ်
ဂီပိာ်ထွဲထီာ်အခံဒိာ်ဒိာ်မုာ်မုာ်န့ာ်လီ. လာတာ်ကသုထီာ်ဒူးကူပုနီာ်တ
ဂ (မုတမုာ်) ပုတတါတဖုအတာ်ဒူးအိာ်ထီာ်တာ်ဘာ်ဒိဘာ်ထံးလာခိာ်
ယာ်န့ဆာ်အဖိခိာ်အဂီာ်, စဲအ့ာ်ပုကူာ်ဘာ်ကူာ်သုတဖာ် စူးကါတာ်ပီး

တၢ်လိတခါလၢအဘၣ်တၢ်ကိးအိၤလၢ “န့ဆၢၣ်တၢ်မူတၢ်ခါခိၣ်လီၤ” န့ၣ်လီၤ. န့ဆၢၣ်တၢ်မူတၢ်ခါခိၣ်လီၤ မ့ၢ်တၢ်ပိးတၢ်လိတခါလၢတၢ်ထီၣ်ဖွးက့ၤတၢ်ဘၣ်အဘၣ်သီလၢပုၤကူပုၤကညီသ့ၣ်တဖၣ်ထုးထီၣ်အိၤ, ဒီးတၢ်ထီၣ်သတြီၤက့ၤပုၤကူပုၤကညီသ့ၣ်တဖၣ်အတၢ်စူးကါန့ဆၢၣ်တၢ်အိၣ်ယၢၤဒီးဟီၣ်ခိၣ်လၢပအိၣ်ဆိးလၢအပူၤ (န့ဆၢၣ်ဟီၣ်ခိၣ်ဖျၢၣ်) အကံၢ်အစီ လၢတၢ်ထုးထီၣ်မၤပုၤက့ၤန့ဆၢၣ်တၢ်အိၣ်ယၢၤဒီးတၢ်ဘၣ်အဘၣ်သီလၢအဆူးသဝံးဒီးမၤလီၤမၢ်ကွံာ်အိၤန့ၣ်လီၤ^၆. ပုၤကူပုၤကညီတၢ်ဟူးတၢ်ဂဲၤဒီးတၢ်ဖံးတၢ်မၤလၢတၢ်ထီၣ်ဖွးအိၤသ့ၣ်တဖၣ် ပၣ်ဃုာ်ဝဲဒၣ်ဒီးသဟီၣ်ဂံၢ်ဘါ (အဖိ, ရှုၣ်နီၣ်သိ) လၢတၢ်စူးတၢ်ကါအိၤလၢတၢ်လဲၤတၢ်က့ၤ, တၢ်အိၣ်တၢ်ဆိး, ဝဲးဖိကဟၣ်တၢ်ဖံးတၢ်မၤဒီးတၢ်ကူၣ်သ့ၣ်ကူၣ်ဝၣ်တၢ်ဟူးတၢ်ဂဲၤဒီးတၢ်အဂၤသ့ၣ်တဖၣ်အဂီၢ်န့ၣ်လီၤ.

တၢ်ကသုၣ်ကသံးတၢ်ဆိတလဲဝဲးတၢ်န့ၣ်မ့ၢ်တၢ်မနုၤလဲၣ်

ကလံၤလၢအအိၣ်ဝးတရံးပုၤသ့ၣ်တဖၣ်အံၤပၣ်ဃုာ်ဒီးကံၤသဝံအါမံၤအါကလုာ်န့ၣ်လီၤ. ကံၤသဝံတနီၤဘၣ်တၢ်သ့ၣ်ညါအိၤဒ်အမ့ၢ်ဟံၣ်မဲာ်ထံကလၢကံၤသဝံဒ်အမ့ၢ်ခၢ်ဘိၣ်ဒ်အိၤဝဲး, ထံသဝံ, မံးသ့, နဲၣ်ထီၣ်အိၤဝဲးဒီးကံၤအဂၤသ့ၣ်တဖၣ်န့ၣ်လီၤ. တၢ်လၢဟံၣ်မဲာ်ထံကလၢကံၤသဝံအံၤ မၤအသးဒ်ယၣ်လုးလၢအတီၣ်တဘျီအသိးန့ၣ်လီၤ. ဒ်ပဟ့ၣ်တၢ်အဖိအသိး, ဖဲပလိပသးလၢမ့ၢ်အဆၢကတီၢ်ပမ့ၢ်လုးဘၢထီၣ်ပသးလၢယၣ်လုးလၢအတီၣ်တဘျီအံၤဒီးတၢ်ကသဝံပသး ဒီးပကၤပကနံးကလီၤဝဲဒၣ်န့ၣ်လီၤ. တၢ်အံၤကဲထီၣ်အသးခီဖျိလၢယၣ်လုးလၢအတီၣ်တဘျီအံၤဆူးသဝံး (ဖိၣ်ဃာ်) မ့ၢ်အတၢ်ကိၢ်အယိၤန့ၣ်လီၤ. ဒ်တၢ်အဖိအတဲာ်လၢအဘၣ်တၢ်ဟ့ၣ်အိၤဒ်ယၣ်လုးတဘျီအသိး, ဟံၣ်မဲာ်ထံကလၢ

6 <https://www.sciencedirect.com/topics/earth-and-planetary-sciences/ecological-footprint>

က်သဝံစွာ်ကီး ဆူးသဝံးယာ်မုာ်အတၢ်ကိာ်သ့ၣ်တဖၣ် ဒီးမၤကလၢထီၣ် က့ၤဟီၣ်ခိၣ်လၢပအိၣ်ဆိးလၢအပူၤတဘျီအံၤန့ၣ်လီၤ.

တၢ်ကသုၣ်ကသံးတၢ်ဆီတလဲ မ့ၢ်တၢ်ကတိၤတဖျါၣ်လၢအဟံၣ်ဖျါ ထီၣ်က့ၤတၢ်ဆီတလဲဒိၣ်ဒိၣ်မုာ်မုာ်တခါလၢအအိၣ်ထီၣ်လၢမ့ၢ်ခိၣ်ကလံၤသီၣ် ဂီၤတၢ်လဲၤတရံးကျိၤကျဲၤဒီတခါလၢကတီၢ်ယံာ်အတီၢ်ပူၤန့ၣ်လီၤ. တၢ်ဆီတ လဲၣ်အံၤပိာ်ထွဲထီၣ်အခံၤဒီးတၢ်ကိာ်ခဲအါမံၤအါကလုာ်န့ၣ်လီၤ. ခိဖျါတၢ် ကိာ်အသဟီၣ်လၢဟီၣ်ခိၣ်ဖျါၣ်အမ့ၢ်ခိၣ်ကလံၤသီၣ်ဂီၤအတၢ်လဲၤတရံးသး အံၤအါထီၣ်ဒီးကလၢထီၣ်အယံၤ မ့ၢ်ခိၣ်ကလံၤသီၣ်ဂီၤတၢ်လဲၤလိာ်ဒီးန့ၣ်ဆၢၣ် တၢ်တတၢ်တနါသ့ၣ်တဖၣ်ကဲထီၣ်အသးန့ၣ်လီၤ. ဟီၣ်ခိၣ်ကလၢထီၣ် အံၤအခိပညီမ့ၢ်ဝဲတၢ်ကိာ်တၢ်ခုၣ်အတၢ်လဲၤတရံးသးဒီတခါလၢအအိၣ်ဝး တရံးဝဲဒၣ်ဟီၣ်ခိၣ်ဖျါၣ်အံၤကလၢထီၣ်ဝဲဒၣ်အယံၤန့ၣ်လီၤ. ဒ်န့ၣ်ဆၢၣ်တၢ် လဲၤတရံးအသးအသိး, ကလံၤကွီၤကျါၤဘၢ (အကဘျံး) ဖိာ်တံာ်ယာ် (ဆူးယာ်) ဝဲဒၣ်မုာ်အတၢ်ကိာ်တနီၤလၢအဟဲန့ၣ်လီၤဒီးဒုးကလၢထီၣ်ဝဲ ဟီၣ်ခိၣ်ဖျါၣ် ဒ်သိးတၢ်သးသမ့ၢ်ဒီးတၢ်မဲတၢ်မါသ့ၣ်တဖၣ်ကအိၣ်မ့ၢ်အိၣ် ဂဲၤ ဒီးဒိၣ်ထီၣ်ထီၣ်ထီၣ်ကသ့အဂီၢ်န့ၣ်လီၤ. ဘၣ်ဆၢၣ်ဟီၣ်ခိၣ်ကလၢထီၣ် ခိဖျါတၢ်ကိာ်အသဟီၣ်ဆူၣ်ထီၣ်ကွၢ်ကွၢ်အံၤဟဲကဲထီၣ်အသးမ့ၢ်လၢ မုာ် အတၢ်ကိာ်လၢအဟဲန့ၣ်လီၤဆူၣ်ဟီၣ်ခိၣ်လိၤယါယုာ်အသးဒီးတၢ်သဝံသ ဝါလၢပုၤကူပုၤကညီထူးထီၣ်အီၤသ့ၣ်တဖၣ်အိၣ်ကတၢ်ထီၣ်အသးဖဲဟီၣ် ခိၣ်ဖျါၣ်ကလံၤကွီၤကျါၤဘၢအကျါ ဒီးက့ၤထီၣ်ကဒါက့ၤဆူမုၢ်ပျီတသ့လၢ ဘၣ်အယံၤန့ၣ်လီၤ.

ဒ်န့ၣ်ဆၢၣ်တၢ်လဲၤတရံးသးအသိး, တၢ်ကသုၣ်ကသံးအံၤဆီတ လဲၤအသးထီၣ်ဘိန့ၣ်လီၤ. စဲအ့ၣ်ပုၤကူၣ်ဘၣ်ကူၣ်သ့လၢအမၤလိဒီးယုၤသ့ၣ် ညါတၢ်ဘၣ်ယးဟီၣ်ခိၣ်ဖျါၣ်တၢ်ကသုၣ်ကသံးစံးဝဲဒၣ်လၢ တၢ်ကသုၣ် ကသံးအံၤဆီတလဲတ့ၢ်လံအသးလၢအပူၤကွံာ်အနံၣ်လၢအကလီၢ်အပူၤ

အတုလံန့ၣ်လီၤ. လၢတၢ်ပၢ်ဖျါထီၣ်က့ၤတၢ်အုၣ်သးအဂီၢ်, အဝဲသ့ၣ်ယု
သ့ၣ်ညါဝဲဒၣ်ကၢ်သဝံလၢအိၣ်စဲထီၣ်အသးဖဲထံလီၤသကၢအလီၢ်အကျဲအ
မ့ၢ်ကြံလဲၣ် (Greenland) ဒီးအဲးနံတထံၣ်ကၢ (Antarctica) သ့ၣ်တဖၣ်,
ယုၣ်ဒီးတၢ်လီၢ်တၢ်ကျဲအမ့ၢ်ပီၣ်လဲၣ်အခံဒးလၢတၢ်ထံၣ်န့ၣ်ဟီၣ်ခိၣ်အထူး
အစီလီၤဒးအလီၢ်အကျဲသ့ၣ်တဖၣ်န့ၣ်လီၤ. န့ၣ်အသိး, သ့ၣ်အက္ခီၤဒီး
လၢလုအကဘျံးသ့ၣ်တဖၣ်စ့ၢ်ကီး မ့ၢ်တၢ်အုၣ်သးသ့ၣ်တဖၣ်လၢအဒုး
န့ၣ်ဖျါထီၣ်က့ၤဟီၣ်ခိၣ်ဖျါတၢ်ကသ့ၣ်ကသံးတၢ်ဆီတလဲတၢ်မၤနီၣ်မၤယါ
သ့ၣ်တဖၣ်န့ၣ်လီၤ.

ဘၣ်ဆၣ်, စးထီၣ်ဖဲစးဖီကဟၣ်တၢ်ဟံၢ်ဆၢ, နံပစံးတၢ်အသိး
မ့ၢ်ကျိၤဝဲကွၢ်တၢ်ဖံးတၢ်မၤလၢအဘၣ်တၢ်လဲလိၣ်ဒီးမၤပျဲက့ၤအီၤလၢစးဖီ
ကဟၣ်သ့ၣ်တဖၣ်အဆၢကတီၢ် ပျဲက့ၤပျဲက့ၤညီအတၢ်ဖံးတၢ်မၤဒီးတၢ်ဟူး
တၢ်ဂဲၤသ့ၣ်တဖၣ်ဒုးအိၣ်ထီၣ်တၢ်ဘၣ်ဒိဘၣ်ထံးလၢခိၣ်ယၤန့ၣ်ဆၢဒီးမူ

ဖျဉ်လၢပအိၣ်ဆိးသကိးလၢအပူတဘၣ်အံၤန့ၣ်လီၤ. နီပစံးတၢ်အသိး ခူဝ်, ကျဲမုၢ်ကျဲဘိ, တၢ်သ့ၣ်ထီၣ်ဘီထီၣ်ဒီးတၢ်အိၣ်တၢ်ဆိးအလီၢ်အ ကျဲတၢ်လဲထီၣ်လဲထီသ့ၣ်တဖၣ်အဂီၢ် သ့ၣ်ပှၢ်ဝၣ်ပှၢ်အလီၢ်အကျဲသ့ၣ်တ ဖၣ်ဘၣ်ဟးဂီၤဒီးလီၤလ့ၤလီၤပျီကွံၣ်အသးဒိၣ်ဒိၣ်မုၢ်မုၢ်န့ၣ်လီၤ. ဒီးလီၤ ဆိဒၣ်တၢ်ဖဲ (၁၇၆၀ ဒီး ၁၈၅၀) နံၣ်အဆၢကတီၢ် ဖဲပှၢ်ပှၢ်ပှၢ်ညီ သ့ၣ်တဖၣ်ထုးထီၣ်စူးကါဒီးဒွဲၣ်ဝဲဒၣ်န့ၣ်ဆၢၣ်အမ့ၢ်အဆၢၣ်ဒ်အမ့ၢ်ရ့ၣ်နီၣ် သိ, လၢၢ်သ့ၣ်လး, ဒီးန့ၣ်ဆၢၣ်ကံသဝံလၢစးဖိကဟၣ်တၢ်ဖံးတၢ်မၤတၢ်လဲၤ တရံးသးဒီးတၢ်လဲၤတၢ်က့ၤအဆၢကတီၢ်, ဟံၣ်မဲၣ်ထံကလၢကံသဝံဒ်အ မ့ၢ်ခၢ်ဘိၣ်ဒ်အိးစး (CO₂) သ့ၣ်တဖၣ်တၢ်ထုးထီၣ်အီၤအါအါဂီၢ်ဂီၢ်ဒီး လဲၤအိၣ်ဖျိၣ်ကတၢ်ထီၣ်အသးဖဲ ဟီၣ်ခိၣ်ဖျဉ်ကလံၤကွီၤကျါဘၢအကျါဒီး မၤတံၢ်တံၢ်ဝဲဒၣ်မုၢ်အတၢ်ကိၢ်တၢ်ဟဲန့ၣ်လီၤဟးထီၣ်အကျါန့ၣ်လီၤ.

စဲအ့ၣ်ပှၢ်ပှၢ်ဘၣ်ကူၣ်သ့ၣ်လၢအဂဲၤလိၣ်လၢတၢ်ကသ့ၣ်ကသံးဂ့ၢ် ဝီသ့ၣ်တဖၣ်အိၣ်ဒီးတၢ်သးလီၤပလိၣ်လၢ ပှၢ်ပှၢ်ပှၢ်ညီသ့ၣ်တဖၣ်အတၢ် ဟူးတၢ်ဂဲၤဒီးတၢ်ဖံးတၢ်မၤသ့ၣ်တဖၣ် မ့ၢ်တၢ်လၢအဒုးအိၣ်ထီၣ်ဟံၣ်မဲၣ်ထံ ကလၢကံသဝံသ့ၣ်တဖၣ်လၢအဒုးဆူၣ်ထီၣ်ဟီၣ်ခိၣ်အတၢ်ကိၢ်န့ၣ်လီၤ^၇. ဟံၣ်မဲၣ်ထံကလၢကံသဝံလၢပှၢ်ပှၢ်ပှၢ်ညီဒုးအိၣ်ထီၣ်အီၤသ့ၣ်တဖၣ် ဟဲဒီဖျိအသးလၢတၢ်ဆူးကဲၤဝဲဒၣ်န့ၣ်ဆၢၣ်အမ့ၢ်အဆၢၣ်ဒ်အမ့ၢ်ရ့ၣ်နီၣ်သိ, လၢၢ်သ့ၣ်လး, န့ၣ်ဆၢၣ်ကံသဝံသ့ၣ်တဖၣ်လၢတၢ်ထုးထီၣ်သဟီၣ်ဂံၢ်ဘါလၢ စးဖိကဟၣ်တၢ်ဖံးတၢ်မၤတၢ်လဲၤတရံးသးအဂီၢ်, တၢ်လဲၤတၢ်က့ၤလၢခိ, လၢထံဒီးကလံၤသ့ၣ်တဖၣ်အဂီၢ်, ဒီးမုၢ်ကျါဝဲၤကွံၣ်တၢ်သ့ၣ်တၢ်ဖျးလၢအ တက့ၢ်ဒိၣ်သ့ၣ်တဖၣ်အဂီၢ်န့ၣ်လီၤ. လၢန့ၣ်အမဲၣ်ညါ, တၢ်ကူၣ်လီၤဒီးမၤ ဟးဂီၤကွံၣ်သ့ၣ်ပှၢ်တၢ်လီၢ်တၢ်ကျဲစ့ၢ်ကိး မ့ၢ်တၢ်လၢအမၤဆူၣ်ထီၣ်ဟီၣ် ခိၣ်ကလၢထီၣ်န့ၣ်လီၤ.

၇ <https://www.ipcc.ch/ar6-syr/>

ဟိန်ခိန်ကလာထီၣ်

တနံၣ်ဒီးတနံၣ်န့ၣ်ပတူၢ်ဘၣ်လၢတၢ်ကိၢ်အသဟိန်ဆူၣ်ထီၣ်, န့ၣ်ဆၢၣ်တၢ်တတၢ်တနါဒ်အမ့ၢ်ထံလီၤသံးနိလီၤသံး, ကလံၤမ့ၢ်လၢအဒိၣ် ဒီးမၤတပျုၤတပျီၤတၢ်သ့ၣ်တဖၣ်အါထီၣ်, တၢ်စူၤအါထီၣ်တုၤဒၣ်လဲၣ် ပၣ်လုၣ်ဒီးတၢ်စူၤအဖျၢၣ်ဒိၣ်ဒီးသ့ၣ်ထီၣ်လၢအဟဲလီၤလုၣ်ဒီးသ့ၣ်သ့ၣ်တဖၣ်, ဟိန်ခိန်ဟူးအါထီၣ်, ထံဒိၣ်ကၢၢ်လၢအါထီၣ်, နါဝၣ်လီၤအါထီၣ် (ထံခုၣ်ကိၣ်လိၣ်လီၤအါထီၣ်), တၢ်ကိၢ်အသဟိန်ဆူၣ်ထီၣ်, ဒီးတၢ်ယီၤလုၤအဆၢကတီၢ်ယံၣ်ထီၣ်စံးတၢ်သ့ၣ်တဖၣ်န့ၣ်လီၤ. ထံကိၢ်အါဘ့ၣ်ဘၣ် ကွၢ်ဆၢၣ်မဲၣ်ဒီးတၢ်ကိၢ်အသဟိန်ဆူၣ်ထီၣ်န့ၣ်လီၤ. ဒ်တၢ်မၤနီၣ်မၤယါအိၣ်ဝဲအသိး ဝဲ (၂၀၂၃) နံၣ်အတီၢ်ပူၤန့ၣ် ခုၣ်တၢ်လီၢ်တၢ်ကျဲၤဝဲတရူးကိၢ်, ကိၢ်ကိၣ်တဲၣ်, ကိၢ်ဘံၣ်ယဲၢ်န့ၣ်, ဒီးကိၢ်စုကဖိသ့ၣ်တဖၣ်ဘၣ်ကွၢ်ဆၢၣ်မဲၣ်ဒီးတၢ်ကိၢ်ဆူၣ်ကတၢ်အဆၢကတီၢ်န့ၣ်လီၤ. မ့ၢ်မဲၣ်ကိၢ်ပယီၤတၢ်လီၢ်တၢ်ကျဲၤဒ်အမ့ၢ်ခွီၣ်ကိၢ်ဆၢၣ်မဲၣ်မကူၤကိၢ်ခိတခိ တၢ်ကိၢ်အသဟိန်တုၤလၢ (၄၇.၅) ဒိၣ်ကရံးစဲလဲၣ်ယၢၤဝဲ (၂၀၂၀) နံၣ်အတီၢ်ပူၤန့ၣ်လီၤ. တၢ်ကသုၣ်ကသံးတၢ်ဆိတလဲမ့ၢ်တၢ်လီၤပျံၤဖးဒိၣ်တခါန့ၣ်လီၤ. ကလံၤမ့ၢ်လၢအသဟိန်ဆူၣ်ဒ်အမ့ၢ်တၢ်ကိၢ်ဟိန်ကဝီၤဒိၣ်ကလံၤမ့ၢ် (စၣ်ခလိ) သ့ၣ်တဖၣ်ကဲထီၣ်အသးတလီၢ်လီၢ်ဝဲပဟိန်ကဝီၤန့ၣ်လီၤ. ဒ်ပစံးတၢ်အသိးတၢ်ကိၢ်ဟိန်ကဝီၤဒိၣ်ကလံၤမ့ၢ် (စၣ်ခလိ) နးကံးလၢအကဲထီၣ်အသးဝဲ (၂၀၀၈) နံၣ်မဲၣ်ကိၢ်ပယီၤအယိ, ပုၤကူပုၤကညီ (၁၃၀,၀၀၀) ဘျဲၣ်အသးသမူလီၤမၢ်ကွံၣ်အမဲၣ်ညါဟံၣ်ယီၤတၢ်အိၣ်တၢ်ဆိး, တၢ်လုၢ်အိၣ်သးသမူအလီၢ်အကျဲဒီးတၢ်စုလီၢ်ခိၣ်ခိၣ်သ့ၣ်တဖၣ်ဟးဂုၢ်ဟးဂီၤဒီးလီၤမၢ်ကွံၣ်အါမးန့ၣ်လီၤ. ကိၢ်ဖံးလံးဖံးလၢအအိၣ်မဲၣ်ကိၢ်အုၤရှၢၣ်မ့ၢ်ထီၣ်ကလံၤထံးစ့ၢ်ကိးဘၣ်ကွၢ်ဆၢၣ်မဲၣ်လဲၤခိဖျိကလံၤမ့ၢ်ဖးဒိၣ်လၢအသဟိန်ဆူၣ်သ့ၣ်တဖၣ်ကိးနံၣ်ဒဲးန့ၣ်လီၤ.

တၢ်အုၣ်သးလၢအမၤတၢ်လံာ်အသးသ့ၣ်တဖၣ်

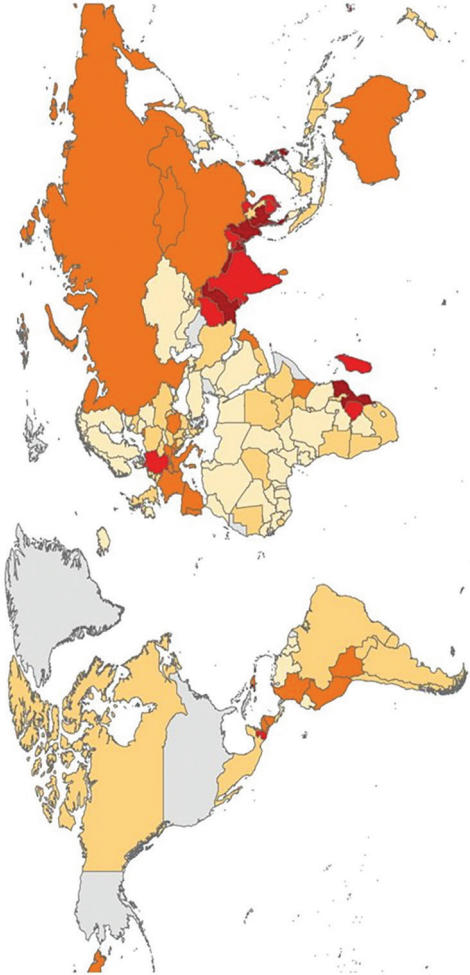
- ကလံာ်ကွၢ်ကျၢ်ဘၢလၢပဟီၣ်ခိၣ်ဖျၢၣ်အံၤကိၢ်သွးဒိၣ်ထီၣ်ဒီးပီၣ်လဲၣ်ထံကိၢ်သွးဒိၣ်ထီၣ်ဒီးကံဆၣ်ထံအါထီၣ်
- တၢ်ကိၢ်ခါအဆၢကတီၢ်, ဒ်ပစံးတၢ်အသးမုၢ်နံၤဒီးမုၢ်နၢတၢ်ဆၢကတီၢ်ယံာ်ထီၣ်, တၢ်ဂီၢ်ခါတၢ်ဆၢကတီၢ်, ဒ်ပစံးတၢ်အသးမုၢ်နံၤဒီးမုၢ်နၢတၢ်ဆၢကတီၢ်ဖျၢၣ်လီၤ
- တၢ်ကိၢ်အသဟီၣ်ဆူၣ်ထီၣ်ဒီးအါထီၣ်, ကလံာ်မုၢ်ဖးဒိၣ်လၢအသဟီၣ်ဆူၣ်သ့ၣ်တဖၣ်မၤအသးတလီၢ်လီၢ်
- တၢ်ကိၢ်ဟီၣ်ကဝီၤဒိၣ်သ့ၣ်တဖၣ်ဘၣ်ကွၢ်ဆၢၣ်မဲာ်ဒီးတၢ်စူၤထံစူၤလီၤဒီးတၢ်စုၣ်စီၣ်ဟီၣ်ကဝီၤသ့ၣ်ပျၢ်တၢ်စူၤထံအါထီၣ်
- ကလံာ်ထံးဒီးကလံာ်စိးဟီၣ်စိးထံလီၤသကၤအကဘျံးလၢအအိၣ်လၢဟီၣ်ခိၣ်လၢဒီးပီၣ်လဲၣ်ပူၤတဖၣ်ဘူၤလီၤ, ပီၣ်လဲၣ်ထံဟဲအါထီၣ်
- ထံလီၤသကၤကိၢ်လိၣ်ဖးဒိၣ်သ့ၣ်တဖၣ်ပျၢ်လီၤ, မူခိၣ်ဖိဖဲထံလီၤသကၤအလီၢ်အကျဲသ့ၣ်တဖၣ်လီၤမၢ်ကွၢ်ဒီးထံလီၤသကၤဖဲထံခုၣ်ကိၢ်လိၣ်ဟီၣ်ကဝီၤသ့ၣ်တဖၣ်လီၤပျၢ်အါထီၣ်
- သ့ၣ်ပျၢ်မ့ၣ်အူအိၣ်တၢ်ဟဲအါထီၣ်လၢဟီၣ်ကဝီၤဒိၣ်တၢ်လီၢ်အါတီၤ, လၢဖိလၢပီၣ်လဲၣ်ပူၤသ့ၣ်တဖၣ်လီၤညးလီၤဘဲဒီးသံကွၢ်ဝဲဒၣ်
- တၢ်မူဒီးတၢ်မဲအါကလုာ်လၢအပၣ်ဃုာ်ဒီးဒ့ၣ်ဖိညၣ်ဖိ, ထီၣ်ဖိလံၣ်ဖိ, သ့ၣ်ဖိဝၣ်ဖိဒီးကသံၣ်ကသီလၢကုၤပူၤပျၢ်ပူၤသ့ၣ်တဖၣ်လီၤမၢ်ဒီးအစၢလီၤတူၢ်ကွၢ်
- ခိဖျိလၢတၢ်ကိၢ်ဆူၣ်ထီၣ်, တၢ်ယီၤဃုထီၣ်ယံာ်ထီၣ်, ထံကနိကထီၣ်, တၢ်ဃူးတၢ်ဃာ်အါထီၣ်, တၢ်စူၤထံလီၤစူၤဒီးဟီၣ်ခိၣ်ညၣ်ထ့ၣ်အ

ထူးအစီသွပ်တဖန်ထံဒိန်နိယူဒီးထံကာ်ဟီၣ်လၢအိၣ်ကလိၣ်ကွံာ်
အီၣ်အယိ တၢ်ထူးထီၣ်တၢ်အိၣ်တၢ်အီ (လီၢ်ကဝီၤတၢ်အိၣ်တၢ်အီ)
သွပ်တဖန်ဘၣ်ဒိဘၣ်ထံးဒိၣ်ဒိၣ်မုၢ်မုၢ်

- ပုၤကူပုၤကညီသွပ်တဖန်ဘၣ်ကွၢ်ဆၢၣ်ဗဲာ်ဒီးတၢ်အိၣ်ဆူၣ်အိၣ်ချူ
တၢ်ဂ့ၢ်ကီၤ, ဒ်ပစံးတၢ်အသိးခိဖျိတၢ်တဒီးန့ၢ်ထံနိလၢအကဆိဒီးတၢ်
အိၣ်တၢ်အီလၢအန့ၢ်ဂံၢ်န့ၢ်ဘါအယိဒီးန့ၢ်တၢ်ဆူးတၢ်ဆါညီထီၣ်ဒီး
အါထီၣ်

ကီၢ်ပယီၤဒီးတၢ်ကသုၣ်ကသံးတၢ်ဆီတလဲ

ကီၢ်ပယီၤမ့ၢ်ထံကီၢ်တဘျီလၢအဘၣ်ဒိဘၣ်ထံးညီဒီးအိၣ်ဒီးတၢ်
ဒီသအစ့ဒိၣ်မးလၢတၢ်ကသုၣ်ကသံးတၢ်ဆီတလဲတၢ်တတၢ်တနါအတၢ်
ဒိဘၣ်ထံးသွပ်တဖန်အယိန့ၣ်လီၤ. ဒ်ဟီၣ်ခိၣ်ဗဲာ်ဖံးခိၣ်တၢ်သ့ၣ်ထီၣ်
ဆီလီၤအက့ၢ်အဂီၢ်အိၣ်ဖျါဝဲအသိး. ကီၢ်ပယီၤအံၤဘၣ်တၢ်နီၤဖးလီၤအီၤ
ဟီၣ်ကဝီၤဒိၣ် (၃) တီၤဒ်အမ့ၢ်ကီၢ်အကံၢ်သးဟီၣ်ကဝီၤဒိၣ်, ကစၢ်ခိၣ်
ကလိကျါဟီၣ်ကဝီၤဒိၣ်, ဒီးပိၣ်လဲၣ်ကၢ်ခိၣ်ဟီၣ်ကဝီၤဒိၣ်သွပ်တဖန်န့ၣ်
လီၤ. ကီၢ်ကံၢ်သးဟီၣ်ကဝီၤဒိၣ်တၢ်လီၢ်တၢ်ကျဲသွပ်တဖန်တၢ်ကီၢ်အသ
ဟီၣ်အိၣ်ဝဲ (၄၀) ဒိၣ်ကရံၣ်စဲလဲစံၣ်ယၢ်ဖဲတၢ်ကီၢ်ခါအဆၢကတီၢ်, မ့မ့ၢ်
ဖဲတၢ်ကစၢ်ခိၣ်ကလိကျါတၢ်လီၢ်တၢ်ကျဲသွပ်တဖန်တခီ တၢ်ကီၢ်တၢ်ခုၣ်
အိၣ်တုၤလၢတၢ်ထူးကွံာ်ပနီၣ်နီၣ်ဂံၢ်တၢ် (-၁) ဒိၣ်ကရံၣ်စဲလဲစံၣ်ယၢ်,
ဒီးမ့မ့ၢ်ဖဲပိၣ်လဲၣ်ကၢ်ခိၣ်ဟီၣ်ကဝီၤဒိၣ်တၢ်လီၢ်သွပ်တဖန်တခီ တၢ်ကီၢ်တၢ်
ခုၣ်ကလၢဝဲဒ်န့ၣ်လီၤ. ဒ်ဖဲအ့ၣ်ပုၤကူၣ်ပုၤကူၣ်သ့အတၢ်ထီၣ်ဒီးတၢ်မၤ
နီၣ်မၤယါအိၣ်ဝဲအသိး, တၢ်ကီၢ်တၢ်ခုၣ်တၢ်ထီၣ်ယူအနီၣ်ဂံၢ်ဖဲကီၢ်ပယီၤ
ပူၤအါထီၣ်ဝဲဒ် (၀.၀၈ မျးကယၤ) ဖဲဆံဖျိၣ်နံၣ် (အနံၣ်တဆံ) အတီၢ်

ဟိန်ခိန်ဒီအွာ်တက်ကသုန်ကသံးတင်လီတင်ယိန်တင်ရဲဒ်လီသး (၂၀၀၀-၂၀၁၉) န်

၁-၁၀ ၁၁-၂၀ ၂၁-၅၀ ၅၁-၁၀၀ >၁၀၀ တဒီးန့ၣ်တင်ဂ့ၣ်တင်ကျိးဘဉ်

(တင်ဂ့ၣ်ဒီးသန့ <https://www.germanwatch.org/en/19777>)

ပူနှင့်လီ၊ ဒ်တံထိုင်ယူဒီတခါအဖီခိင်အိင်ဝဲအသိး၊ တံစူထံမ့အါ ထိုင်လၢထံကီၢ်ဒီတဘျဲတံအိင်သးအဖီခိင်ဘၣ်ဆၣ် မ့မ့လၢတံလီၢ် တံကျဲတနီၤနီၤတခီတံစူထံလီၤစူဝဲဒၣ်န့ၣ်လီၤ၊ မိၤစူတံစူထံလၢအဟဲ လၢမ့ၢ်န့ၣ်ကလံးထံးတကပတံဆၢကတီၢ်လီၤစူ (တံဆၢကတီၢ်ဖျၢၣ်လီၤ) ကွံာ်ဝဲဒၣ်အသိ (၂၀) ညါန့ၣ်လီၤ။

ခိဖျိလၢအမ့ၢ်ထံကီၢ်တဘျဲလၢအဘၣ်ဒီဘၣ်ထံးဒီးတံဒီသအ စူဒိၣ်မးအယိ၊ ဝဲ (၂၀၀၀-၂၀၁၉) နံၣ်အတီၢ်ပူန့ၣ် ကီၢ်ပယီၤမ့ၢ်ထံ ကီၢ်နီၣ်ဂံၢ် (၂) ဘၣ်တဘျဲအဘၣ်ကွံာ်ဆၢၣ်မဲာ်ဒီးတံကသုၣ်ကသံးတံ ဆီတလဲအတံလီၤဘၣ်ယိၣ်၊ ဒ်ပစံးတံအသိးန့ၣ်ဆၢၣ်တံတတံတနီၤ လၢအကဲထိုင်ညါန့ၣ်အသးဒ်အမ့ၢ်ကလံးမ့ၢ်၊ ထံဒိၣ်နိယူၤ၊ တံကီၢ်အသ ဟိၣ်ဆူၣ်၊ တံယီၤယုထီ၊ မ့ၣ်အူအိၣ်ပျံၤ၊ ဟိၣ်ခိၣ်ဟူးဒီးတံအဂၤသုၣ် တဖၣ်အယိန့ၣ်လီၤ။ ဝဲအကွံာ်စူနံၣ်အတီၢ်ပူ၊ ပုၤကညီအဂၤယုကလီၢ် ဘျဲၣ် (၆၃၀,၀၀၀) ဂၤ ဖဲဒုသဝီ (၂၀၈) ဖျၢၣ်လၢကီၢ်ဆၣ် (၉၃) ဘၣ်အ ပူ လၢအအိၣ်ဖဲကရၣ်နံၣ်ကီၢ်စဲၣ်၊ တလၢကီၢ်စဲၣ်၊ ရခါကီၢ်စဲၣ်၊ ယိ ဒိၣ်ကီၢ်စဲၣ်ယုၣ်ဒီးစကဲ၊ ပကိ၊ မက္ကူ၊ မါတလု၊ အ့ၣ်ယၤဝဲတံၣ်ကီၢ်ခိ ဒီးန့ၣ်ပံၣ်တိၣ်သုၣ်တဖၣ် ဘၣ်ကွံာ်ဆၢၣ်မဲာ်ဒီးထံနိတံပံးတံစူလၢအဟဲ အသးခိဖျိလၢတံကီၢ်အသဟိၣ်ဆူၣ်ထီၣ်အမဲာ်ညါ တံကူၣ်သုၣ်ကူၣ်ဝဲ အါထီၣ်အယိန့ၣ်လီၤ။

၈ <https://www.germanwatch.org/en/19777>
၉ <https://www.irrawaddy-com.webpkgcache.com/doc/-/s/www.irrawaddy.com/news/burma/630000-without-adequate-potable-water-summer-temps-soar.html>

လံာ်တီးယုလံာ်လံာ်အံာ်ဟ်ဖျါထီၣ်န့ဆၢၣ်တၢ်တတၢ်တနါလၢအကထီၣ်ညီၣ်န့ၢ်အသးဖဲကီၢ်ပယီုပူၤ^{၁၀}

နီၣ်ဂံၢ်	န့ဆၢၣ်တၢ်တတၢ်တနါ	တၢ်ကထီၣ်သးမူးကယၤအဖီခိၣ်
၁	ထံဒိၣ်နိယု	၄၀.၂၈ မူးကယၤ
၂	ကလံာ်မုာ်လီၤ	၂၉.၁၇ မူးကယၤ
၃	ဟီၣ်ခိၣ်ဟူး	၁၂.၅ မူးကယၤ
၄	ထံကၢ်ဟီၣ်လံာ်	၉.၇၂ မူးကယၤ
၅	တၢ်ဆါသံသတြိၣ်	၅.၅၆ မူးကယၤ
၆	မ့ၣ်အူအီၣ်ပျါ	၂.၇၈ မူးကယၤ

^{၁၀} https://www.climatewatchdata.org/countries/MMR?end_year=2019&start_year=1990

**တၢ်ပျဲၣ်ထံဆိကမိၣ်ဒီးတၢ်ဝဲၣ်ထံနီၤဖးတၢ်ဟူးတၢ်ဂၤနီၣ်ဂံၢ် (၁)
တၢ်ယိထံဃုသ့ၣ်ညါက့ၤလီၤကဝီၤမူခိၣ်ကလံၤသီၣ်ဂီၤတၢ်ဆိတလဲ
သးအဂ့ၢ်အကျိၤ**

တၢ်ပညိၣ်ခိၣ်သ့ၣ်- တၢ်ယိထံဃုသ့ၣ်ညါက့ၤလီၤကဝီၤတၢ်လဲၤခိဖျိလၢမူ
ခိၣ်ကလံၤသီၣ်ဂီၤတၢ်ဆိတလဲဒီးန့ၣ်ဆၢၣ်တၢ်တတၢ်တနါလၢအဝဲသ့ၣ်ဘၣ်
ကွၢ်ဆၢၣ်မဲၣ်အိၤလၢအပူၤကွံၣ်အနံၣ် (၃၀) အတီၢ်ပူၤဒီးတုၤလီၤလၢခဲအံၤ.

တၢ်ပီးတၢ်လီၤလၢအလိၣ်သ့ၣ်တဖၣ်- လံာ်ကွဲးနီၣ်တၢ်, ထီၣ်ဒံးဘိဒီး
တၢ်သမံထံတၢ်သံကွၢ်တနီၤန့ၣ်လီၤ.

တၢ်ဟ့ၣ်ကူၣ်ဒီးတၢ်နဲၣ်ကျဲတနီၤ- ဒ်သိးတၢ်ကဒီးန့ၢ်ဘၣ်တၢ်ဂ့ၢ်တၢ်ကျိၤ
လၢလၢပျဲၤပျဲၤ, လီၤတံၢ်လီၤဆဲးဒီးပျဲၤဒီးတၢ်သ့ၣ်မံသးမံအဂီၢ်, တၢ်ဟ့ၣ်ကူၣ်
ဟ့ၣ်ဖးအိၣ်လၢတၢ်မ့ၢ်ယုထၢသမံထံပုၤဒ်အမ့ၢ်မိၢ်ပၢ်, ဖံဖု, မ့ၢ်ဂၢ်ဖါတံၢ်,
ဇူသဝီသ့ၣ်က့ၤသးပုၤ, ဒီးတၢ်အိၣ်ဖျိၣ်ခိၣ်န့ၣ်ဘၣ်ထွဲဒီးအဝဲသ့ၣ်တၢ်လဲၤ
ခိဖျိ, တၢ်ထံၣ်ဒီးတၢ်မၤနီၣ်မၤယါလၢတၢ်ကသ့ၣ်ကသံးတၢ်ဆိတလဲအဖီ
ခိၣ်ကမ့ၢ်ကျဲယုထၢတခါန့ၣ်လီၤ. ဘၣ်ဆၢၣ်, တၢ်ဒီးန့ၢ်ဘၣ်သ့ၣ်ဘိၣ်သး
စၢ်ဒီးပိာ်မ့ၢ်ပိာ်မၤအတၢ်ထံၣ်ဒီးတၢ်လဲၤခိဖျိဘၣ်ထွဲဒီးတၢ်ကသ့ၣ်ကသံး
တၢ်ဆိတလဲစ့ၢ်ကီး မ့ၢ်တၢ်လၢအလီၤအိၣ်ဝဲနီၣ်နီၣ်န့ၣ်လီၤ.

တၢ်သံကွၢ်အဖီတနီၤ

၁. ပှၤကိးနမံၤဒ်လဲၣ်. ခဲခဲအံၤနသးအိၣ်ပျဲနံၣ်လံၣ်လဲၣ်. ဒီးနအိၣ်ဆိးတၢ်
ဖဲသဝီတဖျၢၣ်အံၤအပူၤအိၣ်ပျဲနံၣ်လံၣ်လဲၣ်.

.....
.....
.....
.....

၂. သဝီတဖျၢၣ်အံၤတၢ်ကိးအမံၤဒ်လဲၣ်. ဒီးသဝီတဖျၢၣ်အံၤတၢ်သျှၣ်ထီၣ်
အီၤအိၣ်တၢ်လံပျဲနံၣ်လံၣ်လဲၣ်.

.....
.....
.....
.....

၃. ဒ်နသ့ၣ်ညါထွဲအသိး, ဝံသးစူၤတဲဘၣ်ပှၤလၢမ့ၢ်မူခိၣ်ကလံၤသီၣ်ဂီၤ
တၢ်အိၣ်သးဖဲသဝီအံၤမၤအသးဒ်လဲၣ်. (အဖီ, တနံၣ်အတီၢ်ပူၤတၢ်
ဆၢကတီၢ်လၢတၢ်ကိၢ်, တၢ်စူၤ, တၢ်ဂီၢ်ဒိၣ်ကတၢ်မ့ၢ်တမ့ၢ်အါကတၢ်
ကမ့ၢ်လါဖဲလဲၣ်တဘျီလဲၣ်.)

.....
.....
.....
.....

၄. ပမ္မာယ်သိဝ်သတြိက္ခေတိတိအာကတိလိအပူကွံအနံ (၃၀) ဒီးတု
ခဲအံန့န့. မ္မာယ်သိဝ်သတြိက္ခေတိတိအာကတိလိအပူကွံအနံ (၃၀) ဒီးတု
သိဝ်ဂိဒီးတိကသုဂ်ကသံးတိဆိတလဲအိဝ်စွာကိဒါ. (အဒိ, တိ
ကိဆူဝ်ထိဝ်, တိစူထံလိစူ, တိစူဒိဝ်ထိဝ်, တိယိယုထိဝ်ယံ
ထိဝ်, ဒီးတိအာကတိတိဆိတလဲလိအမအသးလိအဂတဖ်)

၅. ပမ္မာယ်သိဝ်သတြိက္ခေတိတိအာကတိလိအပူကွံအနံ (၃၀) ဒီးတု
ဖျးဒီးတိဘုဂ်တိဖိဂ်တဖ်အိဝ်စွာကိဒါ. နဆိကမိဂ်လိတိဂ်မနုအ
လိလဲဂ်. (အဒိ, ဆိဂ်ဖိကိဖိလိကဘုဂ်အိတဖ်သံအိထိဝ်, ယု
ဟဲနဲလိမဟးဂိနတိသုဂ်တိဖျးအိထိဝ်, တိဖိလံဖိယံအိထိဝ်)

၆. နဆိကတိတတိကတိလိကွံဆိဝ်ခဲအိဖဲနဟိဂ်ကဝိပူအံမ္မာယ်
တိမနုသုဂ်တဖ်လဲဂ်. တိဂ်ကိမနုသုဂ်တဖ်အိဝ်ထိဝ်လဲဂ်.
ဒီးကဲထိဝ်တိလံအသးအိဝ်ပျဲနံလဲလဲဂ်.

တၢ်ကသုၣ်ကသံးတၢ်ဆိတလဲဒီးတၢ်ဂ့ၢ် ကီလၢအပိၣ်ထွဲထီၣ်အခံတဖၣ်

- ပၣ်ပနီၣ်ဒီးစီၣ်ခဲၣ်စီၣ်နါအါထီၣ်လၢတၢ်ကသုၣ်ကသံးတၢ်ဆိတလဲမ့ၢ်တၢ်လၢအဟဲအိၣ်ထီၣ်အသးခိဖျိပုၤကုပုၤကညီအတၢ်ဟူးတၢ်ဂၤ.
- နၢ်ဟံၤအါထီၣ်တၢ်ဂ့ၢ်တၢ်ကျိၤဘၣ်ယးဒီးတၢ်ကသုၣ်ကသံးတၢ်ဆိတလဲဒီးတၢ်တၢ်လၢအအိၣ်ထီၣ်လၢတၢ်ဂ့ၢ်ဘျးစဲအါကလုာ်အဖီခိၣ်, ငံအမ့ၢ်တၢ်အိၣ်ဆူၣ်အိၣ်ချ့, တၢ်အိၣ်ကူအီလၢ, ခိၣ်ယၤန့ဆၢၣ်, တၢ်မူအါကလုာ်စံးတၢ်သ့ၣ်တဖၣ်.

တၢ်ကသုၣ်ကသံးတၢ်ဆိတလဲဒုးအိၣ်ထီၣ်တၢ်ဘၣ်ဒိဘၣ်ထံးလၢပုၤကုပုၤကညီအနီၢ်ခိတၢ်လုာ်အိၣ်သးသမူ, တၢ်အိၣ်ဆူၣ်အိၣ်ချ့, ခိၣ်ယၤန့ဆၢၣ်လၢအပၣ်ယုာ်ဒီးတၢ်မူတၢ်ခဲအါမံၤအါကလုာ်အဂီၢ်န့ၣ်လီၤ. တၢ်ဆိတလဲဒံအံၤသ့ၣ်တဖၣ်အသဟီၣ်မၤအသးချ့သဒံးဒီးဆူၣ်ဒိၣ်မးန့ၣ်လီၤ. ပုၤကုပုၤကညီ, တၢ်မံၤလၢဆၢၣ်ဖိကီၢ်ဖိဒီးန့ဆၢၣ်တၢ်မူတၢ်လၢဟီၣ်ခိၣ်တဘျီအံၤတူၢ်ဘၣ်တၢ်ဒိၣ်ဒိၣ်မုၢ်မုၢ်န့ၣ်လီၤ.

ဒံပဲကညီဖိခိၣ်ယၤဒီးပုၤဂ့ၢ်ဝီတၢ်မၤပျၢ်ဘျးစဲကရၢ (ခ့ၣ်ဝါ) အတၢ်ယုၤသ့ၣ်ညါဘၣ်ထွဲဒီးတၢ်ကသုၣ်ကသံးတၢ်ဆိတလဲဒီးတၢ်ဘၣ်ဒိဘၣ်ထံးလၢကညီပုၤတၢ်ထူလံၤလၢအအိၣ်ဖဲကီၢ်သူလုၤပုၤဘၣ်ကွၢ်ဆၢၣ်မံၤအံၤသ့ၣ်တဖၣ်ဖဲအပူၤကွံာ်စ့န့ၣ်အသိး, န့ဆၢၣ်တၢ်တတၢ်တနါလၢအကဲ

ထိုအသေးစိတ်ကဏ္ဍက သုံးတစ်ဆိတလဲသွန်တဖန်ပန် ယုန်ဝဲဒေဒီးထံဒိန်ဒီးကာ်လန်၊ တာ်ယီယု၊ ကလံမုာ်လီ၊ တာ် ကိာ်တာ်စူတဘန်လီာ်ဘန်စး၊ ဟိန်ခိန်ဟူး၊ တာ်မံလန်ဆန် ဖိကိာ်ဖိမဟးဂီတံာ် ဒီးတာ်ယူး တာ်ဟာ်လီ (ဖွန်လီ၊ ယုာ်ဟဲ၊ သံမိာ်ပီလီ၊ ဩိုင်လီ၊ ဘုလန် လီဝါ၊ ချိုင်အိန်ဘု) တဖန်နုန် လီ။ တာ်ကသုန်ကသံးတာ်ဆီ တလဲဒ်အံးဒုးအိန်ထီာ်ကီ တာ်ခဲဒိန်ဒိန်မုာ်မုာ်လါလီာ်ကဝီကညီတတပုထူလံဖိသုန်တဖန်အတာ်လုာ် အိန်သးသမုဒ်အမုာ်တာ်သုန်တာ်ဖူးဒီးတာ်အိန်ကူအီလါတကပနုန်လီ။

ခိဖျိထံဒိန်ကာ်လန်၊ တာ်ယီယုထီ၊ တာ်ကိာ်အသဟိန်ဆုန် ထီာ်၊ ကလံဘန်အဘန်သီဒီးထံသံးနိသံး၊ ဒီးတာ်အိန်တာ်အီအထူး အစီလီစူဒီးတာ်အိန်တကူအီတလါသုန်တဖန်အံးဘန်ထွဲလိာ်အ သးလီလီဒီးတာ်ကသုန်ကသံးတာ်ဆီတလဲအယိမဘန်ဒိဝဲဒေဒ်ပုကူ ပုကညီဒီးဆန်ဖိကိာ်ဖိသုန်တဖန်အတာ်အိန်ဆုန်အိန်ချ နိန်ဒိန်မုာ်မုာ် နုန်လီ။ တာ်ဆူးတာ်ဆါဒ်အမုာ်တာ်ဟာ်လူဒီးတာ်ဘုန်သးကုသးတာ်ဆါ လါအဟဲကဲထီာ်အသးခိဖျိထံဘန်အဘန်သီ၊ တာ်အိန်လီထြးမုာ်လါ တာ်သုန်တာ်ဖူးတဘန်လီာ်ဘန်စးခိဖျိတာ်ယီယုထီဒီးထံကနိကု၊ တာ် ညုာ်ဂိာ်တာ်ဆါလါအဟဲကဲထီာ်အသးခိဖျိသုန်ပုာ်တာ်လီလုာ်လီပျီဒီး ထံဒိန်နိယု၊ တာ်သးဘံး၊ သးတာ်ဆါ၊ ခဲစာ်၊ ဒီးတာ်သံတခိပခိဖျိကလံ

ဘၣ်အာဘၣ်သီဒီးတၢ်ကိၢ်သအဟီၣ်ဆူၣ်ထီၣ်သ့ၣ်တဖၣ်အံၤ ဘၣ်ထွဲလိာ်အသးဒီးတၢ်ကသုၣ်ကသံးတၢ်ဆိတလဲန့ၣ်လီၤ.

တၢ်ကသုၣ်ကသံးတၢ်ဆိတလဲဒီးတၢ်မူအါကလုာ်

တၢ်ကသုၣ်ကသံးတၢ်ဆိတလဲဒီးတၢ်မူအါကလုာ်လီၤမူလီၤမာ်ဒီးအစၢလီၤတူၣ်ကွံာ်အံၤမ့ၢ်တၢ်ဂ့ၢ်လၢအဘျးလိာ်အသးန့ၣ်လီၤ. တၢ်မူအါကလုာ် (တၢ်မူတၢ်မဲအါမံၤအါကလုာ်) မ့ၢ်နီၣ်ဝံာ်ခံတခါလၢန့ဆၢၣ်တၢ်မူတတၢ်အတၢ်အိၣ်ဆူၣ်အိၣ်ချ့ဒီးကံာ်စီတၢ်လၢတၢ်ပျဲဒီတခါလၢအဒုးအိၣ်စံာ်အိၣ်ကျၢၤခိၣ်ယၢန့ဆၢၣ်လၢပအိၣ်လၢအပူၤ, အုၣ်ကီၤမၤလီၤတံာ်က့ၤကလံၤဒီးထံနိလၢအကဆိ, ဟီၣ်ခိၣ်ညၣ်ထ့ၣ်လၢအလၢပျဲဒီးအထူးအစီ လၢအလုာ်အိၣ်လုာ်အီပဲပုၤကူပုၤကညီသ့ၣ်တဖၣ်န့ၣ်လီၤ. နီဘီမ့ၢ်စၢဖျိာ်ကရၢအတၢ်ဘိးဘၣ်သၢလီၤဖဲလၢယူၤ (၂၈) သီ, ၂၀၂၂ နံၣ်အိၣ်ဝဲအသိး, တၢ်အိၣ်ဒီး (မ့တမ့ၢ်) တၢ်ဒီးန့ၢ်ဘၣ်န့ဆၢၣ်ခိၣ်ယၢလၢအကဆိဒီးအိၣ်ဆူၣ်အိၣ်ချ့ကံာ်စီတၢ်လၢတၢ်ပျဲဒီတခါအံၤ မ့ၢ်ပုၤဟီၣ်ခိၣ်ဖိကိးဂၤဒဲးဂံၢ်ခိၣ်ထံးတၢ်ခွဲးတၢ်ယာ်အခိၣ်သ့ၣ်တခါန့ၣ်လီၤ. ဒီးတကတီၢ်ပီ,

ဘီမိုကူရေးကော်မရှင်အဖွဲ့ကတော့အဲဒါထိုင်ပဲဒေသလုံးမဆီတန့်အံ့ပဘဉ်ကွာ
ဆာဉ်မဲဒီးမူဖျာဉ်တၢ်တတၢ်တနါဘျးစဲလိာ်သးသၢမံသၢကကြၢ်အမ့ၢ်
တၢ်မူအါကလုာ်အစၢလီၤတူာ်ကွံာ်, တၢ်ဘဉ်အဘဉ်သီဒီးတၢ်ကသုဉ်က
သံးတၢ်ဆီတလဲသုဉ်တဖဉ်န့ဉ်လီၤ. မ့ၢ်မူဖျာဉ်တၢ်တတၢ်တနါလီၤဘဉ်ယိဉ်
အဒိဉ်ကတၢ်ဖဲပပဲပုၤကူပုၤကညီအစီလၢခခါဆၢကတီၢ်အံၤန့ဉ်လီၤ. န့ဆာဉ်
တၢ်တတၢ်တနါဒ်အမ့ၢ်တၢ်ယီၤယုထီၤ, ထံဒိဉ်နိယုၤ, ကလံၤမ့ၢ်လီၤ, မ့ဉ်
အူအိဉ်ပျၢ်ဒီးထံကၢ်ဟီဉ်လၢသုဉ်တဖဉ်ဒုးအိဉ်ထီဉ်တၢ်သံတၢ်ပျၢ်ဒီးတၢ်
ဘဉ်ဒိဘဉ်ထံးဒိဉ်ဒိဉ်မ့ၢ်မ့ၢ်လၢတၢ်မူတၢ်မဲအါကလုာ်အဂီၢ်, ဒ်ပစံးတၢ်
အသိးသံဉ်ဖိဖိ, တၢ်မဲတၢ်မါ, သုဉ်ဖိဝဉ်ဖိ, ဒုဉ်ဖိညဉ်ဖိ, ထီဉ်ဖိလံဉ်
ဖိ, ယုာ်ဒီးတၢ်မံလၢဆဉ်ဖိကီၢ်ဖိလၢအဒိဉ်တကလုာ်ဒေသလံာ်န့ဉ်လီၤ.

တၢ်ကသုဉ်ကသံးတၢ်ဆီတလဲဒီးတၢ်အိဉ်ဆူဉ်အိဉ်ချ့

ပုၤကူပုၤကညီအတၢ်ဟူးတၢ်ဂဲၤဒ်အမ့ၢ်တၢ်ဒွဲဉ်န့ဆာဉ်အမ့ဉ်အူ
ဆဉ်တဖဉ်ထုးထီဉ်ကလံၤဘဉ်အဘဉ်သီဒ်အမ့ၢ်ကခဉ်ဘိဉ်ဒဲဉ်အီးစး
အါအါဂီၢ်ဂီၢ်လၢကလံၤကျါန့ဉ်လီၤ. ကလံၤကလီလၢဟီဉ်ခိဉ်တဘုဉ်အံၤ
ဘဉ်အဘဉ်သီအါထီဉ်အမဲဉ်ညါ, ကံဒ်အံၤတကလုာ်အံၤမၤဆူဉ်ထီဉ်စ့ၢ်
ကီးတၢ်ကိာ်အသဟီဉ်, မၤတံာ်တၢ်မူခိဉ်စူထံတၢ်လဲၤတရံးသး, ရၤလီၤ
အါထီဉ်တၢ်ဆူးတၢ်ဆါ, ဒီးဒုးအိဉ်ထီဉ်တၢ်ဂ့ၢ်ကီလၢထံနိတၢ်အိဉ်ယၤ
သုဉ်တဖဉ်အဖိခိဉ်န့ဉ်လီၤ. တၢ်ကသုဉ်ကသံးတၢ်ဆီတလဲအံၤဒုးအိဉ်
ထီဉ်တၢ်ဘဉ်ဒိဘဉ်ထံးခံမံလၢလၢပုၤကညီဒီးခိဉ်ယၤန့ဆာဉ်အတၢ်အိဉ်
ဆူဉ်အိဉ်ချ့ဒီးတၢ်အိဉ်မုာ်ဆိးပၤအဂီၢ်န့ဉ်လီၤ. ကလံၤသုဉ်တဖဉ်ဘဉ်အ
ဘဉ်သီ, ထံနိသုဉ်တဖဉ်ဘဉ်ဒီးတၢ်စုဉ်တၢ်ပျၢ်ဒီးတကဆိလၢဘဉ်, ဟီဉ်
ခိဉ်ညဉ်ထုဉ်အထုးအစီလီၤမံကွံာ်အယိတၢ်တဒီးန့တၢ်အိဉ်လၢအန့ၢ်ဂံၢ်
န့ၢ်ဘါလၢဘဉ်ဒီးတၢ်ဘဉ်တၢ်ဘါလၢတၢ်အိဉ်တၢ်ဆိးအလီၢ်အကျဲသုဉ်တ
ဖဉ်လီၤစ့ၢ်ကွံာ်ဒဲဒဲန့ဉ်လီၤ.

ဒ်ဟီၣ်ခိၣ်ဒီဘၣ်ဆူၣ်ချူကရၢ (World Health Organization) အတၢ်ဟ်ဖျါအဖီခိၣ်အိၣ်ဝဲအသိး, ပျၢကူပျၢကညီအဂၢၤခံကဘီ (အကကွၢ် ခံကထီ) ဂၤ လၢဟီၣ်ခိၣ်တဘၣ်အံၤတဖိးန့ၢ်ဘၣ်ထံအီလၢအကဆီဒီးပူ ဖျးဒီးတၢ်စုၣ်တၢ်ပျါဒီးပျၢအကကွၢ်ယုကယၤ (၆၀၀ ကကွၢ်) ဂၤ ကိးနံၣ် ဖဲးတူၢ်ဘၣ်တၢ်ဆူးတၢ်ဆါလၢအဟဲခီဖျိအသးလၢတၢ်အိၣ်တၢ်အီအိၣ်ဒီးတၢ် စုၣ်တၢ်ပျါအယီၤန့ၣ်လီၤ. ထံနိတၢ်ဘၣ်အဘၣ်သီအမဲၣ်ညါ, ဟီၣ်ကဝီ ဒီးထံကီၢ်တနီၤနီၤဘၣ်ကွၢ်ဆၢၣ်မဲၣ်ဒီးတၢ်ယီၤယုထီ, ထံနိတၢ်ပံးတၢ်စု ဒီးတၢ်သၣ်ဝံလီၤဒီသ့ၣ်တဖၣ်န့ၣ်လီၤ. ဒ်န့ၣ်အသိး, ထံဒိၣ်နိယုၤသ့ၣ်တ ဖၣ်မၤအသးအါထီၣ်ဒီးအသဟီၣ်သ့ၣ်တဖၣ်ဆူၣ်ထီၣ်ဝဲဒၣ်ကွၢ်ကွၢ်န့ၣ် လီၤ. ပသ့ၣ်ညါဘၣ်လၢထံဒိၣ်နိယုၤအံၤမၤဘၣ်အဘၣ်သီဝဲဒၣ်ထံနိတၢ် အိၣ်ယၢလၢပအီဒီးစူးကါအီ, ဒုးအိၣ်ထီၣ်ထံနိဘၣ်ထွဲတၢ်ဆူးတၢ်ဆါ, ဒီးမၤအါထီၣ်ပစိတၢ်ယၢအလီၢ်အကျဲသ့ၣ်တဖၣ်န့ၣ်လီၤ. ထံဒိၣ်နိယုၤ အံၤဒုးအိၣ်ထီၣ်တၢ်ဘၣ်ဒီဘၣ်ထံးလၢပျၢကူပျၢကညီအဂီၢ်, မၤဟးဂီၢ်ဟံၣ် ယီၤဒီးတၢ်ဖံးအိၣ်မၤအိၣ်အလီၢ်အကျဲ, မၤတံၢ်တၢ်ပျၢတတၢ်အိၣ်ဆူၣ်အိၣ် ချူတၢ်ဖံးတၢ်မၤဒီးတုၤဒၣ်လဲၣ်ဒုးအိၣ်ထီၣ်တၢ်သံတၢ်ပျၢသ့ၣ်တဖၣ်န့ၣ်လီၤ^{၁၁}.

တၢ်ကသုၣ်ကသံးတၢ်ဆီတလဲဒီးထံနိတၢ်အိၣ်ယၢ

ထံနိမ့ၢ်န့ၣ်ဆၢၣ်တၢ်အိၣ်ယၢလုၢ်ဒိၣ်ပွၤဒိၣ်အကျါတခါလၢတၢ် ထီၣ်တၢ်တၢ်ဒီးတၢ်ဆၢတၢ်အပျၢကလံၤတသ့ဘၣ်န့ၣ်လီၤ. ထံနိတၢ်အိၣ် ယၢအံၤအရူဒိၣ်လၢပျၢကူပျၢကညီ, တၢ်မဲတၢ်မါဒီးဆၢၣ်ဖိကီၢ်ဖိလၢဟီၣ် ခိၣ်တဘၣ်အံၤအဂီၢ်န့ၣ်လီၤ. ထံဘျါလၢပစူးကါအီလၢပတၢ်ဖိအိၣ်တုၤ အိၣ်ဒီးတၢ်သူတၢ်စွဲလၢတနံၤဘၣ်တနံၤတၢ်လိၣ်ဘၣ်နီၢ်နီၢ်အဂီၢ်လၢဟီၣ် ခိၣ်တဘၣ်အံၤအိၣ်စ့ၤန့ၢ်ဒံး (၁) မျးကယၤန့ၣ်လီၤ. ဒ်ဟီၣ်ခိၣ်ဒီဘၣ်ဆူၣ် ချူကရၢအတၢ်ဟ့ၣ်ကူၣ်ဟ့ၣ်ဖးအိၣ်ဝဲအသိး, ပျၢတဂၤလိၣ်ဘၣ်ထံ (၅၀

၁၁ <https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/climate-change-and-health>

တု၊ ၁၀၀) လံးထာ်လၢတနံအတီၢ်ပူၤလၢအဝဲသ့ၣ်တၢ်အိၣ်တၢ်အိၣ်ဒီး
ခိၣ်တယၢ်တၢ်လိၣ်ဘၣ်နီၣ်နီၣ်ဒ်အမ့ၢ်နီၣ်ခိၣ်တၢ်ကဆဲးကဆိအဂီၢ်န့ၣ်လီၤ.
ဘၣ်ဆၣ်မ့ၢ်မဆါတနံအံၤထံကီၢ်အါဘၣ်ဘၣ်ကွၢ်ဆၢၣ်မဲၣ်ဒီးထံနိတၢ်
ယံးတၢ်စ့၊ ဒီးဒ်ဘီမ့ၢ်စၢ်ဖျိၣ်ကရၢဒီးဟီၣ်ခိၣ်စ့တးကရၢ (World Bank)
အတၢ်ဟ်ဖျါအိၣ်ဝဲအသိးပှၤဟီၣ်ခိၣ်ဖိ (၄၀) မျးကယၤယၢ်ယၢ်ဘၣ်ကွၢ်
ဆၢၣ်မဲၣ်တၢ်လံးဒီးထံနိတၢ်ယံးတၢ်စ့အမဲၣ်ညါ မ့ၢ်တုၤယီၤဖဲ (၂၀၃၀) နံၣ်
အတီၢ်ပူၤန့ၣ်ပှၤ (၇၀၀) ကကွၢ်ဘျီၣ် ကဘၣ်လဲၤခိၣ်ဖျိဒီးတက့ၢ်ဒိၣ်တၢ်သး
လီၢ်သးကျဲ (ဘၣ်ဟ်တၢ်အဝဲသ့ၣ်ဟံၣ်ယီၤတၢ်လီၢ်တၢ်ကျဲဒီးဘၣ်လဲၤသး
အလီၢ်ဆူတၢ်လီၢ်အဂၤ) ခိၣ်ဖျိတၢ်ယီၤယုထီၣ်ဒီးထံနိတၢ်ဂ့ၢ်ကီၢ်၊ လၢအကဲ
ထီၣ်အသးခိၣ်ဖျိလၢတၢ်ကသ့ၣ်ကသံးတၢ်ဆိတလဲအယီၤန့ၣ်လီၤ^{၁၂}.

ထံနိတၢ်တတၢ်တနါအံၤမ့ၢ်တၢ်လၢအဘျးစဲလိာ်အသးလီၤလီၤ
ဒီးတၢ်ကသ့ၣ်ကသံးတၢ်ဆိတလဲ၊ လီၤဆိဒၣ်တၢ် တၢ်ကီၢ်အသဟီၣ်ဆူၣ်
ထီၣ်၊ တၢ်ယီၤယုထီၣ်ယံာ်ထီၣ်ဒီးထံဒိၣ်နိယုၤလၢအဒုးအိၣ်ထီၣ်ထံနိတၢ်
ယံးတၢ်စ့ဒီးထံနိတၢ်ဘၣ်အဘၣ်သီသ့ၣ်တဖၣ်အံၤ မ့ၢ်ဟီၣ်ခိၣ်ဒီးတဘျီ
တၢ်တၢ်အိၣ်သ့ၣ်အကျါတခါန့ၣ်လီၤ. ဟီၣ်ခိၣ်ကလၢထီၣ် (ဟီၣ်ခိၣ်
ကီၢ်သးထီၣ်) အံၤ မ့ၢ်တၢ်လၢအမၤတံာ်တံာ်ထံနိတၢ်လဲၤတရံးသးအယီၤဒ်
ဟီၣ်ခိၣ်ဒီးဘၣ်တၢ်ထီၣ်ဒုးမူခိၣ်ကလံၤသီၣ်ဂီၤကရၢ (World Meteorological
Organization) အတၢ်ဟ်ဖျါအိၣ်ဝဲအသိး, ဝဲအပူၤကွၢ်အနံၣ် (၂၀) အ
တီၢ်ပူၤန့ၣ် တၢ်ယီၤယုထီၣ်လၢဟီၣ်ခိၣ်တဘျီအံၤအါထီၣ်ဝဲဒၣ် (၂၉) မျး
ကယၤဒီးထံဒိၣ်နိယုၤတၢ်တတၢ်တနါအါထီၣ်ဝဲဒၣ် (၁၃၄) မျးကယၤ
န့ၣ်လီၤ. ခါဆူညါတၢ်လီၤဘၣ်ယိၣ်အိၣ်ထီၣ်အသးသ့ၣ်လၢထံနိတၢ်ဒုးတၢ်
ယၤလၢဟီၣ်ခိၣ်ဒီးတဘျီညါန့ၣ်တၢ်သမၤအီၤအလီၢ်တအိၣ်ဘၣ်န့ၣ်လီၤ.

၁၂ <https://www.bbc.com/future/article/20210816-how-water-shortages-are-brewing-wars>

တၢ်သံကွၢ်လၢတၢ်ပျဲၤထံဆိကမိၣ်က့ၤတၢ်အဂီၢ်

- ၁. ထံနိတၢ်လံးတၢ်စ့ၤမ့ၢ်အိၣ်ထီၣ်လၢနပုၤတတၢ်ပူၤန့ၣ်တၢ်မနုၤသ့ၣ်တဖၣ်ကမၤအသးလဲၣ်.
- ၂. မတၤသ့ၣ်တဖၣ်လၢအမူအဒါအိၣ်လၢတၢ်ပၤဆှၢရဲၣ်ကျဲၤဒီးတၢ်ရဲၣ်သဲကတီၤက့ၤထံနိတၢ်အိၣ်ယၤလၢနပုၤတတၢ်ပူၤလဲၣ်.

တၢ်ကသုၣ်ကသံးတၢ်ဆိတလဲဒီးတၢ်အိၣ်ကူအိၣ်လၢ

တချုးဒီးလၢပကယုသ့ၣ်ညါအါထီၣ်တၢ်ဂ့ၢ်တၢ်ကျိၤဘၣ်ထွဲဒီးတၢ်ကသုၣ်ကသံးတၢ်ဆိတလဲဒီးတၢ်အိၣ်ကူအိၣ်လၢအတၢ်ဘၣ်ထွဲလိာ်သးဒီးဘၣ်အဆၢကတီၢ်, မ်ပဟံးသကိးတၢ်ဆၢကတီၢ်တစဲးဖိလၢတၢ်မၤန့ၢ်ပၤအါထီၣ်ပသးလၢတၢ်ကတိၤအခိပညီလၢအမ့ၢ် **“တၢ်အိၣ်ကူအိၣ်လၢ”** အဂ့ၢ်တက့ၢ်. တၢ်တတိၤတၢ်အိၣ်ကူအိၣ်လၢတဖျါအံၤအခိပညီကအိၣ်အါမံၤဖဲပုၤနီၢ်တက့ၤ, ပုၤတဖျါတထာ, တၢ်ကရၢကရိတဖုဖု, ဒီးပုၤတကလုာ်အတၢ်အိၣ်တၢ်ဆိးအလီၢ်အကျဲဒီးတၢ်လီၤဆိလိာ်သးအဖီခိၣ်အိၣ်ဝဲအသိးန့ၣ်လီၤ. ဘၣ်ဆၣ်ဒ်ဘိမုၢ်စၢဖျိၣ်ဟံၣ်ဖျါဝဲအသိး, **“တၢ်အိၣ်ကူအိၣ်လၢမံးတၢ်န့ၣ်မ့ၢ်ဝဲပုၤကိးဂၢၤဒဲးသ့ဒီးန့ၣ်ဘၣ်တၢ်အိၣ်တၢ်ဆိလၢအန့ၢ်ဂံၢ်န့ၢ်ဘါ, တၢ်အိၣ်တၢ်ဆိလၢအပူၤဖျဲးဒီးတၢ်စုၣ်တၢ်ပျၢၢ်, ဒီးတၢ်အိၣ်တၢ်ဆိသ့ၣ်တဖၣ်လၢအိၣ်ကူကူလၢလၢ (အိၣ်လၢလၢလီၢ်လီၢ်) လၢအဝဲသ့ၣ်တနံၤဘၣ်တနံၤတၢ်အိၣ်မူအိၣ်ဂဲၤဒီးတၢ်အိၣ်ဆူၣ်အိၣ်ချ့အဂီၢ်န့ၣ်လီၤ.”**

ဘၣ်ဆၣ်တၢ်လၢအခိၣ်ချၢ (ချၢၣ်ချဲ) လိာ်သးဒီးတၢ်အိၣ်ကူအိၣ်လၢတခါမ့ၢ်ဝဲ **“တၢ်အိၣ်တၢ်ဆိတကူတလၢ”** ဘၣ်န့ၣ်လီၤ. မ့ၢ်မဆါတနံၤအံၤတၢ်အိၣ်တၢ်ဆိတကူတလၢအံၤ မ့ၢ်တၢ်တၢ်ဒီးတၢ်လီၤဘၣ်ယိၣ်အခိၣ်သ့ၣ်တခါလၢပဝဲပုၤကူပုၤကညီဘၣ်ကွၢ်ဆၢၣ်မဲာ်အိၤ, လီၤဆိဒ်တၢ်ဝဲတၢ်ကသုၣ်ကသံးတၢ်ဆိတလဲအတၢ်တတၢ်တနါသ့ၣ်တဖၣ်ဆဲးမၤအသးဆူၣ်ဆူၣ်ကိၤကိၤအဆၢကတီၢ်န့ၣ်လီၤ. တၢ်အိၣ်တၢ်ဆိတကူတလၢခိဖျိ

ဟိန်ခိန်ညှဉ်ထွန်လီလုလီပျီဒီးတံဖျိတံသုတံဟးစုလီအမဲဉ်ညါ၊ တံအိန်သးဒ်အမုာ်တံဆါသံသကြိန်၊ တံဒုးတံယ၊ တံသဘံဉ်သဘုဉ် ဒီးမုာ်ကျိဝဲကွာ်တံတဘုဉ်လီာ်ဘုဉ်စးသုဉ်တဖဉ်စွာ်ကီးမုာ်တံတတံ အခိန်သုဉ်လတံအိန်ကူအီလါအဖီခိန်စွာ်ကီးန့ဉ်လီ၊ မုာ်မဆါတနံ အံပုကူပုကညီ (၇၈၃) ကကွာ်ဘုဉ်ကွာ်ဆါမဲဉ်ဒီးတံသုဉ်ဝံသုဉ်စု လါဟိန်ခိန်တဘုဉ်အံန့ဉ်လီ^{၁၃}၊ ဒ်န့ဉ်အသိး၊ ပုကူပုကညီအါန့ဉ်ဒီး ယိးကကွာ်ဘုဉ်လါဟိန်ခိန်တဘုဉ်အံဘုဉ်ကွာ်ဆါမဲဉ် (တုာ်ဘုဉ်) တံ အိန်လီကြူးယံဉ်ယံဉ်ထာထာ ခိဖျိတံအိန်တံအီတကူတလါဘုဉ်အယိ န့ဉ်လီ^{၁၄}၊ တံဂုာ်ကီအဂံဉ်ခိန်သုဉ်လါအဒုးအိန်ထီဉ်တံသုဉ်ဝံသုဉ်စုဒ် အမုာ်တံတထဲသိးတုသိး၊ တံဖျိဉ်တံယာ်၊ တံသဘံဉ်သဘုဉ်၊ တံ တတံတနါသုဉ်တဖဉ်အကျါတံကသုဉ်ကသံးတံဆီတလဲပဉ်ယုဉ်ဝဲ ဒ်စွာ်ကီးန့ဉ်လီ၊

ဒ်ပစံးတံအသိး၊ တံကသုဉ်ကသံးတံဆီတလဲအယိတံဂုာ် ကီလါအပိာ်ထွဲထီဉ်အခံဒ်အမုာ်တံယိယုထီ၊ ထံဒိဉ်နိယု၊ မုဉ်အူအိဉ် ပု၊ ဒီးတံကိာ်အသဟိဉ်ဆူဉ်ထီဉ်ဒ်အံသုဉ်တဖဉ်မဟးဂီပုလီကဝီ ဖိသုဉ်တဖဉ်နီခိတံလုာ်အိန်သးသမူဒီးတုဒ်လဲဉ်အဝဲသုဉ်ဘုဉ်ဟ်တုာ် ကွာ်အဒူအသဝီဒီးဟံဉ်ယိတံအိန်တံဆိးအလီအကျဲသုဉ်တဖဉ်န့ဉ် လီ၊ ပုဒိဉ်ကျိဉ်ဒိဉ်စုအတံလုာ်ဘာစိကမီဒီးတံဒိဉ်စိလါတံသုဉ်တံ ပျးဒီးတံထုးထီဉ်တံအိန်တံအီအကျိအကျဲစွာ်ကီး မုာ်တံဂုာ်ကီအဂံဉ်ခိန် သုဉ်အကျါတခါလါ တံအိန်တံအီတကူတလါဘုဉ်အမဲဉ်ညါ မုာ်မုာ်ကျိ ဝဲကွာ်ကွာ်ဂီအဒိတခါလါအဒုးအိန်ထီဉ်တံဘုဉ်ဒိဘုဉ်ထံးလါပမူဖျဉ် တံမူတတံဒီးတံမူအါကလုာ်အတံအိန်ဆူဉ်အိဉ်ချ၊ တံအိဉ်မုာ်ဆိး ဟ၊ ကံစိတံလါတံပျဲဒီးတံအိဉ်စံဉ်အိဉ်ကျါအဂီန့ဉ်လီ၊

၁၃ <https://www.actionagainsthunger.org/the-hunger-crisis/world-hunger-facts/>
၁၄ Juniper, T. (2019). How we're f***ing up our planet... and what we can do about it. Dorling Kindersley Limited.

“ဒ်ဘီမုာ်စာဖျိာ်ကရုအတၢ်ယုသ့ညါအစၢ်ဖျါဝဲအသိး, ဟီၣ်ခိၣ်ညါ ထ့ၣ် (၄၀) မျးကယၤ, ဒ်ပစံးတၢ်အသိးဟီၣ်ခိၣ်ညါထ့ၣ်လၢအအိၣ်ဒီး အထူးအစီလၢတၢ်သ့ၣ်တၢ်ဖျးဒီးတၢ်ထူးထီၣ်တၢ်အိၣ်တၢ်အီၣ်အဂီၢ်အံၤဟး ဂ့ၣ်ဟးဂီၤ, အထူးအစီဒီးအသိအချါသ့ၣ်တဖၣ်လီၤမုၢ်လီၤမၢ်ဒီးလုၤသုၤလုၤ ဂီၤလၢဟီၣ်ခိၣ်လၢပအိၣ်ဆိးတဘျီအံၤအပူၤ ဒီဖျိပုၤကူပုၤကညီသ့ၣ်တဖၣ်အတၢ်ဟူးတၢ်ဂဲၤဒီးတၢ်ဖံးတၢ်မၤသ့ၣ်တဖၣ်အယီၤန့ၣ်လီၤ”^{၁၅}

တၢ်ကသုၣ်ကသံးတၢ်ဆီတလဲမ့ၢ်တၢ်လၢမၤအသးနီၢ်နီၢ်

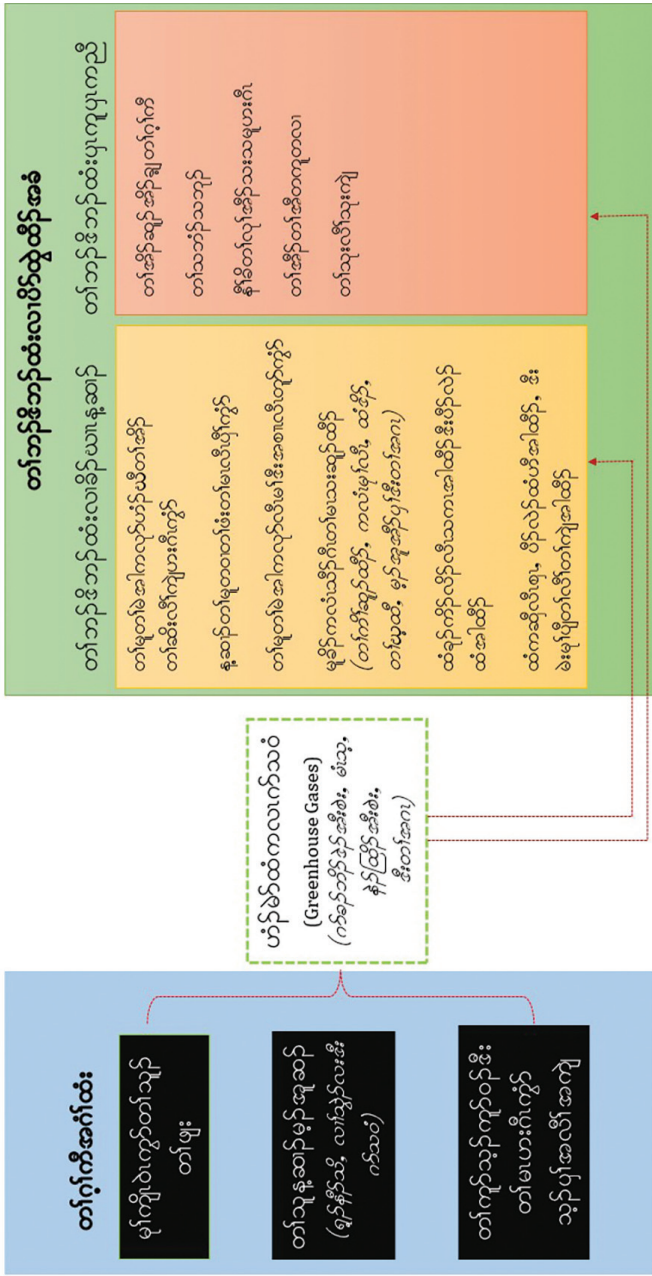
ဒီဖျိဟီၣ်ခိၣ်ကိၢ်သွးထီၣ်ဒီးတၢ်ကသုၣ်ကသံးတၢ်ဆီတလဲအသ ဟီၣ်ဆူၣ်ထီၣ်အယီၤ, ထံကိၢ်ကိးဘျီဒဲးယၣ်ယၣ်ဘၣ်ကွၢ်ဆၢၣ်မဲာ်ဒီးတၢ် တတၢ်တနါအကလုာ်ကလုာ်န့ၣ်လီၤ. န့ၣ်ဆၢၣ်တၢ်တတၢ်တနါအတၢ် ပိာ်ထွဲဒ်အမ့ၢ်တၢ်ယီၤလုၤထီၣ်, တၢ်ကိၢ်အသဟီၣ်ဆူၣ်ထီၣ်, ထံဒိၣ်နိယုၤ, မ့ၢ်အူအိၣ်ပုၤ, ပိာ်လဲၣ်ထံအါထီၣ်, မူခိၣ်စူထံတဘျီလီၢ်ဘၣ်စး, တၢ် စူတပျၢ်တပျီအါထီၣ်, တၢ်ယုးတၢ်ယၢ်လီၤအါထီၣ်ဒီးကလံၤမုၢ်လီၤတဖၣ်ကဲထီၣ်အသးကိးနံၤဒဲးယၣ်ယၣ်လၢဟီၣ်ခိၣ်တဘျီအံၤန့ၣ်လီၤ. ဒီဖျိ တၢ်တတၢ်တနါဒ်အံၤသ့ၣ်တဖၣ်အယီၤ တၢ်ဂ့ၢ်ကီၤလၢဟီၣ်ခိၣ်ဒီးတဘျီ ဘၣ်ကွၢ်ဆၢၣ်မဲာ်အီၣ်သ့ၣ်တဖၣ်ပၣ်ယုာ်ဝဲဒ်ဒီးတၢ်အိၣ်တၢ်အီၣ်တကူတလၢ, ထံနီတၢ်ပံးတၢ်စူ, ဟီၣ်ခိၣ်ကပံာ်အထူးအစီလီၤမၢ်ကွံာ်, ဂံၢ်ခိၣ်ထံးတၢ် သ့ၣ်ထီၣ်ဘျီထီၣ်ဟးဂ့ၢ်ဟးဂီၤ, တၢ်သံတၢ်ပုၤ, တၢ်သဘံၣ်သဘျီဒီးတၢ် ဘံၣ်တၢ်ဘၢ, ဒီးတၢ်သုးလီၢ်သုးကျဲလၢအတၢ်ကွီၢ်ဒိၣ်သ့ၣ်တဖၣ်ပိာ်ထွဲထီၣ် အခံန့ၣ်လီၤ. ပုၤလၢအတူၢ်ဘၣ်ဒီးဘၣ်ကွၢ်ဆၢၣ်မဲာ်တၢ်ကသုၣ်ကသံးတၢ် ဆီတလဲအတၢ်တၢ်တနါလၢထးသ့ၣ်တဖၣ်အံၤအါတက့ၢ်မ့ၢ်ထံကိၢ်လၢ အဖျိာ်, ပုၤပတီၢ်မုၢ်ဖိဒီးပုၤထူလံၤဖိသ့ၣ်တဖၣ်န့ၣ်လီၤ.

^{၁၅} <https://www.theguardian.com/environment/2022/apr/27/united-nations-40-per-cent-planet-land-degraded>

စးဖိကဟၣ်ထံကီၣ်လၢအကဲဒိၣ်, လဲၤထီၣ်လဲၤထီၣ်ဒီးဒိၣ်စိဒိၣ်က
မိၤသ့ၣ်တဖၣ်ဒါလီၤအတၢ်လဲၤကျဲၤလၢတၢ်ဂ့ၤထီၣ်ပသီထီၣ်က့ၢ်ဂီၤဒဲးတဲာ်,
ဒ်ပစံးတၢ်အသိးတၢ်ထုးထီၣ်ဟံးန့ၢ်ဒီးတၢ်ဆိးကါန့ၢ်တၢ်အိၣ်ယၤလၢ
အတအိၣ်ဒီးယုၣ်ကၢတၢ်မၤကျဲၤသ့ၣ်တဖၣ်မ့ၢ်တၢ်ဂ့ၢ်ကီၣ်အဂံၢ်ခိၣ်သ့ၣ်လၢ
အမၤဆူၣ်ထီၣ်တၢ်ကသုၣ်ကသံးတၢ်ဆိတလဲန့ၣ်လီၤ. တၢ်လဲၤခိဖျိဒီးတၢ်
တူၢ်ဘၣ်ဒ်အံၤသ့ၣ်တဖၣ်အယံ, တၢ်လၢပဝဲပုၤထူလံၤဖိဒီးလီၢ်ပုၤတတၢ
သ့ၣ်တဖၣ်ကြးသံကွၢ်လီၤကဒါက့ၤပသးတခါမ့ၢ်, **“တၢ်ကသုၣ်ကသံး
တၢ်တီတၢ်တြၢ်”** လၢပဂီၢ်အိၣ်စ့ၢ်ကိးခါဒီးပကဒီးန့ၢ်ဘၣ်တၢ်တီတၢ်တြၢ်
ဒ်အံၤတကလုာ်အခါဖဲလဲၣ်. ဒီးလၢခံကတၢ်တၢ်အိၣ်သးဒ်အမ့ၢ်တၢ်ဘၣ်
ကဲထီၣ်ဘၣ်က့ၤ **“တၢ်ကသုၣ်ကသံးပုၤဘၣ်ကီၣ်ဘၣ်ခဲ”**, ဒ်ပစံးတၢ်အ
သိးခိဖျိတၢ်ကသုၣ်ကသံးတၢ်ဆိတလဲအတၢ်တၢ်တနါသ့ၣ်တဖၣ်အယံ
လၢပနီၢ်ကစၢ်ဒ်ဝဲပဘၣ်ပာ်တၢ်ကွံာ်ပဒုပီၤလီၢ်, မိၢ်ပာ်ဖဲဖုဟီၣ်ခိၣ်ကပံာ်
တၢ်လီၢ်တၢ်ကျဲ, ပဒုပသဝီဒီးဟံၣ်ယီတၢ်ဖံးအိၣ်မၤအိၣ်အလီၢ်အကျဲဘၣ်
သးလီၢ်သးကျဲဆူတၢ်လီၢ်အဂၤလၢပတၢ်အိၣ်မူအိၣ်ဂဲၤအဂီၢ်န့ၣ်လီၤ.

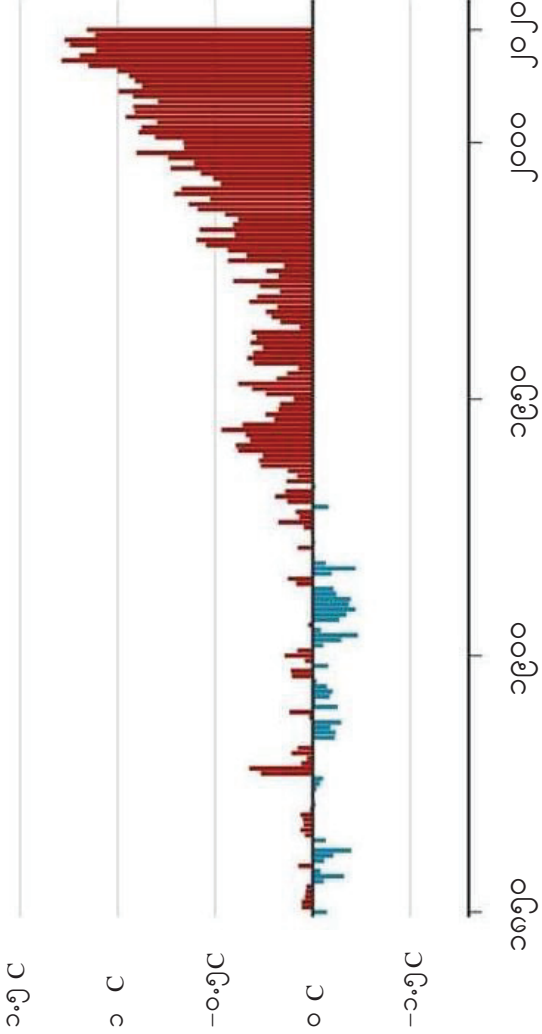
ဟိပ်ခိပ်တၢ်ကီၢ်တၢ်ရုၢ်ဆိတလဲသးဒီးဟိပ်ခိပ်ကီၢ်သွးထီၣ်အတၢ်အိၣ်ဖျါ

ဟိပ်ခိပ်ကလၢထီၣ်ဒီးတၢ်ကသုၣ်ကသံးတၢ်ဆိတလဲအိၣ်ထီၣ်

ဟီၣ်ခိၣ်တဘျီအံၤကီၢ်သွးအါထီၣ်ရၢၢ်

ဟီၣ်ခိၣ်ဖျါတၢ်ကီၢ်တၢ်ရၣ်ဆီတလဲသးဒ်ကိးန့ၣ်ဒဲးတၢ်ထီၣ်ယု (ဒဲးခိၣ်ကရံၣ်ဖဲလဲစၢ်ယၢ်-*Degree Celsius*) အိၣ်အသိးစးထီၣ်လၢဖဲဒီးဖိကဟ့ၣ်တၢ်လဲၤထီၣ်လဲၤထီတအိၣ်ထီၣ်ဒဲးအဆၢကတီၢ် (၁၈၅၀ တုၤ ၁၉၀၀) န့ၣ်အဆၢကတီၢ်

တၢ်ဂၢ်ဒီးသန္ဓါ (Met Office, BBC)

ဟိတ်ခိန်ဖျဉ်တၢ်ကီုအိန် (၁) နံၣ်ကရံၣ်
စလံၣ်တံၢ်

ဟိတ်ခိန်ဖျဉ်တၢ်ကီုအိန် (၁၀၅) နံၣ်ကရံၣ်
စလံၣ်တံၢ်

ဟိတ်ခိန်ဖျဉ်တၢ်ကီုအိန် (၂) နံၣ်ကရံၣ်
စလံၣ်တံၢ်

ဟိတ်ခိန်ဖျဉ်တၢ်ကီုအိန် (၄) နံၣ်ကရံၣ်
စလံၣ်တံၢ်

တၢ်ကီုတၢ်ခၢၣ်တၢ်ဆိတလဲၣ်နံၣ်ကရံၣ်စလံၣ်တံၢ် (C) နီၣ်ထီၣ်အိန်ဝဲအသး —> တၢ်ကီုဆုၣ်ထီၣ်
တၢ်ဂၢၢ်ဒီးသးန့ၣ် (Met Office; BBC)

တၢ်ပွဲၤထံဆိကမိၣ်ဒီးတၢ်ဝဲၣ်ထံနီၤဖးတၢ်ဟူးတၢ်ဂဲၤနီၣ်ဂံၢ် (၂) န့ဆၢၣ်တၢ်တတၢ်တနါကဲထီၣ်ညီၣ်န့ၢ်အလီၤ

တၢ်ပညိၣ်ခိၣ်သ့ၣ်—တၢ်ဟ့ၣ်သဆၢၣ်ထီၣ်ကရူၢ်တၢ်ပၣ်ဖျိၣ်မၤသကိးတၢ်လၢကသ့ပွဲၤထံဆိကမိၣ်, ဝဲၣ်ထံနီၤဖး, ပၣ်ပနီၣ်, ဟ့ၣ်ခိၣ်ဟ့ၣ်နီၤဒီးဟ့ၣ်ထီၣ်သကိးတၢ်ထံၣ်ဒီးတၢ်ဂ့ၢ်တၢ်ကျိၤဘၣ်ဃးဒီးလီၤကဝီၤပုၤတဝၢအတၢ်ကွၢ်ဆၢၣ်မဲၣ်ဒီးန့ဆၢၣ်တၢ်တတၢ်တနါလၢအကဲထီၣ်ညီၣ်န့ၢ်သးသ့ၣ်တဖၣ်ခိၣ်ဖျိၣ်တၢ်တ့ၣ်သကိးပုၤတဝၢအ “ဇူသဝီ” မ့တမ့ၢ် “ကီၢ်” အဟီၣ်ခိၣ်ဂီၤ

တၢ်ပီးတၢ်လီၤလၢအလိၣ်သ့ၣ်တဖၣ်—လံာ်ကဘျံးက့ၤဖးလဲၣ်ဒီးထီၣ်ဒံးဘိဖးဒိၣ်လၢအလွဲၢ်အိၣ်အကလုာ်ကလုာ်

တၢ်ဟ့ၣ်ကူၣ်ဒီးတၢ်န့ၣ်ကျဲတနီၤ—ဒ်သိးတၢ်ကဒီးန့ၢ်ဘၣ်တၢ်ဂ့ၢ်တၢ်ကျိၤလၢလၢပွဲၤပွဲၤ, လီၤတံၢ်လီၤဆဲးဒီးပွဲၤဒီးတၢ်သ့ၣ်မံသးမံအဂီၢ်, အလီၤအိၣ်လၢပုၤကိးဂဲၤဒဲးကဘၣ်တၢ်ပီၣ်တဲသကိးတၢ်ဒီးဟ့ၣ်ခိၣ်ဟ့ၣ်နီၤလီၢ်သးလၢအဝဲသ့ၣ်တၢ်လဲၤခိၣ်ဖျိၣ်သ့ၣ်တဖၣ်န့ၣ်လီၤ.

တၢ်တၢ်ပီၣ်ဒီးတၢ်ဝဲၣ်ထံနီၤဖးသကိးအကျိၤအကျဲ

၁. လၢတၢ်ကူၣ်လိာ်တၢ်ပီၣ်ဒီးတၢ်မၤသကိးတၢ်ဒီးလီၤကဝီၤပုၤထူလံၤဖဲသ့ၣ်တဖၣ်အဖီခိၣ်, တ့ၣ်သကိးအဝဲသ့ၣ်ဇူသဝီအဟီၣ်ခိၣ်ဂီၤ (မ့တမ့ၢ်) မိၢ်ပၢ်ဖဲအကီၢ်အဟီၣ်ခိၣ်ဂီၤ. ဇူသဝီအထံဆၢၣ်ဆၢၣ်, သဝီအတၢ်အိၣ်သ့ၣ်ထီၣ်ဆိလီၤအသး, ထံကျိၤထံကွၢ်, တၢ်ဖဲအိၣ်မၤအိၣ်အလီၤအကျဲ (ဖံာ်, ခုး, ကျိး), ပုၤတဝၢသ့ၣ်ပုၤအလီၤအကျဲ, တၢ်သ့ၣ်ခိၣ်, တၢ်တုၣ်တၢ်ထူအလီၤအကျဲ, ဆၢၣ်ဖိကီၢ်ဖိအိၣ်ဆၢၣ်အလီၤ, ကျဲမ့ၢ်ကျဲဘိ, တၢ်ဘျီၣ်တၢ်ဘါအလီၤအကျဲ (သရိၣ်, သီခါဖျၢၣ်), တၢ်လဲၤထာသ့ၣ်မ့ၢ်အလီၤအကျဲ, တၢ်လဲၤယုအိၣ်တၢ်ဒီးတၢ်လၢၣ်အလီၤအကျဲဒီးတၢ်အဂၤသ့ၣ်တဖၣ်.

- ၂. သံကွာ်သံဒီးဒီးမနီၣ်မယါတၢ်လီၢ်တၢ်ကျဲလၢအဝဲသ့ၣ်ဟံၣ်ဒိၣ်ဟံၣ်ကဲ
ဒီးဒီးသအါ (တၢ်လီၢ်တၢ်ကျဲလၢအဝဲဒိၣ်လၢအဝဲသ့ၣ်အဂီၢ်အမ့ၢ်
တၢ်ဒုၣ်တၢ်ထူအလီၢ်, ထံနံၣ်ကွာ်ခံ, ကသံၣ်သ့ၣ်ဂံၢ်ဝဲအလီၢ်,
သ့ၣ်ပှၢ်တၢ်လီၢ်တၢ်ကျဲ, ဒုပီလီၢ်, ဒီးတၢ်အဂၤသ့ၣ်တဖၣ်).
- ၃. လၢအဇူသဝီဟီၣ်ခိၣ်ဂီၤအပူၤ, တၢ်ပိၣ်တဲသကိး, သံကွာ်သံဒီးဒီး
မနီၣ်မယါတၢ်လီၢ်တၢ်ကျဲလၢအဝဲသ့ၣ်ဘၣ်ကွာ်ဆၢၣ်မဲၣ်ဒီးတၢ်တတၢ်
တနါ, တၢ်ကီတၢ်ခဲဒီးတၢ်တတၢ်သ့ၣ်တဖၣ် (အဒိ, န့ဆၢၣ်တၢ်တ
တၢ်တနါအမ့ၢ်ထံဒိၣ်နိယူၤ, ထံကၢ်ဟီၣ်လၢ, တၢ်ယူးတၢ်ယၢ်လီၤ,
တၢ်လၢအမၤဟးဂီၤအဝဲသ့ၣ်တၢ်လုၢ်အိၣ်သးသမ့, မ့ၣ်အူအိၣ်ပှၢ်,
ဒီးတၢ်လၢအမၤဟးဂီၤအဝဲသ့ၣ်ခိၣ်ယၢၤန့ဆၢၣ်, တၢ်ဒုးတၢ်ယၤ, တၢ်
သဘံၣ်သဘုၣ်ဒီးတၢ်အဂၤသ့ၣ်တဖၣ်).
- ၄. လၢအဇူသဝီဟီၣ်ခိၣ်ဂီၤအပူၤ, တၢ်ပိၣ်တဲသကိး, သံကွာ်သံဒီးဒီးမ
နီၣ်မယါတၢ်လီၢ်တၢ်ကျဲလၢအဝဲသ့ၣ်ပဒုၣ်ဟးဆွဲးဒီးဟးပူၤဖျဲးအသး
ဒီးတၢ်တတၢ်တနါဒီးတၢ်ကီတၢ်ခဲသ့ၣ်တဖၣ်အလီၢ်. မ့ၢ်အဝဲသ့ၣ်ခိၣ်
ဆၢဒီးလဲၤခိဖျိတၢ်တတၢ်အံၤသ့ၣ်တဖၣ်သ့လၢကျဲလဲၣ်. တၢ်လီၢ်
တၢ်ကျဲ မ့တမ့ၢ် တၢ်အိၣ်ယၢၤလၢအမၤစၢၤက့ၤအဝဲသ့ၣ်ဒ်သိးတၢ်ဝံၢ်
ထီၣ်ကဒါက့ၤအသးန့ၢ်မ့ၢ်တၢ်လီၢ်ဒ်လဲၣ်ဒီးတၢ်အိၣ်ယၢၤဒ်လဲၣ်သ့ၣ်
တဖၣ်လဲၣ်. ဒီးအိၣ်လိၤဖဲဒူသဝီဟီၣ်ခိၣ်ဂီၤအလီၢ်ဖဲလဲၣ်တတီၤလဲၣ်.
(အဒိ, ပှၢ်ပူၤတၢ်အိၣ်တၢ်အိ, ကသံၣ်ကသီ, ဒီးတၢ်အဂၤသ့ၣ်တဖၣ်).
- ၅. သံကွာ်လီၢ်ကဝီၤပူၤထူလံၤဖိသ့ၣ်တဖၣ်လၢတၢ်တတၢ်ဒီးတၢ်သ့တူၢ်န့ၢ်
ခိၣ်ကဲ (တၢ်ခိၣ်ဆၢက့ၤတၢ်ကီတၢ်ခဲ) သ့ၣ်တဖၣ်အံၤတၢ်ဘၣ်ထွဲဒီး
ဘျးစဲလိာ်အသးတခါဒီးတခါအိၣ်ဒ်လဲၣ်. ဘျးစဲလိာ်အသးလၢကျဲ
ဒ်လဲၣ်.

၆. ဟိန်ခိန်ကပိတ်တော်လီတော်ကျဲလှအာဝဲသွန်ဒုန်ဝဲထူဝဲအိန်စွဲကီးခါ.
မ့တော်လီတော်ကျဲဒ်လဲန်ဒီးဘန်မနုအယိလဲန် (အဒိ, ဟိန်နါဒိ,
ဒွန်မုာ်ဘါ).

တၢ်သံကွၢ်နဲန်ကျဲတနီုလၢပုဆုၢ်တၢ်ရဲၣ်တၢ်ကျဲအဂီၢ်

- ၁. လီၢ်ကဝီတၢ်လုာ်အိန်သးသမုခိန်သွန်မ့တၢ်မနုသွန်တဖၣ်လဲန်.
- ၂. တၢ်တတၢ်တနါဒ်အံၤသွန်တဖၣ်ကဲထီၣ်အသးခိဖျိန့ဆၢၣ်တၢ်မအသး (မ့တမ့ၢ်) ပုကညီဒုးအိန်ထီၣ်အိတခိလဲန်.
- ၃. တၢ်လီၢ်တၢ်ကျဲဒ်လဲန်သွန်တဖၣ်လၢတၢ်တတၢ်တနါကဲထီၣ်ညီန့ၢ်အသးလဲန်. ဒီးဘန်မနုအယိလဲန်.
- ၄. လီၢ်ကဝီပုတတဖိလဲၤခိဖျိဒီးဘျါရဲသကိးတၢ်တတၢ်တနါဒ်အံၤတဖၣ်လဲန်. အဝဲသွန်တၢ်မကျဲခိန်သွန်မ့တၢ်မနုသွန်တဖၣ်လဲန်. (လီၤဆီဒုၣ်တၢ်လုာ်လၢ်ထူသန့တၢ်မကျဲခိန်သွန်တဖၣ်မ့တၢ်မနုလဲန်).
- ၅. ခိဖျိတၢ်တတၢ်တနါကဲထီၣ်သးဒ်အံၤသွန်တဖၣ်အယိ, ပုလၢအတူၢ်ဘန်တၢ်အနးကတၢ်ဖဲဒူသဝီပုမ့ၢ်မတၢ်တဖၣ်လဲန်. ဘန်မနုအယိလၢအဝဲသွန်တူၢ်ဘန်တၢ်နးန့ၢ်ဒီးပုအဂၤလဲန်.

ဖဲတၢ်တ့ဟိန်ခိန်ဂီၤဒီးအကွၢ်အဂီၢ်မ့ၢ်လၢပုတခိ, ခၢၣ်စးတဖၣ်ကတၢ်ပိန်ဒီးပဲာ်ထံနီုဖးဒီးရဲၣ်လီၤသကိးန့ဆၢၣ်တၢ်တတၢ်တနါလၢအကဲထီၣ်ညီန့ၢ်အသးဖဲအဝဲသွန်ဟိန်ကဝီ (ကီၢ် မ့တမ့ၢ် ဒူသဝီ) ပု. ဖဲအဝဲသွန်မ့ၢ်ဒီးန့ၢ်တၢ်သးလီၤပလိာ်တပုယိလၢန့ဆၢၣ်တၢ်တတၢ်တနါလၢအကဲထီၣ်ညီန့ၢ်အသးဖဲအဟိန်ကဝီပုသွန်တဖၣ်ဝံၤအလီၢ်ခံ, မအဝဲသွန်ကွၢ်သကိးအဟိန်ခိန်ဂီၤလၢအဝဲသွန်တ့ဝဲဒီးမနီၣ်မၤပါက့န့ဆၢၣ်တၢ်တတၢ်တနါကဲထီၣ်ညီန့ၢ်အသးတၢ်လီၢ်တၢ်ကျဲသွန်တဖၣ်. (တၢ်တတၢ်တနါလၢအကဲထီၣ်သးခဲအံၤဒီးခါဆူညါသ့သွန်တဖၣ်)

တၢ်ကသုၣ်ကသံးတၢ်ဆိတလဲဒီးထံ ကီၢ်ဘီၣ်မ့ၢ်တဝါအတၢ်ဂဲၤလိာ်

- နၢ်ဟံၢ်အါထီၣ်ဘီၣ်မ့ၢ်စၢ်ဖျိၣ်ကရၢအတၢ်ဂဲၤလိာ် လၢတၢ်ယုၣ်လီၤဘျါလီၤတၢ်ကသုၣ်ကသံး တၢ်ဆိတလဲတၢ်မၤအကျိၤအကွၢ်ဒီးတၢ်ဟံၢ် လီၤတၢ်ဖံးတၢ်မၤအတက့ၢ်, တၢ်မၤကျဲၣ်ခိၣ် သ့ၣ်, ဒီးတၢ်အၢၣ်လီၤအိၣ်လီၤတဖၣ်.

တၢ်ကသုၣ်ကသံးတၢ်ဆိတလဲလၢပုၤဟီၣ်ခိၣ်ဖိကိးဂၤဒဲးတူၢ်ဘၣ် ဒီးဘၣ်ကွၢ်ဆၢၣ်မံၢ်အိၣ်အံၤအသဟီၣ်ဆူၣ်ထီၣ်ဝဲဒၣ်ကွၢ်ကွၢ်ဖဲပစိၤခွၢ်က တၢ်အံၤန့ၣ်လီၤ. န့ၣ်ဆၢၣ်တၢ်တတၢ်တနါသ့ၣ်တဖၣ်ကဲထီၣ်အသးသကူ လၢဟီၣ်ခိၣ်တဘျီအံၤလၢအတအိၣ်ဒီးတၢ်ကွၢ်မံၢ်တၢ်ဘၣ်န့ၣ်လီၤ. နီၣ်ပ ဟ့ၣ်တၢ်အဒိအသိး, ထံကီၢ်လၢအဂုၤထီၣ်ပသီထီၣ်ဒ်အမ့ၢ်ကီၢ်အမဲၤရကၤ ဒီးထံကီၢ်လၢကီၢ်ယုၤရပသ့ၣ်တဖၣ်ဘၣ်ကွၢ်ဆၢၣ်မံၢ်ဒီးတက့ၢ်ဒိၣ်မ့ၢ်အူ အိၣ်ပုၤလၢအဒုးအိၣ်ထီၣ်တၢ်သံတၢ်ပုၤလၢတၢ်မံၤလၢဆၢၣ်ဖိကီၢ်ဖိ, တၢ် လီၤမူလီၤမၢ်, တၢ်ဟးဂုၤဟးဂီၤ, ကလံၤဘၣ်အဘၣ်သီ, ဒီးခိၣ်ယၢန့ၣ် ဆၢၣ်တၢ်လီၤလုၤလီၤပျီဒိၣ်ဒိၣ်မ့ၢ်န့ၣ်လီၤ^{၁၆}. ဘီၣ်မ့ၢ်စၢ်ဖျိၣ်ကရၢဟံၢ်ပနီၣ်ဝဲ ဒၣ်လၢတၢ်ကသုၣ်ကသံးတၢ်ဆိတလဲဒ်အမ့ၢ်ဟီၣ်ခိၣ်ဒီးဖျါၣ်ဂ့ၢ်ဝီလၢအ လီၤဘၣ်ယိၣ်နီၢ်နီၢ်န့ၣ်လီၤ. နီၣ်စုလီၤဆိခိၣ်တယၢ်တၢ်မၤရဲၣ်ကျဲၣ်တခါ အသိး, ဖဲ (၁၉၇၉) နံၣ်အတီၢ်ပူၤန့ၣ် တၢ်ရဲၣ်ကျဲၣ်ဒုးအိၣ်ထီၣ်ဝဲဒၣ်ဟီၣ်ခိၣ် ဒီးဘၣ်တၢ်ကသုၣ်ကသံးတၢ်အိၣ်ဖျိၣ်ဒိၣ် ဖဲဝဲၣ်ကွၢ်န့ၣ်ဘၢ (Geneva), ကီၢ် စွံးစလဲၤလၢအဘၣ်တၢ်တီခိၣ်ရိၣ်မဲအိၣ်လၢဟီၣ်ခိၣ်ဘီၣ်မ့ၢ်တၢ်ထီၣ်ဒုးမူခိၣ်

^{၁၆} <https://www.theguardian.com/us-news/2024/feb/28/texas-wildfire-smokehouse-creek-fire>

ကလံသီဂ်ဂီကရုလအမ္မာ်ဘီမာ်စာဖိုင်ကရု (United Nations) တာ်ကရု ကရိတဖုအသိးန့ၣ်လီၤ. မ့ၢ်ထံကီၢ်ဘီမာ်ပတီၢ်တာ်အိၣ်ဖိုင်အဆိကတာ် တဘျီလာတာ်တၢ်ပိၣ်သကိးတာ်ဂ့ၢ်ဘၣ်ပးဒီးတာ်ကသုၣ်ကသံးတာ်ဆိတ လဲန့ၣ်လီၤ. ဒီးလာတာ်သမံသမိးပျဲထံဒီးယုသုၣ်ညါက့ၤတာ်ကသုၣ်က သံးတာ်ဆိတလဲအတာ်အိၣ်သး, တာ်ဘၣ်ဒိဘၣ်ထံး, ဒီးတာ်ယုၣ်လီၤဘျါ လီၤအကျိၤအကျဲၤစဲအ့ၣ်ကျိၤကျဲၤပိၣ်ညါတကယဒီးပာ်ဖျါထီၣ်အီၤဆူထံကီၢ် ပဒိၣ်ပပုၢ်သုၣ်တဖၣ်အအိၣ်ကသုၣ်ချးဆာ်ချးကတီၢ်အဂီၢ် ဘီမာ်စာဖိုင်ကရု တီၣ်ခိၣ်ရိၣ်မဲဒီးဒုးအိၣ်ထီၣ်ဝဲဒၣ်ပဒိၣ်ဘျးစဲကရုၤလာတာ်ကသုၣ်ကသံးတာ် ဆိတလဲအဂီၢ် (Intergovernmental Panel on Climate Change-IPCC) ဝဲ (၁၉၈၈) နံၣ်အတီၢ်ပူၤန့ၣ်လီၤ.

မၤကဒီးဝဲ (၁၉၉၂) နံၣ်အတီၢ်ပူၤန့ၣ်, တာ်ရဲၣ်ကျဲၤမၤဝဲဒၣ် “ဟီၣ်ခိၣ်တာ်အိၣ်ဖိုင်ဒိၣ်” ဝဲကီၢ်တြးစုၣ်လ်အဆာ်ကတီၢ်အခါ, ထံကီၢ်ပ ဒိၣ်ပပုၢ်, ပုၤထူလံၤဖိကရု, ခိၣ်ယၤန့ၣ်ဆာ်ကရု, ဒီးကရုသဘျုတာ်သုၣ် တဖၣ်ကူၣ်လိာ်တၢ်ပိၣ်ဒီးသးလီၤပလိာ်လၢ တာ်ကဘၣ်ဒိသအက့ၤခိၣ်ယၤ န့ၣ်ဆာ်ဒီးတာ်ကသုၣ်ကသံးတာ်ဆိတလဲတာ်တတၢ်တနါဂ့ၢ်ဝီသုၣ်တဖၣ် န့ၣ်လီၤ. ဝဲန့ၣ်အဆာ်ကတီၢ်ဒိသိးတာ်ပညိၣ်ဖိတၢ်လာတာ်ဒိသအက့ၤခိၣ် ယၤန့ၣ်ဆာ်ကတုၤထီၣ်ထီၣ်ဘးအဂီၢ်, ခိၣ်နာ်ဒိၣ်ထီၣ်သုၣ်တဖၣ်ဆုၣ်န့ၣ်ဒီး အာ်လီၤတူၢ်လိာ်သကိးဖိးသဲစးတာ်ဖိးတာ်မၤအခိၣ်သုၣ် (၃) ခါဒိလၢ် အံၤအသိးန့ၣ်လီၤ.

- ၁. ခဝ့ၣ်ရၢၣ်လာတာ်မူအါကလုာ်အဂီၢ် (Convention on Biological Diversity-CBD)
- ၂. ဘီမာ်စာဖိုင်ကရုခဝ့ၣ်ရၢၣ်တာ်မၤတက့ၢ်လီၤလာတာ်ကသုၣ်ကသံးတာ်ဆိတ လဲအဂီၢ် (United Nations Framework Convention on Climate Change-UNFCCC)

၃. ဘီမိုနာဖိုင်ကရုဒဂျာနလတတ်တြီဆာဟီဒ်ခိဉ်မဲာ်ဖံးခိဉ်တတ်ပျိုလဲ
ကွံာ်သးဆူမဲးမုာ်ပျို (United Nations Convention to Combat
Desertification-UNCCD)

**ထံကီာ်ဘီမိုနာဖိုင်ကရုဒဂျာနလတတ်တြီဆာဟီဒ်ခိဉ်မဲာ်ဖံးခိဉ်တတ်ပျိုလဲ
လဲအဂီာ်**

ထံကီာ်ဘီမိုနာဖိုင်ကရုဒဂျာနလတတ်တြီဆာဟီဒ်ခိဉ်မဲာ်ဖံးခိဉ်တတ်ပျိုလဲ
ပီးလီလတတ်ကယုာ်လီၤဘျါလီၤတတ်ကသုာ်ကသံးတတ်ဆီတလဲအခိဉ်
သုာ် (၃) ခါမုာ်ဝဲဘီမိုနာဖိုင်ကရုဒဂျာနတတ်မတကွီာ်လတတ်ကသုာ်
ကသံးတတ်ဆီတလဲအဂီာ် (UNFCCC), ဝှ်ကွီာ်တိတတ်အာ်လီၤလံာ်ပံး
ယာ် (Kyoto Protocol) ဒီးဝှ်ဖဲရံးစံတတ်အာ်လီၤလံာ်ပံးယာ် (Paris
Agreement) သုာ်တဖဉ်န့ဉ်လီၤ.

**ဘီမိုနာဖိုင်ကရုဒဂျာနတတ်မတကွီာ်လတတ်ကသုာ်ကသံးတတ်ဆီတ
လဲအဂီာ် (UNFCCC)**

မုာ်ထံကီာ်ဘီမိုနာဖိုင်ကရုဒဂျာနလတတ်တြီဆာဟီဒ်ခိဉ်မဲာ်ဖံးခိဉ်တတ်ပျိုလဲ
(UN) အကရုဖိလအမုာ်ထံကီာ်ပဒိဉ်လထံကီာ် (၁၉၈) ဘုာ်သးလီၤပ
လိာ်, အာ်လီၤတူာ်လိာ်ဒီးဒုးအိဉ်ထီဉ်သကိးအီၤန့ဉ်လီၤ. မုာ်တတ်အာ်
လီၤလံာ်ပံးယာ်ခိဉ်သုာ်တခါလတတ်ကတၢာ်ပိဉ်တဲသကိး, ကျဲယုကျဲ
ဖိးဒီးဟ်လီၤသကိးတတ်အာ်လီၤလံာ်ပံးယာ်လတတ်ကသုာ်ကသံးတတ်ဆီ
တလဲအဂီာ်, နီပစံးတတ်အသိးတတ်လအပဉ်ယုာ်အမုာ်ကွီာ်တိတတ်အာ်
လီၤအလံာ်ပံးယာ်ဒီးဖဲရံးစံတတ်အာ်လီၤလံာ်ပံးယာ်သုာ်တဖဉ်န့ဉ်လီၤ.
ဘီမိုနာဖိုင်ကရုဒဂျာနတတ်မတကွီာ်လတတ်ကသုာ်ကသံးတတ်ဆီတလဲ
(UNFCCC) အတတ်ပညိဉ်ဖိတၢာ်အခိဉ်သုာ်တခါမုာ်ဝဲတတ်ကယုာ်လီၤဘျါ

လီ (တၢ်ယုၣ်လီၤကွၢ်) တၢ်မၤပျံၤမၤဖုးဒီးတၢ်လီၤဘၣ်ယိၣ်လၢတၢ်ကသုၣ်
ကသံးတၢ်ဆီတလဲၣ်ဒုးအိၣ်ထီၣ်အီၤခိဖျိတၢ်ကၤယၢ်ဒီးတၢ်ဒုးအိၣ်ကၢ်တၢ်
က့ၤဟံၣ်ဗဲၣ်ထံကလၢကၢ်သဝံ (ကၢ်သဝံစ့ၣ်ပျၢ်ဘၣ်အဘၣ်သီလၢအမၤ
ဆူၣ်ထီၣ်ဟီၣ်ခိၣ်တၢ်ကိၢ်သဟီၣ်) ဖဲကလံၤကွီၤကျါဘၢအကျါန့ၣ်လီၤ.
စးထီၣ်ဖဲတၢ်တူၢ်လိာ်ဟ်ကၢ်ဟ်ကျါအီၤဝံအလီၢ်ခံလံၤလံၤ, တၢ်ရဲၣ်ကျဲၤမၤ
ဝဲဒၣ်တၢ်အိၣ်ဖျိၣ်ကိးန့ၣ်ဒုးလၢအဘၣ်တၢ်သ့ၣ်ညါအီၤဒ်အမ့ၢ်ထံကိၢ်ပဒိၣ်
ပပျၢ်ကရၢအတၢ်အိၣ်ဖျိၣ်ဒိၣ် (Conference of the Parties-COP) လီၤဆီ
ဒၣ်တၢ်ပုၤလၢအဆဲးလီၤမံၤကွဲၤဖဲသ့ၣ်တဖၣ် ကထံၣ်လိာ်တၢ်ပိၣ်ဒီးဟ်လီၤ
သကိးတၢ်အၢၣ်လီၤလၢတၢ်ကဘၣ်ယုၣ်လီၤဘျါလီၤကွၢ်တၢ်ကသုၣ်ကသံး
တၢ်ဆီတလဲၣ်လဲၣ်အဂီၢ်န့ၣ်လီၤ.

ဝုၢ်ကွီၤတၢ်အၢၣ်လီၤလံာ်ပံးယၢ်

ဒ်သိးတၢ်ကတြီၤဆၢမၤဖၢ်လီၤတၢ်ကသုၣ်ကသံးတၢ်ဆီတလဲၣ်အ
တၢ်ဘၣ်ဒိဘၣ်ထံးအဂီၢ်, တၢ်ယုၣ်လီၤဘျါလီၤတၢ်ဂ့ၢ်ကိအစၢတခါမ့ၢ်ဝဲ
ဒၣ်တၢ်ကဘၣ်မၤစ့ၣ်လီၤကွၢ်ဟံၣ်ဗဲၣ်ထံကလၢကၢ်သဝံ, လီၤဆီဒၣ်တၢ်က
အစ့ၣ်အပျၢ်ဘၣ်အဘၣ်သီဒ်အမ့ၢ်ခၢ်ဘိၣ်ဒဲၣ်အိးစး (CO₂) န့ၣ်လီၤ. ဖဲ
(၁၉၉၅) န့ၣ်အတီၢ်ပူၤန့ၣ်, ထံကိၢ်ပဒိၣ်ပပျၢ်သ့ၣ်တဖၣ်ဟ်ဖျိၣ်ရိၣ်ဖျိၣ်ထီၣ်
အသးဖဲဝုၢ်ကွီၤတၢ်လၢအအိၣ်ဖဲကိၢ်ယပၣ် (ဖုၣ်ခိၣ်ကိၢ်) လၢတၢ်ကတၢ်
ပိၣ်တဲသကိးဒီးကျဲၤယူၤကျဲၤဖိးလိာ်သးလၢတၢ်ကမၤစ့ၣ်လီၤကွၢ်ဟံၣ်ဗဲၣ်ထံ
ကလၢကၢ်သဝံအဂီၢ်န့ၣ်လီၤ. ဖဲတၢ်အိၣ်ဖျိၣ်တဘျီညါအံၤဝံအလီၢ်ခံ,
ကွီၤတၢ်အၢၣ်လီၤအလံာ်ပံးယၢ် (Kyoto Protocol) ဘၣ်တၢ်အၢၣ်လီၤ
တူၢ်လိာ်ဒီးဟ်ပနီၣ်န့ၣ်လီၤ^{၁၇}. မံၤကွီၤတၢ်အၢၣ်လီၤလံာ်ပံးယၢ်အံၤအိၣ်
ထီၣ်အသးခိဖျိတၢ်အၢၣ်လီၤအံၤဘၣ်တၢ်မၤအီၤဖဲဝုၢ်ကွီၤတၢ်အလိန့ၣ်လီၤ.

၁၇ <https://unfccc.int/resource/docs/convkp/kpeng.pdf>

ဝှ်ကွဲတိတိအာ်လီလံာ်ပံးယာ်မ့ာ်ထံကီာ်ဘီမ့ာ်တိအာ်လီအဆိက တာ်တဘျာ်ဘျာ်ပးဒီးတိကသုာ်ကသံးတိဆိတလဲလါအဘျာ်တိအာ် လီတူာ်လိာ်အါဖဲလါဒံာ်ဖဲဘျာ် (၁၁) သီ, ၁၉၉၇ နံာ်ဝံအလီာ်ခံတိ ငးလိာ်ထီာ်တိဖံးတိမအမိာ်လံာ်မ့ာ်ပုာ်ဒဲသဲစးတိမကျိကျဲဒီးတိသိာ် တိသီတိဘျာ်အိာ်ဖဲအသိးဖဲ (၂၀၀၅) နံာ်အတီာ်ပူန့ာ်လီ. ဝှ်ကွဲတိ တိအာ်လီလံာ်ပံးယာ်တိပညိာ်ဖိတိအိာ်သုာ်တခိမ့ာ်ဖဲ တိကဘျာ် မကျဲလီကွံာ်တိထူးထီာ်ဟံာ်မဲာ်ထံကလါကံာ်သဝံလါအမအျာ်ထီာ် ဟံာ်ခိာ်တိကီာ်အသဟံာ်, လီဆိဒဲတိဖဲဖိကဟံာ်ထံကီာ်လါအကဲ ဒိာ်ဒီးဂုထီာ်ပသီထီာ်သုာ်တဖာ်န့ာ်လီ. ဒဲတကီာ်ခါတိအိာ်သးအိာ်ဖဲ အသိး, ထံကီာ် (၁၉၂) ဘျာ်အာ်လီတူာ်လိာ်ဒီးဆဲးလီမံကျဲးဖဲလါတိ ကငးလိာ်ထီာ်ဖးထီာ်က့လံာ်ပံးယာ်အံအဂီာ်န့ာ်လီ.

ဝှ်ဖဲရံးစံတိအာ်လီလံာ်ပံးယာ်

တိအာ်လီလံာ်ပံးယာ်လါထံကီာ်ပဒိာ်ပပုာ်လါအမ့ာ်ဘီမ့ာ်စါ ဖျိာ်ကရုဖိအကရုဖိသုာ်တဖာ်ဟံလါဒီးအာ်လီသကိးအါလါတိကမ ကျဲလီတိထူးထီာ်ဟံာ်မဲာ်ထံကလါကံာ်သဝံဘျာ်ဆာ်, စးထီာ်လါတိ အာ်လီတူာ်လိာ်ဒီးတိငးအိာ်ထီာ်ဝှ်ကွဲတိတိအာ်လံာ်ပံးယာ်လံာ် လံာ်တိဆိတလဲဒီးတိလဲထီာ်လဲထီအနီာ်အသံးတအိာ်နီတမံဘျာ်န့ာ် လီ. မကျဲဒီးဖဲလါဒံာ်ဖဲဘျာ် (၁၂) သီ, ၂၀၀၅ နံာ်အတီာ်ပူန့ာ်, ထံ ကီာ်ပဒိာ်ပပုာ်သုာ်တဖာ်ဆျာ်ဒီးတူာ်လိာ်သကိးဖဲရံးစံတိအာ်လီလံာ် ပံးယာ်လါအဘျာ်တိငးဖျါထီာ်တိဖံးတိမအမိာ်လံာ်မ့ာ်ပုာ်ဖဲလါနိာ်ဝှ် ဘျာ် (၄) သီ, ၂၀၀၆ နံာ်အတီာ်ပူန့ာ်လီ. မံလါအမ့ာ်ဖဲရံးစံတိအာ် လီလံာ်ပံးယာ်အံအိာ်ထီာ်အသးခိဖျိတိအာ်လီအံဘျာ်တိမအါဖဲ ဝှ်ဖဲရံးစံလါအမ့ာ်ကီာ်ဖြာ်စ့ာ်အဝှ်ခိာ်အယိန့ာ်လီ. ကတီာ်အံထံကီာ်ခဲ လါ (၁၉၅) ဘျာ်အာ်လီတူာ်လိာ်ဒီးဆဲးလီသကိးအမံကျဲးဖဲလါတိ ကငးလိာ်ထီာ်ဖးထီာ်က့တိအာ်လီလံာ်ပံးယာ်အံအဂီာ်န့ာ်လီ.

ဝှံဖဲရဲးစံတၢ်အၢ်လီၤလံာ်ဃးဃာ်တၢ်ပညိၣ်ဖီတၢ်မ့ၢ်တၢ်မနုၤသ့ၣ်တဖၣ်လဲၣ်

- ၁. တၢ်ကဘၣ်ကၤဃာ်ဟီၣ်ခိၣ်တၢ်ကီၢ်တၢ်ခုၣ်အတၢ်ထီၣ်ဃူကဘၣ်ဃူန့ၢ်ဒီး (၂) ဒံၣ်ကရံၣ်စဲလဲၣ်စံာ်ယၢၣ်ဒီးတၢ်ဟံၣ်ပနီၣ်ကဘၣ်အိၣ်တုၤဖဲ (၁.၅) ဒံၣ်ကရံၣ်စဲလဲၣ်စံာ်ယၢၣ်.
- ၂. တၢ်ကဘၣ်ကၤဃာ်ဒီးဟံၣ်ပနီၣ်ဃာ်ဟံၣ်မဲာ်ထံကလၤကံာ်သဝံလၢအဟဲကဲထီၣ်အသးခိဖျိပုၤကူပုၤကညီအတၢ်ဟူးတၢ်ဂၤဒ်သိးသ့ၣ်ပှၢ်ဝၣ်ပှၢ်, ဟီၣ်ခိၣ်ညၣ်ထ့ၣ်, ဒီးပီၣ်လဲၣ်ထံသ့ၣ်တဖၣ်ဆူးသဝံးကွံာ်ကစ့ၣ်ပှၢ်ဘၣ်အဘၣ်သီဒ်အမ့ၢ်ခၢ်ဘိၣ်ဒဲၣ်အိးစးဒ်န့ၢ်တၢ်လဲၤတရံးသးအကျိၤအကျဲအိၣ်ဝဲအသိးကသ့အဂီၢ်.
- ၃. တၢ်ကဘၣ်သမံသမိးကွၢ်ကဒါက့ၤထံကီၢ်တဘျီစ့ၣ်စ့ၣ်အတၢ်အၢၣ်လီၤလၢတၢ်ကမၤဃူလီၤကွံာ်ဟံၣ်မဲာ်ထံကလၤကံာ်သဝံတၢ်ဟးထီၣ်သ့ၣ်တဖၣ် (၅) နံၣ်တဘျီ.
- ၄. စးဖီကဟၣ်ထံကီၢ်သ့ၣ်တဖၣ်ကဘၣ်မၤစၢၤထံကီၢ်လၢအဖျိၣ်ဒီးလဲၤထီၣ်လဲၤထီၣ်အဖၤမ့ၢ်သ့ၣ်တဖၣ်ခိဖျိကျိၣ်စ့တၢ်ဆီၣ်ထွဲမၤစၢၤ (ဘၣ်တၢ်သ့ၣ်ညါအိၣ်ဒ်အမ့ၢ်တၢ်ကသ့ၣ်ကသံးစ့မိၢ်ပှၢ်) လၢတၢ်ကသ့ဒီလီၤဒီဘၣ်သးဒီးတၢ်ကသ့ၣ်ကသံးတၢ်ဆီတလဲအဂီၢ်.

တၢ်ကသ့ၣ်ကသံးတၢ်ဆီတလဲအံၤမ့ၢ်တၢ်လီၤဘၣ်ယိၣ်နီၢ်နီၢ်တခါလၢပုၤကူပုၤကညီအါဒ်အါဂၤအဂီၢ်န့ၣ်လီၤ. ထံကီၢ်ပဒိၣ်ပပှၢ်ကရၢဖိသ့ၣ်တဖၣ်ဖဲတၢ်ဃ့ၣ်လီၤဘျါလီၤကွံာ်တၢ်ကသ့ၣ်ကသံးတၢ်ဆီတလဲအဆၢကတီၢ်အလီၢ်အိၣ်လၢကဘၣ်ဟံၣ်ကဲ, စိာ်ကဖီထီၣ်, ဒီးဆိကမိၣ်ဃုာ်အဝဲသ့ၣ်မူဒါဒီးတၢ်မၤလၢပုၤဟီၣ်ခိၣ်ဖိခွဲးယာ်, တၢ်အိၣ်ဆူၣ်အိၣ်ချဲးခွဲးယာ်, ပုၤထူလံာ်ဖိ, ပုၤလီၢ်ကဝိၤဖိ, ပုၤခိကီၢ်, ဖိဒံဖိသၣ်, ပုၤက့ကွဲၣ်, ဒီးပုၤလၢ

အဘဉ်တၢ်ဆိဉ်ဘၢဆိဉ်ဘၢဒီးအိဉ်တူၢ်အိဉ်ကလိၤအီၤညီသ့ၣ်တဖၣ်အတၢ်ခွဲးတၢ်ယၢ်အဂီၢ်န့ၣ်လီၤ. ဒီးအလီၢ်အိဉ်လၢတၢ်ကဘဉ်ဆိကမိဉ်ယုၣ်စ့ၢ်ကိးတၢ်ခွဲးတၢ်ယၢ်လၢတၢ်ဂုၣ်ထီၣ်ပသီထီၣ်, မုၣ်ခွါတၢ်ထဲသိးတုၤသိး, တၢ်ဟ့ၣ်စိဟ့ၣ်ကမိၤက့ၤပိၣ်မုၣ်ပိၣ်မၤဒီးစၢၤသ့ၣ်တၢ်ထဲသိးခွဲးယၢ်သ့ၣ်တဖၣ်အဂီၢ်စ့ၢ်ကိးန့ၣ်လီၤ.

“တၢ်ကဘဉ်ဆိမိဉ်ထီၣ်ထံအါထီၣ်လၢပုၤထူလံၤဖိဒီးပုၤလီၢ်ကဝီၤဖိအလုၢ်လၢ်ထူသန့ဒီးတၢ်ဆဲးတၢ်လၢဒီးတၢ်သ့ၣ်ညါထူလံၤလၢတၢ်ယုၣ်လီၤကျါလီၤကွၢ်တၢ်ကသုၣ်ကသံးတၢ်ဆိတလဲအတၢ်ဘဉ်ဒိဘဉ်ထံးလၢအတုၤလီၤတီၤလီၤ, ဒီးတကတီၢ်ဃီဟ့ၣ်သဆၣ်ထီၣ်က့ၤထံကီၢ်ပဒိဉ်သ့ၣ်တဖၣ်လၢကဒုးပၣ်ယုၣ်ပၣ်ဂီၢ်ပုၤထူလံၤဖိဒီးပုၤလီၢ်ကဝီၤဖိသ့ၣ်တဖၣ်ဖဲတၢ်ထုးထီၣ်ပၣ်လီၤဒီးတၢ်ဒုးလိဉ်ထီၣ်ဖးထီၣ်က့ၤတၢ်ဟူးတၢ်ဂဲၤဘဉ်ထွဲဒီးတၢ်ယုၣ်လီၤကျါလီၤကွၢ်တၢ်ကသုၣ်ကသံးတၢ်ဆိတလဲသ့ၣ်တဖၣ်အဆၢကတီၢ်န့ၣ်လီၤ”

တၢ်အၢၣ်လီၤလၢတၢ်စၢၤဃၢ်တအိဉ်ဒီးတၢ်မၤကျဲးခိဉ်သ့ၣ်တဖၣ်

လၢတၢ်ကယုၣ်လီၤကျါလီၤကွၢ်တၢ်ကသုၣ်ကသံးတၢ်ဆိတလဲတၢ်တတၢ်တနါအဂီၢ်, ဘီမုၢ်စၢၤဖိဉ်ကရၢယုၣ်ဒီးထံကီၢ်ပဒိဉ်ပပုၢ်သ့ၣ်တဖၣ်ပၣ်လီၤသကိးစ့ၢ်ကိးတၢ်အၢၣ်လီၤလၢတၢ်စၢၤဃၢ်ဒီးတၢ်မၤကျဲးခိဉ်သ့ၣ်တဖၣ်န့ၣ်လီၤ. ဒ်ပစံးတၢ်အသိး, တၢ်အၢၣ်လီၤဒီးတၢ်မၤကျဲးခိဉ်သ့ၣ်ဒ်အမုၢ်ယုၣ်ကတၢ်ဂုၤထီၣ်ပသီထီၣ်ဖိတၢ်, စ့မိၢ်ပုၢ်လၢတၢ်ကသုၣ်ကသံးလၢဟ့ၣ်အဂီၢ် (Green Climate Fund), ပဒိဉ်ဘျးစဲကရူၢ်လၢတၢ်ကသုၣ်ကသံးတၢ်ဆိတလဲအဂီၢ်ဒီးတၢ်ရဲၣ်တၢ်ကျဲးလၢတၢ်မူအါကလုၢ်အဂီၢ်သ့ၣ်တဖၣ်န့ၣ်လီၤ.

၁၁ <https://unfccc.int/process-and-meetings/the-paris-agreement/the-glasgow-climate-pact-key-outcomes-from-cop26>

- **ယူဂန္တရားရုံးထိုင်ပသီထိုင်ဖိတၢ်**—ယူဂန္တရားရုံးထိုင်ပသီထိုင်ဖိတၢ်အံၤဘၣ်တၢ်အၢၣ်လီၤဒီးဟံၣ်ကံၤပာ်ကျၢၤအိၤဖဲ (၂၀၁၅) နံၣ်အတီၢ်ပူၤလၢအကျၢၢ်ဘၢဝဲဒၣ်ဖိတၢ်ခဲလၢၣ် (၁၇) ထံၣ်န့ၣ်လီၤ. လၢဖိတၢ်ခဲလၢၣ်အကျၢၢ်ပၣ်ယုၣ်စ့ၢ်ကိးဒီးတၢ်ကသုၣ်ကသံးတၢ်ဆိတလဲဂ့ၢ်ဝီလၢအမ့ၢ်ဖိတၢ်နီၣ်ဂံၢ် (၁၃) လၢအယုၣ်ထိုင်တၢ်ကဟံးန့ၢ်ဂ့ၢ်ဝီအဆိအချူ လၢတၢ်တြီဆၢဒီးယုၣ်လီၤဘျါလီၤကွံၣ်တၢ်ကသုၣ်ကသံးတၢ်ဆိတလဲအဂီၢ်န့ၣ်လီၤ. ယူဂန္တရားရုံးထိုင်ပသီထိုင်ဖိတၢ်အံၤဒါလီၤဝဲဒၣ်တၢ်မၤတက့ၢ်လဲၣ်လဲၣ်တခါလၢတၢ်ကယုၣ်လီၤဘျါလီၤသကိးတၢ်တၢ်လၢအဘျးစဲလိာ်အသးတခါဒီးတခါလၢပဟီၣ်ခိၣ်ဖျါဘၣ်ကွၢ်ဆၢၣ်မဲၣ်အိၤန့ၣ်လီၤ.
- **စ့မိၢ်ပုၤလၢတၢ်ကသုၣ်ကသံးလၢဟ့အဂီၢ်**—မ့ၢ်တၢ်ရဲၣ်တၢ်ကျဲတခါလၢအဘၣ်တၢ်ဒုးအိၣ်ထိုင်အိၤလၢ ဘီမုၢ်စၢ်ဖျိၣ်ကရၢခဝုၣ်တၢ်မၤတက့ၢ်လဲၣ်လဲၣ်လၢတၢ်ကသုၣ်ကသံးတၢ်ဆိတလဲ (UNFCCC) လၢတၢ်ဆိၣ်ထွဲက့ၤထံကီၢ်လၢအလဲထိုင်လဲထိုင်သ့ၣ်တဖၣ်အတၢ်ဂဲၤလိာ်လၢတၢ်မၤစၢ်လီၤဒီးတၢ်ဒီးသးလၢတၢ်ကသုၣ်ကသံးတၢ်ဆိတလဲအဖိခိၣ်န့ၣ်လီၤ. မ့ၢ်ကျိၣ်စ့တၢ်ဆိၣ်ထွဲမၤစၢ်တၢ်ရဲၣ်တၢ်ကျဲတခါ လၢအဆိၣ်ထွဲက့ၤထံကီၢ်သ့ၣ်တဖၣ် လၢကယုၣ်က့ၤအခိၣ် (သုးကစီၤ) က့ၤအသးဆူတၢ်ဂုၤထိုင်ပသီထိုင်ခိၣ်ခါတၢ်လဲၣ်ကျဲခိဖျိတၢ်မၤစၢ်လီၤကွံၣ်ကံၤသဝံစ့ၣ်ပျါဘၣ်အဘၣ်သီသ့ၣ်တဖၣ်ဒီးဒ်သိးကသုၣ်ခိၣ်ဆၢဒီးလဲၣ်ခိဖျိတၢ်ကသုၣ်ကသံးတၢ်ဆိတလဲအတၢ်ဘၣ်ဒိဘၣ်ထံးတဖၣ်ကသုၣ်အဂီၢ်န့ၣ်လီၤ.
- **ပဒိၣ်ဘျးစဲကရူၢ်လၢတၢ်ကသုၣ်ကသံးတၢ်ဆိတလဲအဂီၢ်**—မ့ၢ်ပဒိၣ်ဘျးစဲမၤသကိးတၢ်ကရူၢ်တဖုလၢအသမံသမိးက့ၤဖဲအ့ၣ်တၢ်ဂ့ၢ်တၢ်ကျိၢ်ဘၣ်ထွဲဒီးတၢ်ကသုၣ်ကသံးတၢ်ဆိတလဲ, အတၢ်ဘၣ်ဒိဘၣ်ထံး. တၢ်ဒီးလီၤဒိဘၣ်သးဒီးတၢ်တြီဆၢမၤစၢ်လီၤကွံၣ်တၢ်ဘၣ်ဒိဘၣ်ထံးအ

ကျိုအကျဲသွပ်တဖန်န့ၣ်လီၤ. တၢ်ဂ့ၢ်တၢ်ကျိုလၢအဝဲသ့ၣ်ပျဲၢ်ထံသမံ
သမိးအီၤဝံၤသ့ၣ်တဖန်တၢ်ကွဲးဖျိၣ်က့ၤအီၤဖဲတၢ်ဟံၣ်ဖျါသ့ၣ်တဖန်အ
သိးလၢပုၤကွဲးဒုးအိၣ်ထီၣ်တၢ်မၤကျဲသန့ (ဖီလံစံၣ်), ယုၣ်ဒီးထံဖိကီၢ်
ဖိကမုၢ်သ့ၣ်တဖန်တၢ်မၤဆူၣ်ထီၣ်က့ၤအဝဲသ့ၣ်တၢ်သ့ၣ်ညါန့ၢ်ဟံၣ်လၢ
တၢ်ကသုၣ်ကသံးတၢ်ဆီတလဲဂ့ၢ်ဝီလၢအမၤအသးလၢဟီၣ်ခိၣ်တ
ဘ့ၣ်ညါအံၤန့ၣ်လီၤ.

- **တၢ်ရဲၣ်တၢ်ကျဲလၢတၢ်မူအါကလုာ်အဂီၢ်**—ဖဲလၢဒံၣ်စၢဘၣ် ၂၀၂၂
နံၣ်အတီၢ်ပုၤန့ၣ်. ထံကီၢ်အဘ့ၣ် (၁၉၀) ဘျဲၣ် အၢၣ်လီၤတူၢ်လိာ်ဝဲ
ဒုၣ်ဟီၣ်ခိၣ်ဒီဘ့ၣ်တၢ်မူအါကလုာ်တၢ်မၤတက့ၢ်လၢအဘၣ်တၢ်သ့ၣ်
ညါအီၤဖဲအမ့ၢ်တၢ်ရဲၣ်တၢ်ကျဲလၢတၢ်မူအါကလုာ်အဂီၢ်န့ၣ်လီၤ. မ့ၢ်
တၢ်ရဲၣ်တၢ်ကျဲဒီးတၢ်မၤကျဲခိၣ်သ့ၣ်တခါလၢထံကီၢ်ဘီမ့ၢ်တတသ့ၣ်
တဖန်အၢၣ်လီၤအသးလၢကဒီသဒၢက့ၤပဟီၣ်ခိၣ် (မူဖျါ) ဖဲသိး
အကယုၢ်ကၢလၢခါဆူညါအဂီၢ်န့ၣ်လီၤ. တၢ်မူအါကလုာ်တၢ်မၤ
တက့ၢ်အတၢ်ရဲၣ်တၢ်ကျဲဖီတၢ်လၢတၢ်ခးပနီၣ်အီၤခဲလၢာ်အိၣ်ဝဲဒုၣ်
(၂၃) ထံၣ်လၢအအိၣ်ဒီးတၢ်ပညိၣ်လၢတၢ်ကၤယၢ်ဒီးသံၣ်ခွဲၣ်ကတီၤ
မၤဂ့ၢ်ထီၣ်က့ၤတၢ်မူတၢ်မဲအါမံၤအါကလုာ်အလီၢ်အကျဲယုၢ်ဒီးတၢ်
မူချံၣ်စၢအကလုာ်သ့ၣ်တဖန်န့ၣ်လီၤ. ဒီးလၢအကျါတၢ်ခးပနီၣ်အဖီ
တၢ်နီၣ်ဂံၢ် (၃) မ့ၢ်နီၣ်ဝံၣ်ခံတခါလၢတၢ်မူအါကလုာ်ဒီးတၢ်ကသုၣ်
ကသံးတၢ်ဆီတလဲအဂီၢ်န့ၣ်လီၤ. တၢ်ခးပနီၣ်ဖီတၢ်နီၣ်ဂံၢ် (၃) လၢ
အဘၣ်တၢ်သ့ၣ်ညါအီၤညါန့ၢ်လၢ (၃၀x၃၀) အံၤမ့ၢ်ဟီၣ်ခိၣ်ဒီဘ့ၣ်စု
လီၤဆီတၢ်ရဲၣ်တၢ်ကျဲဖးဒိၣ်ဒီးတၢ်အၢၣ်လီၤတခါလၢတၢ်ကဒီသဒၢဒီး
ပၤဆုၢ်ရဲၣ်ကျဲက့ၤဟီၣ်ခိၣ်မဲာ်ဖံးခိၣ်ယုၢ်ဒီးထံနီၣ်ဒီးပိၣ်လဲၣ်အမဲာ်ဖံး
ခိၣ်အစ့ၤကတၢ် (၃၀ မျးကယၤ) တုၤအန့ၢ်ဖဲ (၂၀၃၀) နံၣ်မ့ၢ်တုၤ
ယီၤအဆၢကတီၢ်န့ၣ်လီၤ.

ယူင်ကတၢ်ဂုၤထီၣ်ပသီထီၣ်

ဘီမုၢ်စၢ်ဖျိၣ်ကရၢထူးဖျါထီၣ် “ယူင်ကတၢ်ဂုၤထီၣ်ပသီထီၣ်”
 ဒ်အမုၢ်တၢ်ဂုၤထီၣ်ပသီထီၣ်လၢအမၤလၢထီၣ်ပုၤထီၣ်က့ၤပုၤကူပုၤကညီတ
 ကီၢ်ခါတၢ်လိၣ်ဘၣ်နီၢ်နီၢ်လၢအတၢ်ဒုးအိၣ်ထီၣ်တၢ်နးတၢ်ဖျိၣ်လၢပုၤလၢခံ
 တစၢ်အတၢ်လိၣ်ဘၣ်သ့ၣ်တဖၣ်အဂီၢ်ဘၣ်န့ၣ်လီၤ. တၢ်အံၤအခိပညီပာ်
 ဖျါထီၣ်ဝဲဒၣ်လၢတၢ်ဒီသဒၢက့ၤခိၣ်ယၢန့ၣ်ဆၢၣ်ဒီးတၢ်ဂုၤထီၣ်ပသီထီၣ်အံၤ
 ကဘၣ်လဲၤသတြဲၤလိာ်အသးတပူၤယီၤန့ၣ်လီၤ. ဒ်န့ၣ်အသိး, ဘီမုၢ်စၢ်ဖျိၣ်
 ကရၢစံးစ့ၢ်ကီးဝဲဒၣ်လၢတၢ်သ့ၣ်ထီၣ်တၢ်မုၢ်တၢ်ခုၣ်ဒီးတၢ်မၤကတၢ်ကွံာ်
 တၢ်ဖျိၣ်တၢ်ယာ်စ့ၢ်ကီးမုၢ်တၢ်မၤအရၢဒိၣ်အသန့ၣ်ဖးဒိၣ်တခါလၢယူင်က
 တၢ်ဂုၤထီၣ်ပသီထီၣ်အဂီၢ်န့ၣ်လီၤ. ဒ်သိးယူင်ကတၢ်ဂုၤထီၣ်ပသီထီၣ်က
 အိၣ်အဂီၢ်, တၢ်ဂ့ၢ်အရၢဒိၣ်ခိၣ်သ့ၣ် (၄) ထံၣ်သ့ၣ်တဖၣ်အလီၢ်အိၣ်လၢ
 တၢ်ကဘၣ်တိာ်သ့ၣ်ပာ်သးဒီးဆိကမိၣ်လၢအဂ့ၢ်တုၤလီၤတီၤလီၤန့ၣ်လီၤ.
 ဒ်ပစံးတၢ်အသိးတၢ်ဂ့ၢ်အရၢဒိၣ်ခိၣ်သ့ၣ် (၄) ထံၣ်သ့ၣ်တဖၣ်မ့ၢ်ဝဲခိၣ်ယၢ
 န့ၣ်ဆၢၣ်အတၢ်အိၣ်စံၣ်အိၣ်ကျၢ, ပုၤဂ့ၢ်ဝီတၢ်ပာ်ယုာ်ပာ်ဂီၢ်, မုၢ်ကျိၤဝဲၤကွာ်
 တၢ်ဂုၤထီၣ်ပသီထီၣ်ဒီးတၢ်မၤကတၢ်ကွံာ်တၢ်ဖျိၣ်တၢ်ယာ်ဒီးတၢ်ပတၢ်ပြး
 သန့ၣ်လၢအဂ့ၢ်ဒီးတၢ်ဘၣ်တၢ်ဘၢသ့ၣ်တဖၣ်န့ၣ်လီၤ^{၁၉}.

^{၁၉} <https://irp-cdn.multiscreensite.com/be6d1d56/files/uploaded/Draft-Framework-of-Sustainable-Development1.pdf>

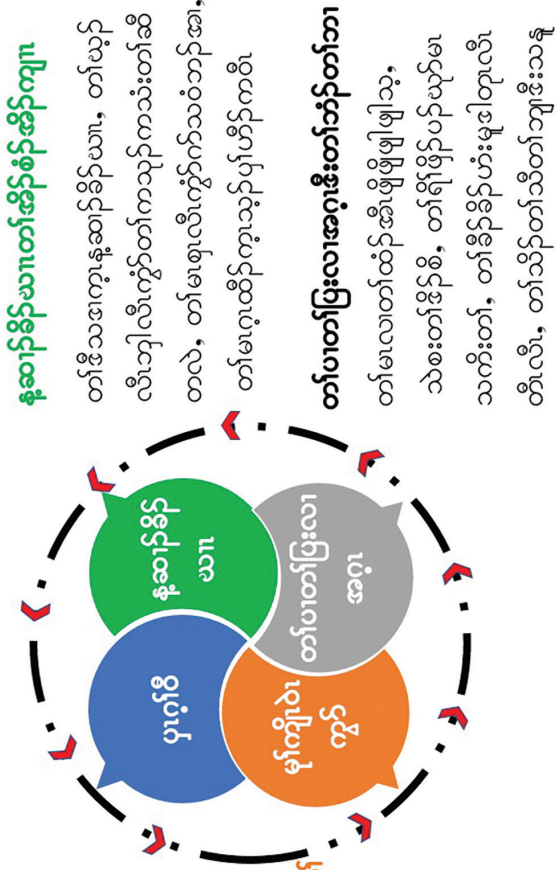
ယူ၍ကတၢ်ဂုၤထီၣ်ပသီထီၣ်တၢ်မၤတက့ၢ်

ပုၤဂ့ၢ်တၢ်ပၣ်ဃုၣ်ပၣ်ဂီၢ်

မုၢ်ခွဲၢ်တၢ်တုၤသီးထဲသီး, တၢ်ပၣ်ကဲ က့ၤလီၢ်ကဝီၤပုၤတဝၢဒီးပုၤထူလံၤဖိ တၢ်ခွဲးတၢ်ယၢ်, ပုၤတဝၢတၢ်ပၣ်ဃုၣ် ပၣ်ဂီၢ်လၢတၢ်မၤတၢ်ဆၢတၢ်အပူၤ

မုၢ်ကျိၤဝဲၤကွၢ်တၢ်ဂုၤထီၣ်ပသီထီၣ်ဒီးတၢ် မၤကတၢ်ကွၢ်တၢ်ဖျိၣ်တၢ်ယၢ်

တၢ်မၤလီၤမၤကွၢ်တၢ်ဖျိၣ်တၢ်ယၢ်, တၢ် အိၣ်ကူအီလၢ, တၢ်အိၣ်န့ၢ်ဂံၢ်န့ၢ်ဘါ, ကမ္ဘၢၢ်တၢ်အိၣ်ဆူၣ်အိၣ်ချ, ဂံၢ်ခိၣ်ထံး တၢ်သ့ၣ်ထီၣ်ဘီထီၣ်လၢအဂ့ၢ်

ဖဲလါစဲးပထုဘၣ် (၂၀၁၅) နံၣ်အတီၢ်ပူၤန့ၣ်, ဘီၣ်မုၢ်စၢ်ဖျိၣ်က ရၢအဘျီၣ်ဒိၣ်အၢၣ်လီၤတူၢ်လိာ်ဒီးဟံးပနီၣ်က့ၤ (၂၀၃၀) တၢ်ရဲၣ်တၢ်ကျဲၤ လၢအဘၣ်တၢ်သ့ၣ်ညါအီၤဖဲအမ့ၢ်ယုၣ်ကၢတၢ်ဂုၤထီၣ်ပသီထီၣ်တၢ်ပညိၣ်ဖီတၢ်န့ၣ်လီၤ. ထံၣ်ကီၢ်ဘီၣ်မုၢ်ခိၣ်န့ၣ်ဒီးပဒိၣ်ပပျၢ်ခၢၣ်စးလၢထံၣ်ကီၢ် (၁၉၃) ဘ့ၣ်လၢအမ့ၢ်ဘီၣ်မုၢ်စၢ်ဖျိၣ်ကရၢအကရၢဖိသ့ၣ်တဖၣ် အၢၣ်လီၤတူၢ်လိာ်ဒီး ဆိၣ်ထွဲၣ်ဒၣ်လၢတၢ်ကဒုးလိၣ်ထီၣ်ဖးထီၣ်က့ၤ “ယုၣ်ကၢတၢ်ဂုၤထီၣ်ပသီ ထီၣ်အဖီတၢ်”, လၢအဟံးန့ၣ်ခိၣ်တဃာ်လၢဂံၢ်ခိၣ်ထံးတၢ်ဘျၢမိၢ်ပျၢ်လၢ အမ့ၢ် “တၢ်တဟံးလီၤတဲာ်ပျၢ်နီတဂၤဘၣ်” အံၤ ကျၢ်ဘၢဝဲဒၣ်တၢ်ပညိၣ်ဖီ တၢ်ခဲလၢာ် (၁၇) ထံၣ် ယုၣ်ဒီးတၢ်ပညိၣ်ဖီတၢ်ပြဲ (မ့တမ့ၢ်) တၢ်ခးပနီၣ် ခဲလၢာ် (၁၆၉) ထံၣ်န့ၣ်လီၤ^{၂၀}. လီၤဆီဒၣ်တၢ်, လၢယုၣ်ကၢတၢ်ဂုၤထီၣ်ပ သီထီၣ်တၢ်ပညိၣ်ဖီတၢ်အကျါပၣ်ယုၣ်စ့ၢ်ကီးဒီး တၢ်ကသုၣ်ကသံးတၢ်ဆီ တလဲၣ်ဂီၤလၢအဘၣ်တၢ်ထံၣ်န့ၣ်အီၤဖဲဖီတၢ်နီၣ်ဂံၢ် (၁၃) လၢအစံးဝဲဒၣ်, “ဟံးသကိးဂ့ၢ်ဝီအဆိအချ့လၢတၢ်တြီဆၢမၤဖၢ်လီၤကွံာ်တၢ်ကသုၣ်က သံးတၢ်ဆီတလဲၣ်ဒီးအတၢ်ဘၣ်ဒိဘၣ်ထံးသ့ၣ်တဖၣ်” န့ၣ်လီၤ.

ဒီးဖဲတၢ်ပညိၣ်ဖီတၢ်နီၣ်ဂံၢ် (၁၃) “ဟံးသကိးဂ့ၢ်ဝီအဆိအချ့ လၢတၢ်တြီဆၢမၤဖၢ်လီၤကွံာ်တၢ်ကသုၣ်ကသံးတၢ်ဆီတလဲၣ်ဒီးအတၢ် ဘၣ်ဒိဘၣ်ထံးသ့ၣ်တဖၣ်” အပူၤ, ဖီၣ်တၢ်ပြဲ (မ့တမ့ၢ်) ဖီတၢ်လၢတၢ် ခးပနီၣ်အီၤသ့ၣ်တဖၣ်ခဲလၢာ် ပၣ်ယုၣ်ဝဲဒၣ် (၅) ထံၣ်ဒဲလၢအံၤအသိး န့ၣ်လီၤ.

- ၁. မၤဆူၣ်ထီၣ်က့ၤတၢ်သ့တူၢ်န့ၣ်ခိၣ်ကဲဒီးတၢ်သ့ဒီးလီၤဒီဘၣ်သးအကံၢ်အ စီလၢတၢ်ကသုၣ်ကသံးတၢ်ဆီတလဲၣ်ဒီးန့ၣ်ဆၢၣ်တၢ်တတၢ်တနါသ့ၣ်တ ဖၣ်အဖီၣ်ခိၣ်လၢထံၣ်ကီၢ်ကိးဘ့ၣ်ဒဲး.

^{၂၀} <https://sdgs.un.org/goals>

- ဖိတၢၢ်နီၣ်နီၣ် (၁) ဖိတၢၢ်နီၣ်နီၣ် (၂) ဖိတၢၢ်နီၣ်နီၣ် (၃) ဖိတၢၢ်နီၣ်နီၣ် (၄) ဖိတၢၢ်နီၣ်နီၣ် (၅) ဖိတၢၢ်နီၣ်နီၣ် (၆)

တၢ်မၤလိမၤက့ၣ်တၢ်တၢ်နီၣ်တၢ်ယၢ် တၢ်မၤလိမၤက့ၣ်တၢ်သ့ၣ်ဝဲလိမၤ တၢ်ဆိၣ်ဆူၣ်ဆိၣ်မၤတၢ်ဆိၣ်မၤတၢ်စီၣ်လၢအၢၤ တၢ်စီၣ်တၢ်က့ၣ်ဘၣ်က့ၣ်သ့ တၢ်ဂၤဆဲးကၤဆိၣ်တၢ်ဂၤဆဲးကၤဆိၣ်
- ဖိတၢၢ်နီၣ်နီၣ် (၇) ဖိတၢၢ်နီၣ်နီၣ် (၈) ဖိတၢၢ်နီၣ်နီၣ် (၉) ဖိတၢၢ်နီၣ်နီၣ် (၁၀) ဖိတၢၢ်နီၣ်နီၣ် (၁၁)

သၢဟီၣ်နီၣ်နီၣ်တၢ်လၢအၢၤဆိၣ် တၢ်မၤတၢ်မၤလၢအၢၤဆိၣ် ခၢၤစီၣ်ကဟံၣ်တၢ်မၤ, တၢ်က့ၣ်တၢ်ဆိၣ်မၤလိလၢအၢၤဆိၣ် တၢ်မၤစၢၤလိလၢက့ၣ်တၢ်တၢ်တၢ်တၢ်တၢ် ခူၣ်မိၤမၤတၢ်တၢ်ဆိၣ်နီၣ်နီၣ်
- ဖိတၢၢ်နီၣ်နီၣ် (၁၂) ဖိတၢၢ်နီၣ်နီၣ် (၁၃) ဖိတၢၢ်နီၣ်နီၣ် (၁၄) ဖိတၢၢ်နီၣ်နီၣ် (၁၅) ဖိတၢၢ်နီၣ်နီၣ် (၁၆)

တၢ်တၢ်စီၣ်တၢ်ထုးတၢ်လၢအၢၤဆိၣ်နီၣ်နီၣ် တၢ်ဂၤလိၤမၤစၢၤလိတၢ်ကသုၣ်ကသံးတၢ်ဆိတလဲအတၢ် တၢ်မၤတၢ်လၢအၢၤဆိၣ် တၢ်မၤတၢ်လၢအၢၤဆိၣ် တၢ်မၤတၢ်လၢအၢၤဆိၣ် တၢ်မၤတၢ်လၢအၢၤဆိၣ်

တၢ်ပၣ်သ့ၣ်မၤသးတၢ်လၢ
တၢ်ပၣ်သ့ၣ်မၤသးတၢ်လၢ

၂. ထာနုန်ယုတ်တၢ်ကသုၣ်ကသံးတၢ်ဆီတလဲတၢ်ယုၣ်လီၤဘျါလီၤတၢ်ဖံးတၢ်မၤကျိၤကျဲၤသ့ၣ်တဖၣ်ဖဲထံကီၢ်ပတီၢ်တၢ်မၤကျဲၤသနူ (ဖိလံစံၣ်), တၢ်မၤကျဲၤခိၣ်သ့ၣ်ဒီးတၢ်မၤရဲၣ်ကျဲၤသ့ၣ်တဖၣ်အပူၤခဲလၢၣ်.
၃. မၤဂ့ၤထီၣ်က့ၤတၢ်ကူၣ်ဘၣ်ကူၣ်သ့, တၢ်ဟ့ၣ်တၢ်သ့ၣ်ညါန့ၢ်ဟံၢ် (တၢ်စီၣ်မဲၣ်စီၣ်နါပီၤညါ), ယုၣ်ဒီးကံၢ်စီတၢ်သ့တၢ်ဘၣ်လၢပုၤကညီဒီးတၢ်ကရၢကရိသ့ၣ်တဖၣ်အဂီၢ်ဘၣ်ဃးဒီးတၢ်တြီဆၢမၤစၢ်လီၤဒီးတၢ်ဒီးသးလၢတၢ်ကသုၣ်ကသံးတၢ်ဆီတလဲအဖီခိၣ်, ဒီးကတီၢ်ဃီတၢ်မၤစ့ၤလီၤကွံၣ်တၢ်ဘၣ်ဒီးဘၣ်ထံးဒီးတၢ်ဟ့ၣ်ပလီၢ်ဆိအတၢ်ရဲၣ်တၢ်ကျဲၤတဖၣ်.
၄. နးလိၣ်ထီၣ်ဖးထီၣ်က့ၤတၢ်အၢၣ်လီၤ, လီၤဆိဒၣ်တၢ်ထံကီၢ်လၢအလဲၤထီၣ်လဲၤထီၣ်လၢအမ့ၢ်ကရၢဖိလၢဘီမုၢ်စၢ်ဖျိၣ်ကရၢခ့ၣ်ရှၢၣ်တၢ်မၤတက့ၢ်လၢတၢ်ကသုၣ်ကသံးတၢ်ဆီတလဲအဂီၢ် (UNFCCC) ခိဖျိတၢ်မၤလၢထီၣ်ပျဲထီၣ်က့ၤတၢ်ပညိၣ်ဖိတၢ်လၢတၢ်ဂဲၤလိၣ်ဟံၣ်ဖျိၣ်သကိးစ့မိၢ်ပျၢ်လီၤလၢကီၢ်အဲၤရကၤစ့ဒီးလၢအကကွၢ်ကတလီၢ် (၁၀၀,၀၀၀,၀၀၀,၀၀၀ဒီလၢ) ကိးနံၣ်ဒဲးစးထီၣ်ဖဲ (၂၀၂၀) နံၣ်အတီၢ်ပူၤလၢတၢ်ဆီၣ်ထွဲမၤက့ၤထံကီၢ်လၢအလဲၤထီၣ်လဲၤထီၣ်သ့ၣ်တဖၣ်အတၢ်လိၣ်လၢတၢ်တြီဆၢမၤစၢ်လီၤကွံၣ်တၢ်ကသုၣ်ကသံးတၢ်ဆီတလဲဒီးတၢ်မၤတၢ်လၢအအိၣ်ဖျိဖျိဖျါဖျါဖဲတၢ်နးလိၣ်ထီၣ်ဖးထီၣ်က့ၤစ့မိၢ်ပျၢ် လၢတၢ်ကသုၣ်ကသံးလၢဟ့ၣ်အဆၢကတီၢ်.
၅. စိၣ်ကဖီထီၣ်က့ၤတၢ်မၤအကျိၤအကွၢ်လၢအမၤဆူၣ်ထီၣ်က့ၤကံၢ်စီတၢ်သ့တၢ်ဘၣ်လၢတၢ်ဆီလီၤဟံၣ်လီၤဒီးတၢ်ပၤဆုၤရဲၣ်ကျဲၤက့ၤတၢ်ကသုၣ်ကသံးတၢ်ဆီတလဲဘၣ်ထွဲဂ့ၢ်ဝီသ့ၣ်တဖၣ်ဖဲထံကီၢ်ဖျိၣ်, ကိးခိၣ်ထံကီၢ်, ယုၣ်ဒီးပိၣ်မုၢ်ပိၣ်မၤ, သူၣ်ဘီၣ်သးစၢ်ဒီးပျၢ်တတၢ်လၢတၢ်ကွၢ်ကဟံၣ်ကွံၣ်အီၤသ့ၣ်တဖၣ်အဂီၢ်.

တၢ်ပွဲၤထံဆိကမိၣ်ဒီးတၢ်ပဲၣ်ထံနီၤဖးတၢ်ဟူးတၢ်ဂဲၤနီၣ်ဂံၢ် (၃) န့ဆၢၣ်ဒီးထံၣ်ကီၢ်သဲးတၢ်တတၢ်တနါတၢ်မၤသးအတၢ်ဆၢ ကတီၢ်ပနီ

တၢ်ပညိၣ်ခိၣ်သ့ၣ်—ဟ့ၣ်သဆၢၣ်ထီၣ်က့ၤပုၤလီၤကဝီၤဖိသ့ၣ်တဖၣ်လၢကသ့
ပဲၣ်ထံနီၤဖးဒီးမၤနီၣ်မၤပၤကတၢ်တတၢ်တနါလၢအဝဲသ့ၣ်ကွၢ်ဆၢၣ်မဲၣ်
လဲၤခိဖျိအီၤလၢအပၣ်ယုၣ်ဒီးထံၣ်ကီၢ်သဲးတၢ်တတၢ် (တၢ်ဒုးတၢ်ယၤဒီး
တၢ်ယုၢ်မ့ၢ်ဟးဖျိး) ဒီးန့ဆၢၣ်တၢ်တတၢ်တနါဒ်အမ့ၢ်ကလံၤမုၢ်လီၤ, တၢ်
ယုးတၢ်ပာ်လီၤ, ထံဒိၣ်နိယုၤ, ထံကၢ်ဟီၣ်လၢဒီးတၢ်ဂ့ၢ်လၢအဂၤသ့ၣ်
တဖၣ်.

တၢ်ပီးတၢ်လီၤလၢအလိၣ်သ့ၣ်တဖၣ်—လံာ်ကဘျံးက့ၤဖးလဲၤဒီးထီၣ်ဒဲးဘိ
ဖးဒိၣ်လၢအလွဲၤအိၣ်အကလုာ်ကလုာ်

တၢ်တၢ်ပိၣ်တၢ်ပိအကျိၤအကျဲ

- ၁. ကရူၢ်တၢ်ပိၣ်ဒီးပဲၣ်ထံနီၤဖးသကိးလၢ “န့ဆၢၣ်ဒီးထံၣ်ကီၢ်သဲးတၢ်
တတၢ်တနါတၢ်မၤသးဒီးဒိဘၣ်သလၣ်တၢ်ဆၢကတီၢ်ပနီလၢအနံၣ်
(၃၀) အတီၢ်ပူ” လၢလီၤကဝီၤပုၤတဝၢဘၣ်ကွၢ်ဆၢၣ်မဲၣ်, တူၢ်ဘၣ်
ဒီးလဲၤခိဖျိအီၤသ့ၣ်တဖၣ်
- ၂. လၢလံာ်က့ၤဖးလဲၤအပူၤ, မၤအဝဲသ့ၣ်ရဲၣ်လီၤတၢ်ဆၢကတီၢ်အနံၣ်စး
ထီၣ်လၢ (အဒိ, ၁၉၉၃ တုၤ ၂၀၂၃) နံၣ်
- ၃. ဖဲတၢ်အနံၣ်သၢဆံအတီၢ်ပူ, ထုးစုနဲၣ်ကျဲအဝဲသ့ၣ်လၢကတၢ်ပိၣ်,
ဟ့ၣ်ခိဟ့ၣ်နီၤ, ဟ့ၣ်ကူၣ်ဟ့ၣ်ဖး, ပဲၣ်ထံနီၤဖးဒီးကွဲးလီၤသကိးန့ဆၢၣ်
ဒီးထံၣ်ကီၢ်သဲးတၢ်တတၢ်တနါကဲထီၣ်အသးတဖၣ်. တၢ်ဆၢကတီၢ်
အနံၣ်ဒီးတၢ်ကဲထီၣ်သးကဘၣ်မ့ၢ်တၢ်လၢအဖိးမံလိာ်အသးတမံၤယီ

တၢ်သံကွၢ်န့ၣ်ကျဲတနီၤလၢကရူၢ်တၢ်တၢ်ပီၣ်တၢ်ပီၣ်အဂီၢ်

၁. ထံၣ်ကီၢ်သးတၢ်အိၣ်သးလၢအပူၤကွံာ်အနံၣ် (၃၀) တုၤခဲခဲအံၤမၤအသးဒ်လဲၣ်.
၂. န့ၣ်ဆၢၣ်တၢ်တတၢ်တနီၤလၢအကဲထီၣ်ညီၣ်န့ၣ်အသးလၢမ့ၢ်မဆါတနံၤအံၤမ့ၢ်တၢ်မနုၤသ့ၣ်တဖၣ်လဲၣ်. ဒီးလီၤဆီၣ်န့ၣ်ဒီးအပူၤကွံာ်အနံၣ် (၃၀) ဒ်လဲၣ်.
၃. တၢ်ကီၢ်တၢ်ခဲလၢသ့ၣ်ဘၣ်ကွၢ်ဆၢၣ်မဲာ်အီၤမ့ၢ်တၢ်မနုၤသ့ၣ်တဖၣ်လဲၣ်.
၄. ဒီဖျိန့ၣ်ဆၢၣ်တၢ်တတၢ်တနီၤအံၤသ့ၣ်တဖၣ်အပီၤ တၢ်ဘၣ်ဒိဘၣ်ထံးလၢလီၢ်ကဝီၤတၢ်လုၢ်အိၣ်သးသမူအဖီခိၣ်အိၣ်ဒ်လဲၣ်.
၅. တၢ်ဆီတလဲလၢလီၢ်ကဝီၤပုၤတဝါတၢ်လုၢ်အိၣ်သးသမူအိၣ်စ့ၢ်ကီးခါ. ဒီးမ့ၢ်တၢ်မနုၤသ့ၣ်တဖၣ်လဲၣ်.
၆. ဒီဖျိန့ၣ်ဆၢၣ်တၢ်တတၢ်တနီၤအပီၤတၢ်ဘၣ်ဒိဘၣ်ထံးလၢတၢ်မူအါကလုၢ်. ထံၣ်ကျိထံၣ်ကွၢ်ဒီးသ့ၣ်ပျၢ်ဝဲၣ်ပျၢ်အဖီခိၣ်အိၣ်ဒ်လဲၣ်. ဒီးမ့ၢ်တၢ်မနုၤသ့ၣ်တဖၣ်လဲၣ်.
၇. န့ၣ်ဆၢၣ်တၢ်တတၢ်တနီၤလၢပုၤလီၢ်ကဝီၤဖိထံၣ်စိၣ်စၢ်အီၤမ့ၢ်တၢ်မနုၤသ့ၣ်တဖၣ်လဲၣ်.
၈. လီၢ်ကဝီၤပုၤတဝါတၢ်မၤကျဲခိၣ်သ့ၣ်လၢတၢ်ဒိသးဒီးတၢ်ခိၣ်ဆၢက့ၤန့ၣ်ဆၢၣ်တၢ်တတၢ်တနီၤအတၢ်ဘၣ်ဒိဘၣ်ထံးဒ်အံၤသ့ၣ်တဖၣ်မ့ၢ်တၢ်မနုၤလဲၣ်.
၉. ပုၤကူပုၤကညီၣ်ဒုးအိၣ်ထီၣ်တၢ်တတၢ်တနီၤလၢလီၢ်ကဝီၤပုၤတဝါဘၣ်ကွၢ်ဆၢၣ်မဲာ်အီၤမ့ၢ်တၢ်မနုၤသ့ၣ်တဖၣ်လဲၣ် (အဒိ, တၢ်ဒုးတၢ်ယၤ)

ပျှံထူလံဖိဒီးတၢ်ကသုၣ်ကသံးတၢ်ဆိတလဲ

- ပျံထံဆိမိၣ်, ဝဲထံနီုဖးဒီးမၤန့ၢ်ဟံၤအါထီၣ်သးလၢပျံထူလံဖိအတၢ်ဘၣ်ကွၢ်ဆၢၣ်မဲာ်ဒီးတၢ်တၢ်တၢ်ခိဖျိတၢ်ကသုၣ်ကသံးတၢ်ဆိတလဲဒီးန့ၢ်ဆၢၣ်တၢ်တတၢ်တနါသ့ၣ်တဖၣ်
- ဟံပနီၣ်, ဟံလုာ်ဟံပျံ, မၤဆူၣ်ထီၣ်ဒီးစိာ်မူစိာ်ဂဲၤက့ၤပျံထူလံဖိအတၢ်မၤကျဲၣ်ခိၣ်သ့ၣ်လၢတၢ်မၤစၢ်လီၤ, တၢ်ဒီးလီၤဒီးဘၣ်သးဒီးတၢ်သ့တူၢ်န့ၢ်ခိၣ်ကဲလၢတၢ်ကသုၣ်ကသံးတၢ်ဆိတလဲဒီးန့ၢ်ဆၢၣ်တၢ်တတၢ်တနါသ့ၣ်တဖၣ်အဖီခိၣ်

တၢ်ကသုၣ်ကသံးတၢ်ဆိတလဲမ့ၢ်တၢ်လီၤပျံလီၤဖုးနီၢ်နီၢ်တခါလၢန့ၢ်ဆၢၣ်တၢ်မူတဝါအတၢ်အိၣ်စံာ်အိၣ်ကျၢဒီးပျံကူပျံကညီသ့ၣ်တဖၣ်အတၢ်အိၣ်မုာ်ဆိးဟၤအဂီၢ်န့ၣ်လီၤ. ဖဲသိးတၢ်ကသုၣ်ယုၣ်လီၤဘျါလီၤကွံာ်တၢ်လီၤဘၣ်ယိၣ်ဒီးတၢ်တၢ်တၢ်အံၤသ့ၣ်တဖၣ်လၢကတီၢ်ယံာ်အဂီၢ်, ပျံဂ့ၢ်ဝီတၢ်ဆိတလဲဒီးထံဂ့ၢ်ကီၢ်သးတၢ်အၢၣ်လီၤနီၢ်နီၢ်သ့ၣ်တဖၣ်အလီၢ်အိၣ်ဝဲဒၣ်န့ၣ်လီၤ. ပျံလၢအကဘၣ်ကွၢ်ဆၢၣ်မဲာ်ဒီးတူၢ်ဘၣ်တၢ်ကသုၣ်ကသံးတၢ်ဆိတလဲအသဟီၣ်ဒီးန့ၢ်ဆၢၣ်တၢ်တတၢ်တနါအဒိၣ်ကတၢ်တခါမ့ၢ်ဝဲဒၣ်ပျံဖျိၣ်ဖိယာ်ဖိ, ပျံလီၢ်ကဝီၤဒီးပျံထူလံဖိသ့ၣ်တဖၣ်လၢအအိၣ်လၢခိခိၣ်ပျံလၢကျါ, ပိာ်လဲၣ်ကၢာ်န့ၢ်, ကိးခိၣ်, ထံကျိန့ၢ်တၢ်ဟၤခိၣ်, ဒီးကစၢ်ကလိဒီးတၢ်လုာ်တၢ်တြီၤသ့ၣ်တဖၣ်န့ၣ်လီၤ.

လီဆီဒ်တၢ်မ့ၢ်ပုၤသ့ၣ်တဖၣ်လၢအတၢ်အိၣ်မူအိၣ်ဂဲၤအကျိၤအကျဲၤဒီးနီၣ်ခိတၢ်လုၢ်အိၣ်သးသမူတၢ်ဟူးတၢ်ဂဲၤဒီးတၢ်ဖံးတၢ်မၤသ့ၣ်တဖၣ်လၢအဒုးအိၣ်ထီၣ် (အထူးထီၣ်) ကသဝံဘၣ်အဘၣ်သီလၢအမၤတံာ်တၢ်ဒီးဆီတလဲကွံာ်ပဟီၣ်ခိၣ်တဘျီအံၤတၢ်ကသုၣ်ကသံးတၢ်ဒိဘၣ်သလၣ်စ့ၤကတၢ်သ့ၣ်တဖၣ်န့ၣ်လီၤ. ကီၢ်ပယီၤမ့ၢ်ထံကီၢ်လၢအအိၣ်လၢတၢ်အခိၣ်စိးသဘျီအကျိၤတဘျီ လၢအတူၢ်ဘၣ်တၢ်ကသုၣ်ကသံးတၢ်ဆီတလဲအတၢ်ဒိဘၣ်သလၣ်နးကတၢ်တဘျီန့ၣ်လီၤ. လၢပဝဲကညီပုၤထူလံၤဖိသ့ၣ်တဖၣ်အဂီၢ်, တမ့ၢ်ထဲတၢ်ကသုၣ်ကသံးတၢ်ဆီတလဲအတၢ်ဂ့ၢ်ကီၢ်လၢပဘၣ်ကွၢ်ဆၢၣ်မဲာ်အီၤဘၣ်, ထံၣ်ကီၢ်သဲးတၢ်တတၢ်တနါလၢအပၣ်ယုၣ်စ့ၢ်ကိးဒီးပယီၤသးမိၤစိရိၤအတၢ်ပၤဆူၣ်ပၤစိးဒီးတၢ်ထီၣ်ဒုးတပျုၣ်တပျီ, မၤသံမၤဝီ, ဒီးဆိၣ်တၢ်မၤန့ၢ်တၢ်သ့ၣ်တဖၣ်စ့ၢ်ကိး ပဘၣ်ကွၢ်ဆၢၣ်မဲာ်လဲၤခိဖျိတၢ်လံၤအီၤလၢအပူၤအနံၣ် (၇၀) ဘျီအတီၢ်ပုၤသ့ၣ်တဖၣ်စ့ၢ်ကိးမ့ၢ်တက့ၢ်ဒိၣ်တၢ်တတၢ်တနါလၢပတူၢ်ဘၣ်တၢ်လံၤအီၤန့ၣ်လီၤ.

လၢပဝဲကညီပုၤထူစံာ်ဖဲဒုးဖိသ့ၣ်တဖၣ်အဂီၢ် န့ၣ်ဆၢၣ်တၢ်အိၣ်ယၤဒ်အမ့ၢ်ထံနီၣ်, သ့ၣ်ပုၤ, ဒီးဟီၣ်ခိၣ်ကပံာ်မ့ၢ်ခိၣ်တယာ်တၢ်အိၣ်ယၤနီၣ်နီၣ်တခါလၢတၢ်လဲလိာ်မၤပျဲၤအလီၢ်တသ့ဘၣ် သ့ၣ်တဖၣ်န့ၣ်လီၤ. တၢ်သ့ၣ်တၢ်ဖျးဒီးတၢ်ဘျီတၢ်ဖိၣ်မ့ၢ်ကညီပုၤထူလံၤဖိသ့ၣ်တဖၣ်အတၢ်လုၢ်အိၣ်သးသမူအကျဲၤမိၢ်ပုၤအယီၤ ဟီၣ်ခိၣ်ကပံာ်ဒီးန့ၣ်ဆၢၣ်တၢ်အိၣ်ယၤသ့ၣ်တဖၣ်မ့ၢ်တၢ်လၢအကါဒိၣ်မးလၢကညီဖိသ့ၣ်တဖၣ်အဂီၢ်လၢကျဲၤအါမံၤဒ်ပစံးတၢ်အသိး လၢပုၤဂ့ၢ်ဝီ, ထံၣ်ကီၢ်သဲး, န့ၣ်ဆၢၣ်တၢ်မူတတ, မ့ၢ်ကျိၤဝဲၤကွၢ်, တၢ်အိၣ်ဆူၣ်အိၣ်ချ့, တၢ်ဆဲးတၢ်လၢဒီးလုၢ်လၢထူသနူတကပၤန့ၣ်လီၤ. ဘၣ်ဆၢၣ်ခိဖျိလၢတၢ်ကသုၣ်ကသံးတၢ်ဆီတလဲအယီၤ, ကညီပုၤထူလံၤဖိဖဲကီၢ်သုလုၤပုၤသ့ၣ်တဖၣ်စ့ၢ်ကိး ဘၣ်တူၢ်ဘၣ်န့ၣ်ဆၢၣ်တၢ်တၢ်တနါအသဟီၣ်သ့ၣ်တဖၣ်ဒိၣ်ဒိၣ်မ့ၢ်မ့ၢ်န့ၣ်လီၤ. ဒ်ကညီဖိခိၣ်ယၤဒီးပုၤဂ့ၢ်ဝီတၢ်မၤပုၤဘျးစဲကရၢ (ခ့ၣ်) အတၢ်ယုၤသ့ၣ်ညါလၢတၢ်ကသုၣ်ကသံးတၢ်ဆီတ

လဲဒီးတၢ်ဘၣ်ဒိဘၣ်ထံးလၢကညီပုၤတၢ်ထူလံၤလၢအအိၣ်ဖဲကီၢ်သူလုၤပူၤ
သ့ၣ်တဖၣ်ဘၣ်ကွၢ်ဆၢၣ်မဲၣ်အီၤသ့ၣ်တဖၣ်ဖဲအပူၤကွံာ်ဇၢန့ၣ်အသိး၊
န့ဆၢၣ်တၢ်တတၢ်တနါလၢအကဲထီၣ်အသးခိဖျိတၢ်ကသ့ၣ်ကသံးတၢ်ဆီ
တလဲသ့ၣ်တဖၣ်ပၣ်ဃုာ်ဝဲဒၣ် ထံဒိၣ်ဒီးကၢ်လၢာ်, တၢ်ယီၤဃု, ကလံၤမုာ်
လီၤ, တၢ်ကီၢ်တၢ်စူတဘၣ်လီၢ်ဘၣ်စး, ဟီၣ်ခိၣ်ဟူး, တၢ်မံၤလၢာ်ဆၢၣ်ဖိ
ကီၢ်ဖိမၤဟးဂီၢ်တၢ် ဒီးတၢ်ဃာ်လီၤ (ဇွဲၣ်လီၤ, ယုာ်ဟဲ, သံမိာ်ပီၤလီၤ, ဩၣ်
လီၤ, ဘုလၣ်လီၤဝါ, ချိၣ်အိၣ်ဘု) သ့ၣ်တဖၣ်န့ၣ်လီၤ. တၢ်ကသ့ၣ်က
သံးတၢ်ဆီတလဲဒ်အံၤသ့ၣ်တဖၣ် ဒုးအိၣ်ထီၣ်တၢ်ကီၢ်တၢ်ခဲဒိၣ်ဒိၣ်မုာ်မုာ်လၢ
လီၢ်ကဝီၤကညီတၢ်ပုၤထူလံၤဖိသ့ၣ်တဖၣ်အတၢ်လုာ်အိၣ်သးသမုၤဒ်အ
မုာ်တၢ်သ့ၣ်တၢ်ပျးဒီးတၢ်အိၣ်ကူအီၤလၢတကယန့ၣ်လီၤ^{၂၁}.

^{၂၁} https://kesan.asia/wp-content/uploads/2018/11/environmental_education_climate-change.pdf

ဘဉ်မနုၤအဃိပဝဲပှၤထူလံၤဖိသ့ၣ်တဖၣ်ပဘဉ်ဘၢရၢ်ဃုၣ်လၢတၢ်ကသ့ၣ်ကသံးတၢ်ဆီတလဲဂံၢ်ဝီလဲၣ်

ပဝဲပှၤထူလံၤဖိသ့ၣ်တဖၣ်တၢ်သ့ၣ်ညါဟံၣ်ပနီၣ်ပှၤဒ်အမ့ၢ်ပှၤလၢအသံၣ်ခွဲၣ်ကတီၤဒီးကဟုၤကယၢ်က့ၤန့ၣ်ဆၢၣ်တၢ်မူတဝၢလၢဟီၣ်ခိၣ်တဘျီအံၤတုၤလီၤတီၤလီၤန့ၣ်လီၤ. ပှၤထူလံၤဖိအတၢ်အိၣ်တၢ်ဆိးအလီၢ်အကျဲမ့ၢ်ကျၢ်ဘၢထဲ (၂၂ မျးကယၢ) ဒီးအနီၣ်ဂံၢ်နီၣ်ဒုးမ့ၢ်အိၣ်ဒၣ်ထဲ (၆ မျးကယၢ) လၢဟီၣ်ခိၣ်ဒီတဘျီအံၤဘၣ်ဆၢၣ်, အဝဲသ့ၣ်ရဲၣ်သဲကတီၤဒီးဒီသဖၢက့ၤဟီၣ်ခိၣ်တဘျီအံၤအန့ၣ်ဆၢၣ်တၢ်အိၣ်ယၢဒီးတၢ်မူအါကလုာ်အိၣ်ဝဲဒၣ် (၈၀ မျးကယၢ) ညါန့ၣ်လီၤ^{၂၂}. တၢ်မူတၢ်မဲဒီးဆဲးလၢတၢ်အါမံၤလၢအလီၢ်ဆီလိာ်သးသ့ၣ်တဖၣ် တၢ်ထံၣ်န့ၣ်အီၤအါကတၢ်ဖဲပှၤထူလံၤဖိတၢ်ပတၢ်ပြဲးဟီၣ်ကဝီသ့ၣ်တဖၣ်အပူၤန့ၣ်လီၤ. ပလုာ်လၢထူသ

^{၂၂} <https://www.theguardian.com/climate-academy/2020/oct/12/indigenous-communities-protect-biodiversity-curb-climate-crisis>

နူတ်ဆဲးတၢ်လၢ၊ နီၢ်ခိတ်ၢ်လၢအိၣ်သးသမူ၊ တၢ်သ့ၣ်ညါထူလံၤဒီးပပုၤကလၢၣ်အတၢ်မ့ၢ်တၢ်သ့ၣ်တဖၣ်အဂံၢ်အိၣ်စဲဘူးအသးကျၢမုဆူဒီးပမိၢ်ပၢ်ဖံဖုဟီၣ်ခိၣ်ကပံၣ်တၢ်လီၢ်တၢ်ကျဲ၊ ထံဖိနိဖိဒီးန့ဆၢၣ်တၢ်အိၣ်ယၢသ့ၣ်တဖၣ်လၢအပူၤကွံၣ်အနံၣ်လၢအကထိတဖၣ်အကထိလံန့ၣ်လီၤ၊ လၢတၢ်ဂ့ၢ်ဒ်အံၤအပိၤ၊ ပတၢ်ရူလိၣ်ဒီးတၢ်ဘၣ်ထွဲလိၣ်သးဒီးပမိၢ်ပၢ်ဖံဖုဟီၣ်ခိၣ်ကပံၣ်တၢ်လီၢ်တၢ်ကျဲသ့ၣ်တဖၣ်မ့ၢ်လီၤမၢ်န့ၢ်ကွံၣ်ပုၤခိဖျိတၢ်ကသ့ၣ်ကသံးတၢ်ဆိတလဲတၢ်တတၢ်တနါသ့ၣ်တဖၣ်န့ၣ် ပတၢ်ဆဲးတၢ်လၢဒီးတၢ်သ့ၣ်ညါထူလံၤသ့ၣ်တဖၣ်စ့ၢ်ကီးကလီၤမၢ်ကွံၣ်ဝဲဒ်တီၣ်န့ၣ်လီၤ။

လၢတၢ်ခိၣ်ဆၢဒီးကွၢ်ဆၢၣ်မဲၣ်လဲၤခိဖျိတၢ်ကသ့ၣ်ကသံးတၢ်ဆိတလဲကန့ၢ်ဝဲအဂီၢ်၊ ကညီပုၤထူလံၤဖိဖဲကီၢ်သူလၢသ့ၣ်တဖၣ်တၢ်သ့ၣ်ညါထူလံၤလၢန့ဆၢၣ်တၢ်မူအါကလၢၣ်ဒီးတၢ်ဆဲးတၢ်လၢ၊ တၢ်ရူလိၣ်ဒီးတၢ်ဘၣ်ထွဲလိၣ်သးဒီးအသ့ၣ်ပျၢဝၣ်ပျၢ၊ မိၢ်ပၢ်ဖံဖုအကီၢ်၊ ထံကျိထံကွၢ်၊ ဒီးတကတီၢ်ယီၤနီၢ်ခိတ်ၢ်လၢအိၣ်သးသမူလၢအပံးန့ၢ်ခိၣ်တယၢၣ်လၢန့ဆၢၣ်တၢ်

အိဉ်ယၢသ့ၣ်တဖၣ်အံၤမ့ၢ်အဝဲသ့ၣ်တၢ်အိဉ်ယၢ, တၢ်ယုၣ်လီၤကျါလီၤ တၢ်ဂ့ၢ်ကိအစၢ, ဒီးတၢ်မၤကျဲၣ်ခိဉ်သ့ၣ်လၢအမၤဆူၣ်ထီၣ်က့ၤအဝဲသ့ၣ်တၢ် ဒီးအသးဒီးတၢ်သ့တူၢ်န့ၢ်ခိဉ်ကဲလၢန့ၢ်ဆၢၣ်တၢ်တတၢ်တနါသ့ၣ်တဖၣ်အ ဆၢကတီၢ်န့ၣ်လီၤ. လီၤဆီၣ်တၢ်ဖဲတၢ်မၤတၢ်ယိထံယုသ့ၣ်ညါဖဲသီသံၣ် တီအူပုၤထူလံၤဖိကရၢၢ်ဖဲတီအူကီၢ်ရ့ၣ်အဆၢကတီၢ်, တၢ်မၤကျဲၣ်ခိဉ်သ့ၣ် လၢပုၤထူလံၤဖိသ့ၣ်တဖၣ်စုးကါအီၤဖဲတၢ်ခိဉ်ဆၢက့ၤတၢ်ကသ့ၣ်ကသံးတၢ် ဆီတလဲ (ယုၣ်ဒီးပယီၤသးမိၤစီရိတၢ်မၤတပျၢၣ်တပျီတၢ်) အဆၢကတီၢ် ပၣ်ယုၣ်ဒီးပုၤတတၢ်တၢ်သ့ၣ်ထီၣ်ဆီလီၤက့ၢ်ဂီၤသန့ (ပုၤတတၢ်တၢ်ရိၣ်ဖျိၣ်ယု ဖိးလိာ်သးသန့, တၢ်မၤဒီးမၤကၣ်လိာ်သးဒီးတၢ်ကွၢ်မူကွၢ်ကဲလိာ်သး), န့ၢ်ဆၢၣ်ခိဉ်တယၢ်နီၢ်ခိတၢ်လုာ်အိဉ်သးသမူ (အဒိ, လုာ်လၢတၢ်ဖဲးတရံး အိဉ်ခုးအကျဲ, တၢ်ပၣ်ကီၤယၢ်တၢ်ချံတၢ်သၣ်ထူလံၤ, န့ၢ်ဆၢၣ်တၢ်သ့ၣ်ကျဲၣ် ကျိတၢ်အါမံၤ, နံၤထီတၢ်သ့ၣ်ကျဲၣ်ကျိတၢ်လၢပုၤပုၤ), ယုၣ်ကၢတၢ်ရဲၣ်သဲ ကတီၢ်က့ၤန့ၢ်ဆၢၣ်တၢ်အိဉ်ယၢ (အဒိ, တၢ်ဒုၣ်တၢ်ထူအလီၢ်, သ့ၣ်ပုၤဟီၣ် ကဝီ, ထံကွၢ်ခံ), ဒီးတၢ်သ့ၣ်ညါထူလံၤဒီးတၢ်ဖဲးတၢ်မၤအလုာ်အလၢၢ်ဒ် အမ့ၢ်တၢ်ထီၣ်တၢ်ဒူးမ့ၢ်ခိဉ်ကလံၤသီၣ်ဂီၤဒီးတၢ်ဒုၣ်တၢ်ထူသ့ၣ်တဖၣ်န့ၣ် လီၤ^{၂၃}. လၢတၢ်ဂ့ၢ်ဒ်အံၤအယိ, တၢ်မၤဆူၣ်ထီၣ်ဒီးစိာ်မူစိာ်ဂဲၤက့ၤတၢ်သ့ၣ် ညါထူလံၤ, ထူလံၤတၢ်အိဉ်မူအိဉ်ဂဲၤအကျိအကျဲ, တၢ်ဖဲးတၢ်မၤလုာ်လၢ, တၢ်ကူၣ်တၢ်ဆး, တၢ်သ့တၢ်ဘၣ်ဒီးတၢ်မၤကျဲၣ်ခိဉ်သ့ၣ်လၢတၢ်တြီဆၢဒီးမၤ စၢ်လီၤ, တၢ်ဒိလီၤဒိဘၣ်သးဒီးတၢ်သ့တူၢ်န့ၢ်ခိဉ်ကဲလၢတၢ်ကသ့ၣ်ကသံး တၢ်ဆီတလဲတၢ်တၢ်တနါသ့ၣ်တဖၣ်အဂီၢ် မ့ၢ်နီၣ်ဝံၣ်ခံတၢ်လိာ်ဘၣ်နီၢ် နီၢ်န့ၣ်လီၤ. ဒီးအါန့ၢ်အန့ၣ်, ပဝဲကညီပုၤထူလံၤဖိတၢ်အိဉ်မူရူလိာ်ဘၣ် ထွဲလိာ်သးဒီးန့ၢ်ဆၢၣ်, တၢ်ကွၢ်ထွဲကဟုကယၢ်လိာ်သး, ဒီးတၢ်မၤဘျူး မၤဖျိၣ်လိာ်သးခံခိယၢ်ပၤလၢအဟံးန့ၢ်ခိဉ်တယၢ်လၢတၢ်ပၣ်လုာ်ပၣ်ပုၤသ

^{၂၃} <https://kesan.asia/wp-content/uploads/2023/02/Resilience-of-Indigenous-Communities-Karen-web.pdf>

နုလအမ္မာ “တၢ်ကွၢ်မူကွၢ်ကဲလိာ်သး” အံၤမ့ၢ်တၢ်သ့တူၢ်န့ၢ်ခိၣ်ကဲကံၢ်စီ
တၢ်သ့တၢ်ဘၣ်အခိၣ်သ့ၣ်လၢတၢ်ဆၢတဲာ်အပူၤကလံၤတသ့ဘၣ်န့ၣ်လီၤ.

ကညီပှၤထူလံၤဖိဒီးအတၢ်ခိၣ်ဆၢက့ၤတၢ်ကသ့ၣ်ကသံးတၢ်ဆီတလဲ

ပှၤထူလံၤဖိလၢဟီၣ်ခိၣ်တဘျီအံၤန့ၣ်ဝဲဒၣ်လၢ န့ၣ်ဆၢတၢ်ဘၣ်
တ့ၤဒီးတၢ်မူတၢ်ဝဲလၢာ်ဘျးဝဲလိာ်အသး ဒီးန့ၣ်ဆၢတၢ်ဘၣ်တ့ၤသ့ၣ်တဖၣ်
အံၤ တခါဒီးတခါဘၣ်ဒီးသန့ထီၣ်အသးယၢ်ပယၢ်ပလၢအဝဲသ့ၣ်အတၢ်
အိၣ်မူအိၣ်ဂဲၤဒီးတၢ်ဒိၣ်ထီၣ်ထီၣ်အဂီၢ်န့ၣ်လီၤ. ဒ်န့ၣ်အသး, ပဝဲပှၤကူ
ပှၤကညီလၢအမ့ၢ်စ့ၢ်ကိးတၢ်မူအကျါတလုာ်လၢဟီၣ်ခိၣ်ချၢတဘျီအံၤပဘၣ်
ဒီးသန့ထီၣ်အသးလၢန့ၣ်ဆၢတၢ်ဘၣ်တ့ၤဒီးတၢ်မူတၢ်ဝဲအါမံၤ ဒ်ပဝဲတၢ်
အသးကလံၤ, ထံ, ဟီၣ်ခိၣ်, သ့ၣ်ပှၤဝဲပှၤဒီးတၢ်မူအါကလုာ်လၢပတၢ်
အိၣ်မူအိၣ်ဂဲၤ, တၢ်အိၣ်ဆူၣ်အိၣ်ချ့, တၢ်ဂုၤထီၣ်ပသီထီၣ်ဒီးတၢ်အိၣ်
မုာ်ဆိးပၤအဂီၢ်န့ၣ်လီၤ. တၢ်အိၣ်မူသတြၢယုာ်, တၢ်ယုးယီၣ်ဟံကဲ, တၢ်
ဟံလုာ်ဟံပှၤဒီးတၢ်ဒိသ့ၣ်ဒိသးလၢန့ၣ်ဆၢအဖီခိၣ်အံၤ မ့ၢ်ခိၣ်တယာ်တခါလၢ
အဘၣ်ထွဲလိာ်အသးဒီးပှၤထူလံၤဖိသ့ၣ်တဖၣ်အတၢ်အိၣ်မူအိၣ်ဂဲၤအကျါ
အကျဲ, အလုာ်အလၢ, ဒီးတၢ်စ့ၢ်တၢ်န့ၣ်သန့သ့ၣ်တဖၣ်န့ၣ်လီၤ. ဝဲတၢ်ကီ
တၢ်ခဲတမံၤလၢလၢတုၤအိၣ်အဝဲသ့ၣ်အဆၢကတီၢ်, တၢ်ဖံးတၢ်မၤလုာ်လၢ
လၢအဂ့ၤလၢအဝဲသ့ၣ်စိာ်မူစိာ်ဂဲၤတုာ်လံအီၤအစိတဖၣ်အစိတခီမ့ၢ်ဝဲဒၣ်
“တၢ်ကွၢ်မူကွၢ်ကဲလိာ်သး” န့ၣ်လီၤ. တၢ်ကွၢ်မူကွၢ်ကဲလိာ်သးအံၤမ့ၢ်
ပှၤတၢ်တၢ်ရီၢ်ဖျိၣ်ယုးဖိးသန့ဒီးလုာ်လၢသကဲာ်ပဝးလၢအဂ့ၤဒီးတၢ်ထီၣ်
တၢ်တဲာ်အပူၤကလံၤတသ့ဘၣ်တခါန့ၣ်လီၤ.

ဘၣ်ထွဲဒီးတၢ်ကသ့ၣ်ကသံးတၢ်ဆီတလဲအံၤကညီပှၤထူလံၤဖိ
သ့ၣ်တဖၣ်သ့ၣ်ညါန့ၢ်ပာ်လၢအဂ့ၢ်လၢမိာ်စိပာ်ယုာ်လံၤလံၤ ဒီးအဝဲသ့ၣ်
တဖၣ်အိၣ်ဒီးတၢ်ဒိဆိသးဒီးတၢ်ကတဲာ်ကတီၢ်ဆိသးလၢတၢ်ကဘၣ်ခိၣ်
ဆၢက့ၤန့ၣ်ဆၢတၢ်တတၢ်တနါအတၢ်ဘၣ်ဒိဘၣ်ထံးသ့ၣ်တဖၣ်ဒ်လဲၣ်အ

ဂ်းန့ၣ်လီၤ. မ့ၢ်တၢ်ဒီးဆိဒီးကတီၤဆိသးလၢအဒီးသန့ထီၣ်အသးလၢမိၢ်
ပၢ်ဖဲဖုလၢပျၢၤသ့ၣ်တဖၣ်အတၢ်သ့ၣ်ညါန့ၢ်ပၢ်ဒီးတၢ်သ့ၣ်ဘၣ်ဒ်အမ့ၢ်တၢ်
ကွၢ်နီၣ်ကွၢ်ပၢ်မူခိၣ်ကလံၤသီၣ်ဂီၤအတၢ်လဲလိာ်ဒီး ယုၣ်ကတၢ်ပၢ်ဆှၢရဲၣ်
ကျဲၤဟီၣ်ခိၣ်ကပံာ်ဒီးန့ၣ်ဆၢၣ်တၢ်အိၣ်ယၢၤဘၣ်ထွဲဒ်မိၢ်လုၢ်ပၢ်လၢအကျဲအ
သးန့ၣ်လီၤ.

တၢ်မၤကျဲခိၣ်သ့ၣ်လၢကညီပျၢထူလံၤဖိအတၢ်ခိၣ်ဆၢဒီးဒီးဆိအ
သးလၢတၢ်ကသုၣ်ကသံးတၢ်ဆိတလဲလီၤဆိဒ်တၢ်လၢအဝဲသ့ၣ်တၢ်လုၢ်
အိၣ်သးသမူဒီးတၢ်အိၣ်ကူအိၣ်လၢတနီၤတခိမ့ၢ်ဝဲ ယုၣ်ကတၢ်ရဲၣ်သဲကတီၤ
ဒီးပၢ်ဆှၢရဲၣ်ကျဲၤက့ၤဟီၣ်ခိၣ်ကပံာ်လၢတၢ်ဖဲဒးဒးသံၣ်မ့ၢ်ဂ့ၤ, တၢ်မၤအိၣ်
စံာ်မ့ၢ်ဂ့ၤဒ်မိၢ်ပၢ်ဖဲဖုလၢပျၢၤမၤယုၤတၢ်အဝဲသ့ၣ်အသး, တၢ်ကတၢ်ကတီၤ
က့ၤထံန့ၣ်ကွၢ်ခံဒီးထံကျိထံကွၢ်ဒ်သးထံနီၣ်တၢ်အိၣ်ယၢၤအကံၢ်အစီကလၢ
ဝဲပျဲဝဲအဂီၢ်, တၢ်သ့ၣ်ကျဲၣ်ကျိတၢ်လၢဒုးပူၤသံၣ်ပူၤဒီးပျၢပူၤဒီးတၢ်ပာ်ကီၤ
ယာ်က့ၤဘုဟုဒီးဒုးပူၤတၢ်ချံတၢ်သ့ၣ်သ့ၣ်တဖၣ်န့ၣ်လီၤ. တၢ်သ့ၣ်ညါဒီး
လုၢ်လၢထူသန့သ့ၣ်တဖၣ်မ့ၢ်တၢ်လၢအဘျးစဲလိာ်အသးဘူးဘူးတံာ်တံာ်
ဒီးတၢ်သံၣ်ခွဲၣ်ကတီၤက့ၤန့ၣ်ဆၢၣ်ခိၣ်ယၢၤဒ်ကျဲလၢအယုၣ်ကတၢ်အသးအပိ
န့ၣ်လီၤ. ဒ်န့ၣ်အသး, ထူလံၤတၢ်သ့ၣ်ညါန့ၢ်ပၢ်ဘၣ်ထွဲဒီးန့ၣ်ဆၢၣ်တၢ်မူ
တတၢ်အံၤမ့ၢ်နီၣ်ဝံာ်ခံတခါလၢတၢ်ကဟုကယာ်ရဲၣ်သဲကတီၤက့ၤတၢ်မူအါ
ကလုာ်ဒီးယုၣ်ကတၢ်ပၢ်ဆှၢရဲၣ်ကျဲၤန့ၣ်ဆၢၣ်တၢ်အိၣ်ယၢၤ, ဒ်ပစံးတၢ်အသး
တၢ်ဆဲးအိၣ်ခးအိၣ်တၢ်မံလၢဆၢၣ်ဖိကီၢ်ဖိ, တၢ်ယုၤအိၣ်ယာ်အိၣ်တၢ်ဒီး
တၢ်လၢၣ်ဒီးဒုၣ်ဖိညၣ်ဖိ, တၢ်သ့ၣ်တၢ်ဖျး, ဒီးတၢ်ဘုၣ်တၢ်ဖိၣ်သ့ၣ်တဖၣ်
န့ၣ်လီၤ^{၂၄}.

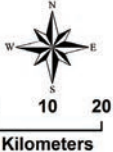
^{၂၄} https://theconversation.com/protecting-indigenous-cultures-is-crucial-for-saving-the-worlds-biodiversity-123716?fbclid=IwAR1STTdrmnbeRtNXo9mogYlYf-oHbATw1pu_5hIL_finXRPrTVUo7SXCwk

ယိၼ်လိာ်တၢ်မ့ၢ်တၢ်ခၢၣ်ကရၢၢ်မ့ၢ်တၢ်ဟ့ၣ်လီၤဘျါလီၤကွၢ်တၢ်ကသ့ၣ် ကသံးတၢ်ဆိတလဲတၢ်ဂ့ၢ်ကိအစၢတခါ

ယိၼ်လိာ်တၢ်မ့ၢ်တၢ်ခၢၣ်ကရၢၢ်မ့ၢ်ကညီပှၤထူလံၤဖိစုလီၤဆိတၢ်မၤ
ရဲၣ်ကျဲၤတခါလၢအဒီးသန့ထီၣ်အသးလၢတၢ်ကဟုကယၢ်ရဲၣ်သဲကတီၤ
က့ၤန့ၣ်ဆၢၣ်တၢ်မူတတၢ်, တၢ်မူတၢ်မဲအါမံၤအါကလုာ်, တၢ်ဒီးသအိးတၢ်သံၣ်
ခွဲၣ်ကတီၤက့ၤမိၢ်ပၢ်ဖံဖုဟီၣ်ခိၣ်ကပံာ်တၢ်လီၢ်တၢ်ကျဲၤ, ဒီးတၢ်ဟံးယၢ်ပၤ
ယၢ်ဒီးစိာ်မူစိာ်ဂဲၤက့ၤလုာ်လၢထူသန့ဒီးတၢ်ဆဲးတၢ်လၢသ့ၣ်တဖၣ်န့ၣ်လီၤ.
မ့ၢ်တက့ၢ်ဒိၣ်ဟီၣ်ခိၣ်မဲာ်ဖံးခိၣ်တခါလၢကညီပှၤထူလံၤဖိစုမ့ၢ်တြီၢ်ကီၢ်ရၣ်
သ့ၣ်တဖၣ်ဂဲၤလိာ်သကိးလၢတၢ်မၤလၢထီၣ်ပှၤထီၣ်က့ၤနီၢ်ကစၢ်တၢ်စံၣ်ညီၣ်
ပၤလီၤသးခွဲးယၢ်ဒီးတၢ်သ့ၣ်ထီၣ်က့ၤပှၤကလုာ်အတၢ်ထံၣ်စိလၢအဟံးန့ၢ်
ခိၣ်တယၢ်လၢတၢ်တီတၢ်တြီၢ်, တၢ်မ့ၢ်တၢ်ခၢၣ်ဒီးယုာ်ကတၢ်အိၣ်မူအိၣ်ဂဲၤ
ဒီးတၢ်ဂုၤထီၣ်ပသီထီၣ်လၢခါဆူညါအဂီၢ်န့ၣ်လီၤ. ယိၼ်လိာ်တၢ်မ့ၢ်တၢ်ခၢၣ်
ကရၢၢ်အံၤအိၣ်သ့ၣ်လီၤအသးဖဲကီၢ်သူလုၤ (ကညီကီၢ်စဲၣ်) အကလံၤစိး.
ကီၢ်ပယီၤမ့ၢ်ထီၣ်ကလံၤထံးတကပၤလၢအကျၢၢ်ဘၢဝဲဒၣ်မ့ၢ်တြီၢ်ကီၢ်ရၣ်လၢ
အမ့ၢ်ခၢၣ်အဲၣ်ယုာ်-ကညီဒီးကလုာ်စၢဖျိၣ်ကရၢထံၣ်ရၢကီၢ်သးတၢ်ပတၢ်ပြး
ဟီၣ်ကဝီၤဒိတဘ့ၣ်ညါန့ၣ်လီၤ. ယိၼ်လိာ်တၢ်မ့ၢ်တၢ်ခၢၣ်ကရၢၢ်အမ့ၢ်ထီၣ်
တကပၤတခါမ့ၢ်ဝဲဒၣ်ကီၢ်ကွီၣ်တဲၣ်, ကလံၤစိးတကပၤတခါမ့ၢ်ဝဲတီအူကီၢ်
ရၣ် (သီသံၣ်တီအူပှၤထူလံၤဖိကရၢၢ်) ဒီးကရၣ်နံၣ်ကီၢ်စဲၣ်, လၢမ့ၢ်န့ၣ်
တကပၤတခါမ့ၢ်ဝဲချၢၣ်လွံၤထူၣ်ကီၢ်ရၣ်ဒီးမ့ၢ်လၢကလံၤထံးတကပၤတခါ
မ့ၢ်ဝဲဒၣ်ဖၣ်အၣ်ကီၢ်ရၣ်သ့ၣ်တဖၣ်န့ၣ်လီၤ.

မ့ၢ်ပှၤထူလံၤဖိမိၢ်ပၢ်ဖံဖုဟီၣ်ကဝီၤဖးဒိၣ်တခါလၢအကျၢၢ်ဘၢဝဲဒၣ်
ဟီၣ်ခိၣ်မဲာ်ဖံးခိၣ်အကွီၤပှၤခဲလၢာ်တကကွၢ်ယုာ်လီၢ်ယုာ်လၢနွံကထီဒီး
သၢကယၤယဲာ်ဆဲးဒီးယဲာ် (၁,၆၆၇,၃၅၅) အ့ၤကၢၢ်န့ၣ်လီၤ. ယိၼ်လိာ်တၢ်မ့ၢ်
တၢ်ခၢၣ်ကရၢၢ်လၢအဘၣ်တၢ်သ့ၣ်ညါအိၣ်အမ့ၢ် “ဟီၣ်ကဝီၤလၢအလၢ

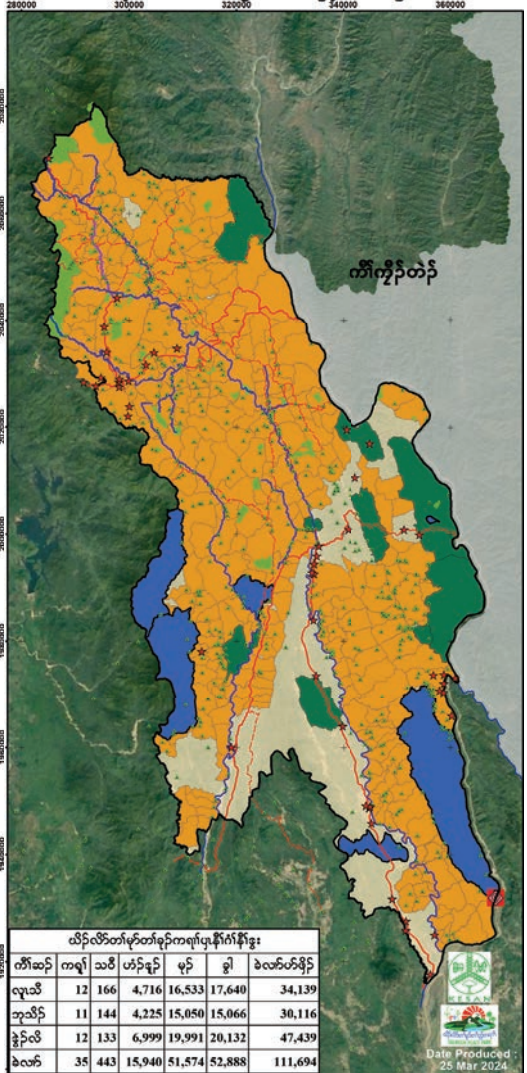
ယိပ်လိာ်တၢ်မုာ်တၢ်ရၢ်ကရၢ်

ဟိာ်ခိာ်ဂီၤတၢ်ဝနီၢ်

- ယိပ်လိာ်တၢ်မုာ်တၢ်ရၢ်ကရၢ်အဆၢအိာ်ခိာ် (၁,၆၆၇,၃၅၅) အကၢ်
- ပုၤတၢ်သ့ၣ်ပုၤ (၄၃) တုာ်အလၢ်အထီၣ်အိာ်ခိာ် (၄၂,၀၉၉) အကၢ်
- ဆၢခိာ်ဖိၤကီၢ်သ့ၣ်ပုၤဖျၢၤကွီၤ (၆) တုာ်အလၢ်အထီၣ်အိာ်ခိာ် (၁၄၆,၅၅၂) အကၢ်
- သ့ၣ်ပုၤဖျၢၤကွီၤ (၉) တုာ်အလၢ်အထီၣ်အိာ်ခိာ် (၁၃၇,၀၁၁) အကၢ်
- ပုၤထူလံၤဖိၤတၢ်ဖျၢၤဟီၣ်ကဝီၤ (ကီၢ်) (၂၈၈) တုာ်အလၢ်အထီၣ်အိာ်ခိာ် (၁,၁၉၆,၀၈၃) အကၢ်
- ဟိာ်ခိာ်လၢတၢ်တထီၣ်မၤနီၣ်မၤဃၢၤခံးတၢ်အလၢ်အထီၣ်အိာ်ခိာ် (၁၄၉,၅၉၃) အကၢ်
- သဝီ
- ထံကျိ
- ဝယံၤသးကျဲၤလၢတၢ်မၤဂုၤထီၣ်သ့ၣ်တုၤဝဲ
- သီလုာ်ကျိ
- ဝယံၤသးကလၢ (၄၈) ဖျၢၣ်
- ကုခိာ်တၢ်တိာ်ဟံၣ်တမၢ်

တၢ်လိာ်တၢ်ကျဲၤအိာ်သ့ၣ်လိာ်သးဟိာ်ခိာ်ဂီၤ

လိာ်ဆၢ	ယိပ်လိာ်တၢ်မုာ်တၢ်ရၢ်ကရၢ်ပုၤနီၣ်ဂၢ်နီၣ်ခွဲး					
	ကရၢ်	သဝီ	ဟိာ်ခိာ်	မုာ်	ခွဲး	
လုၤသီ	12	166	4,716	16,533	17,640	34,139
ဘူသီ	11	144	4,225	15,050	15,066	30,116
န့ၣ်လိာ်	12	133	6,999	19,991	20,132	47,439
ဗဲလၢ်	35	443	15,940	51,574	52,888	111,694

ပွဲဒီးတၢ်မူတၢ်မဲအါကလုာ်” အံၤမ့ၢ်နီၣ်ဝံၣ်ခံတခါလၢတၢ်ယုၣ်လီၤဘျါလီၤကွံာ်တၢ်ကသုၣ်ကသံးတၢ်ဆိတလဲဒီးတၢ်မၤလၢထီၣ်ပွဲၤထီၣ်က့ၤဘီၣ်မ့ၢ်စၢဖျိၣ်ကရၢအတၢ်အၢၣ်လီၤအီၤလီၤဒီးတၢ်ပညိၣ်ဖိတၢ်ဒ်အမ့ၢ်ဝုၢ်ကွါတၢ်တၢ်အၢၣ်လီၤအလံာ်ပံးဃာ်, ဝုၢ်ဖဲရံးစံတၢ်အၢၣ်လီၤအလံာ်ပံးဃာ်, ဒီးယုၣ်ကၢတၢ်ဂၤထီၣ်ပသီထီၣ်ဖိတၢ်တဖၣ်န့ၣ်လီၤ. ဒ်ပစံးတၢ်အသိး, လၢစုလီၤယုၣ်တၢ်ဂၤလိာ်ဒီးတၢ်ဟံၣ်ဖျိၣ်မၤသကိးတၢ်အပူၤ, လီၤကဝီၤပုၤထူလံၤဖိဒီးခ့ၣ်အဲၣ်ယုၣ်ပဒိၣ်ပပုၤဒီးပုၤဘၣ်မူဘၣ်ဒါတဖၣ် ဒုးအိၣ်ထီၣ်တၢ်လံပုၤတတသ့ၣ်ပုၤ (၄၃) ဘ့ၣ်, ပျဲပုၤတၢ်မံၤလၢဆၣ်ဖိကီၢ်ဖိသ့ၣ်ပုၤ (၆) ဘ့ၣ်, သ့ၣ်ပုၤပျဲကွါ (၉) ဘ့ၣ်, ပုၤထူလံၤဖိအကီၢ် (၂၈၈) ဘ့ၣ်ဒီးတၢ်ဒီးသအဒုၣ်ချံညၣ်ချံအလီၢ်အကျဲဒ်အမ့ၢ်ကွံာ်တၢ်တဖၣ်အါမးန့ၣ်လီၤ. တၢ်သံၣ်ခွဲၣ်ကတီၢ်က့ၤန့ၣ်ဆၣ်ဒီးတၢ်ဆဲးတၢ်လၢအလီၢ်အကျဲဒ်အံၤတဖၣ်မ့ၢ်နီၣ်ဝံၣ်ခံတခါလၢတၢ်ယုၣ်လီၤဘျါလီၤကွံာ်တၢ်ကသုၣ်ကသံးတၢ်ဆိတလဲ, တၢ်သံၣ်ခွဲၣ်ကတီၢ်က့ၤတၢ်မူတၢ်မဲအါမံၤအါကလုာ်ဒီးတၢ်ပံးဃာ်ပၤဃာ်က့ၤလုၢ်လၢ်ထူသန့တၢ်ဆဲးတၢ်လၢအတၢ်မ့ၢ်တၢ်လၢအလီၤဆိတဖၣ်န့ၣ်လီၤ.

ဒီးလၢအကျါပုၤထူလံၤဖိတၢ်ပၤဆုၢ်ရဲၣ်ကျဲဒ်ဒီးတၢ်ပတၢ်ပြးက့ၤ “ကီၢ်” အကျိအကျဲအံၤ မ့ၢ်တၢ်အကါဒိၣ်ပၤမနုၤလၢတၢ်တြီဆၢကွံာ်တၢ်ကသုၣ်ကသံးတၢ်ဆိတလဲအဂီၢ် ခီဖျိတၢ်ဆူးသဝံးက့ၤကံာ်သဝံဘၣ်အဘၣ်သီလၢအမၤကီၢ်သွးထီၣ်ဟီၣ်ခိၣ်အတၢ်ကီၢ်အပိန့ၣ်လီၤ. ဒ်တၢ်ပၤဆုၢ်ရဲၣ်ကျဲကီၢ်အက့ၢ်အဂီၢ်အိၣ်ဝဲအသိး, ကီၢ်တဘျီအပူၤအိၣ်ဒီးတၢ်မၤမ့ၢ်မၤဝဲအလီၢ်အကျဲဒ်အမ့ၢ်တၢ်ထူအိၣ်စံာ်ဖဲးအိၣ်ခုးအလီၢ်, ပုၤတတသ့ၣ်ပုၤ, တၢ်ဒုၣ်တၢ်ထူအလီၢ်အကျဲဒ်အမ့ၢ်လိဒိၣ်သ့ၣ်တဖၣ်, ထံနာ်ကွံာ်ခံအလီၢ်အကျဲ, ပျဲပုၤတၢ်မံၤလၢဆၣ်ဖိကီၢ်ဖိအလီၢ်, တၢ်သ့ၣ်တၢ်ဖျးအကျိး, ဟံၣ်ဃီတၢ်အိၣ်တၢ်ဆိးအလီၢ်, ပုၤတတတၢ်သ့ၣ်ထီၣ်ဘျီထီၣ်ဒ်အမ့ၢ်ကွံာ်ကီၢ်ဒီးတၢ်ဘျီတၢ်ဘါအလီၢ်ဒီးတၢ်ဒီးသအဒုၣ်ချံညၣ်ချံအလီၢ်အကျဲသ့ၣ်တဖၣ်န့ၣ်လီၤ. ပမ့ၢ်ထီၣ်သတြီက့ၤအီၤဒီးတက့ၢ်ဒိၣ်မ့ၢ်ကျိဝဲကွံာ်တၢ်

သျှင်တၢ်ဖျးလၢအဒုးအိၣ်ထီၣ်န့ၣ်ဆၢၣ်တၢ်မူတၢ်ဒီးတၢ်မူအါကလုာ်အတၢ် ဘၣ်ဒိဘၣ်ထံးတခါ၊ တၢ်ပၤဆၢရဲၣ်ကျဲၤဟီၣ်ခိၣ်ကပံာ်ကျဲၣ်ကျဲၤသန့အ မ့ၢ် “ ကီၢ် ” အံၤ မ့ၢ်တၢ်လၢအအုၣ်ကီၤက့ၤလီၢ်ကဝီၤတၢ်လုာ်အိၣ်သးသမ့၊ ယုၣ်ကၢန့ၣ်ဆၢၣ်တၢ်မူတၢ်၊ ဟ့ၣ်ထီၣ်တၢ်အိၣ်ကဒုအလီၢ်အကျဲလၢတၢ်မူ တၢ်မဲအါမံၤအါကလုာ်အဂီၢ် ဒီးတြီဆၢက့ၤန့ၣ်ဆၢၣ်တၢ်တတၢ်တနါခိဖျိတၢ် ကသုၣ်ကသံးတၢ်ဆိတလဲၣ်န့ၣ်ဝဲဒၣ်ဂ့ၤန့ၣ်လီၤ၊ လၢတၢ်ကဟုကယၢ်က့ၤ န့ၣ်ဆၢၣ်တၢ်မူတၢ်၊ တၢ်မူအါကလုာ်၊ ဒီးတကတီၢ်ယီၤလၢတၢ်တြီဆၢမၤစၢ် လီၤကွံာ်တၢ်ကသုၣ်ကသံးတၢ်ဆိတလဲၣ်အတၢ်ဘၣ်ဒိဘၣ်ထံးအဂီၢ်၊ ဘီမ့ၢ် စၢဖျိကရၢဒီးထံကီၢ်ဘီမ့ၢ်ပတီၢ်ကရၢသဘျၢ လၢအဟူးဂဲၤလၢတၢ်ရဲၣ်သဲက တီၤန့ၣ်ဆၢၣ်တဖၣ်မ့ၢ်စးထီၣ်ကိးသတြီထီၣ်ဝဲဒၣ် “ **န့ၣ်ဆၢၣ်ခိၣ်တယၢ်တၢ် သ့ၣ်လီၤကွံာ်တၢ်ဂ့ၢ်ကီၤစၢၤ**”^{၂၅} ဘၣ်ဆၣ် မ့ၢ်လၢကညီပုၤထူလံၤဖိလၢ ဟီၣ်ခိၣ်ဒိတဘျီညါအံၤအဂီၢ်တခါ လုာ်လၢတၢ်ဖံးတၢ်မၤလၢအအိၣ်ဒီးတၢ် ဖံးတၢ်မၤအမိၢ်လံၤမိၢ်ပျၢ်ဒီးတၢ်အနီၢ်အသံးဒ်အံၤသ့ၣ်တဖၣ်တၢ်မူထွဲမၤထွဲ ဒီးတၢ်စိၣ်မူစိၣ်ဂဲၤတၢ်လံၤအီၤလၢမိၢ်စိၣ်ပၤလံၤလံၤန့ၣ်လီၤ။

တၢ်ဒုၣ်တၢ်ထူဒီးတၢ်ဒိဆိသးလၢန့ၣ်ဆၢၣ်တၢ်တတၢ်တနါအဖီခိၣ်

တၢ်သ့ၣ်ညါထူလံၤလၢအမ့ၢ်လုာ်လၢတၢ်ပၤဆၢရဲၣ်ကျဲၤဟီၣ်ခိၣ်က ပံာ်၊ သ့ၣ်ဖိဝၣ်ဖိ၊ ဆၣ်ဖိကီၢ်ဖိဒီးန့ၣ်ဆၢၣ်တၢ်အိၣ်ယၤယုာ်ဒီးတၢ်ဒုၣ်တၢ် ထူသ့ၣ်တဖၣ်အံၤ မၤစၢၤကညီပုၤထူလံၤဖိမဲတၢ်ကွၢ်ဆၢၣ်မဲာ်လဲၤခိဖျိန့ၣ်ဆၢၣ် တၢ်တတၢ်တနါသ့ၣ်တဖၣ်အဆၢကတီၢ်န့ၣ်လီၤ။

တၢ်ယူးတၢ်ပၤလီၤ—တၢ်ယူးတၢ်ပၤလၢအဟဲန့ၣ်လီၤမၤပးဂီၤဘုဟုအိၣ် ဝဲဒၣ်အါကလုာ်အမ့ၢ်သံမိၢ်ပီၤ၊ ယုာ်၊ ဘုယၢ်လီၤ၊ တၢ်ဝါလီၤ၊ ဇွဲၣ်လီၤ တဖၣ်အံၤ မိၢ်ပၤဖဲဖုမၤဒုၣ်မၤထူအီၤတခါလၢအလီၢ်တခါလၢအလီၢ်န့ၣ်လီၤ။ တၢ်မၤဒုၣ်မၤထူဒ်အံၤအခိၣ်ထံးစးထီၣ်အသးဆိလၢတၢ်စုၣ်တၢ်ကၢ်န့ၣ်လီၤ။

^{၂၅} Ensuring effective Nature-based Solutions - resource | IUCN

“လာတၢ်ဒီသဒက့ၤဘုယၢ်ဟုယၢ်အဂီၢ် ဖဲပသ့ၣ်လီၤဖျးလီၤတၢ်အဆၢကတီၢ်ပဟံးန့ၢ်ထိးမံၤအဆၢၣ်ဘိၣ်ဒီးပလဲၤစ့ၣ်အိၣ်လၢဘုကျါ, ပစ့ၣ်အိၣ်ကျဲၣ်ကျဲၣ်ဒဲၤဖိၣ်သိးပှၤသ့တထံၣ်အိၣ်နီၣ်တဂၤတဂၤအဂီၢ်န့ၣ်လီၤ. ဖဲပစ့ၣ်အိၣ်ဝံၤအလီၢ်ခံပဟးဖုံအိၣ်သက့ၤစံၣ်ပူၤခူးပူၤဝံၤအလီၢ်ခံဘုယၢ်လီၤကွံာ်ဝဲဒၣ်န့ၣ်လီၤ. တၢ်မၤသးဒ်အံၤဒီးသန့ၤထီၣ်အသးလၢပှၤတဂၤဒီးတဂၤအတၢ်စ့ၣ်တၢ်န့ၣ်အိၣ်ဝဲအသိး ဒီးပမ့ၢ်ပပှၢ်စံးစ့ၢ်ကိးဝဲလၢ တၢ်လၢဝံၤလၢမိၣ်ဒူးကွၢ်ကၢ်ကွၢ်တၢ်တဖၣ်သိးလိာ်အသးဘၣ်. ဒီဖျိပဒူးအိၣ်ကၢ်အိၣ်လီၤဘၣ်တဂၤတဖၣ်အသိးလိာ်အသးန့ၣ်လီၤ. ဒ်တၢ်မၤညါန့ၢ်အကျိၢ်အကျဲအသိး, တၢ်ဟးဖုံဘုယၢ်လၢဘိၣ်ဆၢၣ်, ထိးဆၢၣ်ဘိၣ်, ယိၤဟီၣ်ဘၣ်, ပနီၣ်ကျဲဆၢၣ်သ့ၣ်တဖၣ်ကအိၣ်ဝဲအါမံၤန့ၣ်လီၤ. ဒ်ပမ့ၢ်ပှၢ်မိၣ်လုာ်ပာ်လၢဖိအသိးပတၢ်ကၢ်မ့ၢ်လီၤဘၣ်လၢပဝီၢ်အိၣ်တခီပဘၣ်ဝီၢ်အိၣ်, မ့ၢ်လီၤဘၣ်လၢဘၣ်ပှၢ်မိၣ်တခီပဘၣ်ပှၢ်အိၣ် ဒီးမ့ၢ်ဘၣ်န့ၢ်အတၢ်အတီၢ်န့ၣ်ဘုယၢ်ဟုယၢ်သ့ၣ်တဖၣ်စ့ၢ်လီၤဒီးလီၤမၤကွံာ်ဝဲဒၣ်န့ၣ်လီၤ. တၢ်မၤအလုာ်အလၢဒ်အံၤသ့ၣ်တဖၣ်ဒီးသန့ၤထီၣ်အသးလၢတၢ်ကၢ်အစၢအိၣ်ဖျါဒ်လဲၣ်အဖိခိၣ်န့ၣ်လီၤ.”^၆

တၢ်ဒုၣ်တၢ်ထူဘၣ်ထွဲဒီးတၢ်စူၤတဘၣ်လီၤဘၣ်စး, ထံဒိၣ်နီၣ်ယုၤဒီးထံကၢ်ဟီၣ်လၢာ်—တၢ်စူၤထံဟဲလီၤမ့ၢ်အါတလၢတခီဒ်အဝဲသ့ၣ်တၢ်စူၤတၢ်န့ၣ်ဒီးတၢ်ဒုၣ်တၢ်ထူအိၣ်ဝဲအသိး, မၤဝဲဒၣ်တၢ်လဲၤဘျးလီၤသိၣ်ကွီၣ်ယုၤန့ၣ်လီၤ. တၢ်လဲၤဘျးလီၤသိၣ်ကွီၣ်ယုၤအံၤ ပှၤထူလံၤဖိလၢသဝီတဖျါဒ်ဒီးတဖျါဒ်မၤဝဲကလီၤဆီလိာ်အသးတဆံးတက့ၢ်န့ၣ်လီၤ. ဒ်တၢ်လုာ်တၢ်လၢအိၣ်ဝဲအသိး, ဖဲသိၣ်ကွီၣ်ယုၤတဖျါဒ်အပူၤတၢ်ထၢန့ၣ်လီၤဝဲဒၣ်နီၣ်ဒိကွံာ်တဘၣ်ဒီးလဲၤဘျးလီၤဝဲလၢသိၣ်ခိၣ်ဆၢၣ်ခံန့ၣ်လီၤ. ပှၤလၢအလဲၤဘျးလီၤသိၣ်ကွီၣ်ယုၤတဂၤအံၤကဘၣ်မ့ၢ်ဖံသးပှၢ် (မ့တမ့ၢ်) ပှၤလီၤပီၤဒ်အတူၢ်အတၢ်တၢ်လီၤစၢအိၣ်ဝဲအသိးန့ၣ်လီၤ. ဒ်တၢ်စူၤတၢ်န့ၣ်အလုာ်အလၢအိၣ်ဝဲအသိး.

^၆ ပှၤထူလံၤဖိဒီးဒီးတၢ်သ့တူၢ်န့ၢ်ခိၣ်ကဲလၢတၢ်ကသုၣ်ကသံးတၢ်ဆီတလဲတၢ်ကုၣ်လိာ်တၢ်ပီၣ်, ယိၣ်လိာ်တၢ်မုၢ်တၢ်ခိၣ်ကရၢ

စံးဝဲလၢ ပှလဲၤစၢသံပှသး (လၢအမ့ၢ်ပှလဲၤဘျးလီၤသိၣ်က့ၣ်ယု့ဖဲသ့ၣ် ခိၣ်ဆၢၣ်ခံအလီၤ) န့ၣ်လီၤ. ဒီးပှလၢအလဲၤဘျးလီၤသိၣ်က့ၣ်ယု့တကထု ကဖၣ်သ့ၣ်ကဲၤဒီးစံးဝဲဒၣ် “မူခိၣ်ဧ၊ နမ့ၢ်စူတခိစူပှၤသိၣ်က့ၣ်ပှဒီး စူပှၤတုၤနီၣ်ဒိကွၢ်တဘ့ၣ်အံၤမဲထီၣ်တစုတက့ၢ်”. မ့ၢ်တၢ်ထုကဖၣ်သ့ၣ် ကဲၤတခါလၢအဒုးအိၣ်ထီၣ်တၢ်ပျံတၢ်ဖုးလၢမူခိၣ်ကစၢ်အဂီၢ်အယိသဝီ ဒိတဖျၢၣ် (ဃုာ်ဒီးဒုသဝီခိၣ်ယၢသ့ၣ်တဖၣ်) မ့ၢ်ဒုၣ်သကိးအိၤယု့ယု့န့ၣ် တၢ်စူပတုၣ်ကွၢ်ဝဲဒၣ်န့ၣ်လီၤ. ဒ်တၢ်လုၢ်တၢ်လၢအိၣ်ဝဲအသိး, ဖဲတၢ် လဲၤဘျးလီၤသိၣ်က့ၣ်ယု့အဆၢကတီၢ်န့ၣ်ပှၤသ့ၣ်ဘီၣ်သးစၢ်သ့ၣ်တဖၣ် လဲၤဆ့ၣ်တရံးသိၣ်ခိၣ်ယၢဒီးသိၣ်က့ၣ်ယု့ဒ်ပှၤဟူထီၣ်တၢ်အသိးန့ၣ်လီၤ.

ဒ်ပှထုလံၤဖိတၢ်ဒုၣ်တၢ်ထုအိၣ်ဝဲအသိး, ဘၣ်ထွဲဒီးထံကၢ်ဟီၣ် လၢ်တခီအဝဲသ့ၣ်ပှၤထီၣ်မၢကဆိ (မၢသူ) ဒ်သိးဟီၣ်လၢ်ကပတုၣ်ကွၢ် အဂီၢ်န့ၣ်လီၤ. ပှၤဒုၣ်ပတုၣ်ကွၢ်ထံဒိၣ်ဟီၣ်လၢ်အဆၢကတီၢ်ပှၤဒုဖျၢၣ်သ ဝီဒိဖျၢၣ်ဘၣ်ဒုၣ်သကိးအိၤယု့ယု့န့ၣ်လီၤ. မ့ၢ်ထံၣ်ဟီၣ်ခိၣ်ဆဲးထီၣ်အသး န့ၣ်မၢပှၤပိၣ်မုၢ်လဲၤခါပတၢ်အိၤဒ်သိးဟီၣ်သုတလၢ်တဂ့ၤအဂီၢ် (မုၢ်ကမဲ ဖိလဲၤခါပတၢ်ဒီးဆံၣ်ဆါအိၤ) (ဟီၣ်လၢ်ကပတုၣ်အဂီၢ်), ဒုၣ်လီၤတရဲၤ လီၤတၢ်ဒီးယု့သကွၢ်ကညးတၢ်ထံတၢ်တီကစၢ်, ပှၤကံၢ်က့ၤဖိမုၢ်ဖိခွါအ စု, ပှၤဒုၣ်တၢ်ထီတၢ်လီၤသ့ၣ်တဖၣ်န့ၣ်လီၤ.

တၢ်ဒုၣ်တၢ်ထုဘၣ်ထွဲဒီးသ့ၣ်—မိၢ်ပှၤဖဲလၢပှၤသ့ၣ်တဖၣ်အိၣ်ဒီးတၢ်ဒုၣ် တၢ်ထုဘၣ်ထွဲဒီးတၢ်စူးကါဒီးတၢ်ပဒုၣ်ဟးဆဲးသ့ၣ်အကလုာ်သ့ၣ်တဖၣ် န့ၣ်လီၤ. ဒ်ပစံးတၢ်အသိးသ့ၣ်လၢအဒိၣ်အထီၣ်အမ့ၢ်ချၢၣ်ထုၣ်ယီထုၣ်သ့ၣ် တဖၣ် တၢ်ဒုၣ်တၢ်ထုအိၣ်လၢတၢ်တဘၣ်ကူၣ်လီၤအိၤဘၣ်န့ၣ်လီၤ. ပှၤသးပှၤ စံးဝဲလၢချၢၣ်ထုၣ်ယီထုၣ်သ့ၣ်တဖၣ်အံၤမ့ၢ်မုၢ်ယါအဟံၣ်အယီ, ချၢၣ်တကီၤ မ့ၢ်မုၢ်ယါပှၤတူၢ်ဒိၣ်ကီၤဒိၣ်အဒး, ဒီးမ့ၢ်မုၢ်ချၢၣ်ဖိတခီစံးဝဲလၢအမ့ၢ်မုၢ်ယါ မ့ၢ်ဆ့ၣ်မုၢ်ဂီၤဖိသ့ၣ်တဖၣ်အဒးန့ၣ်လီၤ. ဒီးလၢအဂုၤအဂၢၤဒ်အမ့ၢ်သ့ၣ်ညါ

မိ၊ သူ၊ သွက်တိုက်မိုက်ဆွဲနီ၊ သွက်တိုက်မိဝံပျ၊ သွက်လံာ်ဟုတဖၣ်အံ၊ တိုက်တိုက်ထူအိၣ်လၢတၢ်တဘၣ်ကူၣ်အီၤကျီၤအီၤဘၣ်န့ၣ်လီၤ။ နံပုၤသးပုၤ မၤလိာ်ပိာ်လီၤဝဲအသိး၊ တၢ်လၢသ့ၣ်ညၣ်မိာ်တကလုာ်အံၤတၢ်မိုက်သူအီၤ လၢတၢ်တ့ဟံၣ်တ့ယီတခီ တၢ်လီၤမုၢ်လီၤဖးလၢဟံၣ်ပုၤယီပုၤအိၣ်ထီၣ်အသး သ့န့ၣ်လီၤ။ မ့မုၢ်လၢသ့ၣ်မိာ်ထံပျန့ၣ်တၢ်မိုက်သူအီၤလၢတၢ်တ့ဟံၣ်တ့ယီ တခီတၢ်ဟီၣ်တၢ်ယၤကဲထီၣ်အသးလၢဟံၣ်ပုၤယီပုၤသ့ဝဲဒၣ်န့ၣ်လီၤ။ တၢ်တိုက်ထူအံၤမုၢ်စ့ၢ်ကိးယုာ်ကၢတၢ်ကျဲတဘိလၢတၢ်သံၣ်ခွဲၣ်ကတီၤ ဒီးတၢ်ဒီသဒက့ၤသ့ၣ်ဖိဝၣ်ဖိဒ်အသိးအသုတလီၤလုၤလီၤပျီဒီးလုၤသူလုၤ ဂီၤတဂ့ၤအမဲာ်ညါခီဖျိသ့ၣ်ပုၤမုၢ်နီၣ်ဝံာ်ခံလၢတၢ်ဆူးသဝံၤက့ၤကၢသဝံာ်ဘၣ် အဘၣ်သီသ့ၣ်တဖၣ်အယီ မ့ၢ်တၢ်အရ့ဒိၣ်နီၣ်နီၣ်လၢတၢ်တြီဆၢမၤစၢ်လီၤ ကွံာ်တၢ်ကသ့ၣ်ကသံးတၢ်ဆီတလဲအတၢ်တတၢ်တနါသ့ၣ်တဖၣ်န့ၣ်လီၤ။

တၢ်န့ၣ်တၢ်ထူဘၣ်ထွဲဒီးဟီၣ်ခိၣ်ကပံာ်—ကညီပုၤထူလံာ်ဖိတကလုာ်အံၤ အိၣ်ဒီးထူလံာ်တၢ်သ့ၣ်ညါဒီးတၢ်သ့တၢ်ဘၣ်လၢတၢ်အိၣ်မူဒီဆိသးလၢတၢ် ဟးဆွဲးဝဲဒၣ်န့ၣ်ဆၢတၢ်တတၢ်တနါသ့ၣ်တဖၣ်န့ၣ်လီၤ။ ထူလံာ်တၢ်သ့ၣ် ညါဒီးတၢ်သ့တၢ်ဘၣ်အကျါတခါမုၢ်ဝဲဒၣ် တၢ်ဆီလီၤဟံၣ်ပုၤယီပုၤသုဝီတၢ်အိၣ်တၢ်ဆိးအလီၤအကျဲ လၢအပူၤဖျဲးဒီးန့ၣ်ဆၢတၢ်တတၢ်တနါအ တၢ်ဘၣ်ဒိဘၣ်ထံးသ့ၣ်တဖၣ်န့ၣ်လီၤ။ လၢတၢ်ဆီလီၤဟံၣ်ပုၤယီပုၤတၢ် အိၣ်တၢ်ဆိးအလီၤအကျဲအကျါ, လီၤဆီဒၣ်တၢ် တၢ်လီၤတၢ်ကျဲဒ်အမုၢ် ဒုၣ်မုၢ်ဘၢ, ဟီၣ်နါဒိ, ဟီၣ်ခိၣ်သဒိၣ်နါဒု, ဟီၣ်ခိၣ်မိ, ဟီၣ်ခိၣ်ဝံာ်ဆိၣ်, ဟီၣ်ခိၣ်ထံက့ၣ်ကျီၤပုၤ (ဂုၢ်သ့ၣ်ဘျီၣ်), ထံန့ၣ်ဟးထီၣ်အကပ, တၢ်အ ရ့ဒီးထီၣ်လွံာ်ပုၤလီၤကလၢအလီၤသ့ၣ်တဖၣ် တၢ်ကဘၣ်ဟးဆွဲးအီၤလၢ တၢ်သ့ၣ်ထီၣ်ဟံၣ်ပုၤယီပုၤသုဝီသ့ၣ်တဖၣ်န့ၣ်လီၤ။

တၢ်သ့ၣ်ညါထူလံာ်လၢတၢ်ကွၢ်နီၣ်ကွၢ်ပါမူခိၣ်ကလံာ်သီၣ်ဂီၤတၢ်လဲ လိာ်သး—ကညီထူလံာ်မိာ်ပာ်ဖဲလၢပျၢၤသ့ၣ်တဖၣ် မ့တမ့ၢ်ဒၣ်လဲာ်ပုၤကူၣ် ဘၣ်ကူၣ်သ့ဒီးပုၤဝဲအ့ၣ်ဖိတဖၣ်ဘၣ်ဆၢ, ခီဖျိအတၢ်သ့ၣ်ညါအတၢ်အိၣ်

မူအိန်ဂဲ၊ တာ်လုာ်အိန်သးသမူ၊ တာ်သုဉ်ညါဒီးလုာ်လံာ်ထူသနူသုဉ်တဖဉ်မုာ်တာ်ဘျးစဲလိာ်အသးဘျးဘျးတံာ်တံာ်ဒီးန့ဆာဉ်ခိဉ်ယာအယိ အဝဲသုဉ်အိန်ဒီးထူလံာ်တာ်သုဉ်ညါလုာ်ထီဉ်ဒူးတယးဒီးကွာ်နီဉ်ကွာ်ယါမူခိဉ်ကလံာ်သီဉ်ဂီတုာ်ဆာကတီာ်အတာ်လဲလိာ်ဒီးတာ်ကသုဉ်ကသံးတာ်ဆီတလဲန့ဉ်လီ၊ လုာ်အိန်မူဒီဆိသးဒီးကတဲာ်ကတီာ်ဆိသးလုာ်ထီဉ်နိယုာ်အဖီခိဉ်၊ ကညီပုာ်ထူလံာ်ဖိသုဉ်တဖဉ်ကွာ်နီဉ်ကွာ်ယါဝဲဒဉ်သုဉ်ညါအုဉ်၊ တအာနာ်သုဉ်ဒီးလုာ်ဖိသုဉ်တဖဉ်န့ဉ်လီ၊ ဒ်မိာ်ပာ်ဖံဖုလုာ်အတာ်ကွာ်နီဉ်ကွာ်ယါအိဉ်ဝဲအသိး၊ သုဉ်ညါအုဉ်အဖီတဖဉ်စဲလီအသးမုာ်ထီ၊ တအာနာ်အသုဉ်မုာ်သုဉ်တကူတကူဒီးလုာ်ဖိတဖဉ်အဖီမုာ်အိဉ်ဖျါလဲဂီန့ဉ် သုဉ်ညါဝဲဒဉ်လုာ်ကစူထံဉ်နိယုာ်န့ဉ်လီ၊ မုမုာ်လုာ်လံာ်မုာ်လီတခီ၊ ကညီပုာ်ထူလံာ်ဖိသုဉ်တဖဉ်ကွာ်နီဉ်ကွာ်ယါဝဲဒဉ်လုာ်တာ်သုဉ်န့ဉ်လီ၊ တာ်သုဉ်တဖဉ်မုာ်ဘိဉ်အဖါလုာ်သုဉ်အတီဆူအစိးန့ဉ်ကလံာ်တဆူဉ်အါအါဘဉ်၊ တာ်သုဉ်တဖဉ်သုဉ်ညါယာ်ဝဲဒီးအဝဲသုဉ်မုာ်လီဘိဉ်အဖါလုာ်သုဉ်ခိဉ်ထံးန့ဉ်ဘဉ်သုဉ်ညါလုာ်ကလံာ်ကဆူဉ်ဝဲဒဉ်န့ဉ်လီ၊

ကညီပုာ်ထူလံာ်ဖိအတာ်သုဉ်ညါဘဉ်ထွဲဒီးမူခိဉ်ကလံာ်သီဉ်ဂီတုာ်ဆာကတီာ်တာ်လဲလိာ်သးအံးဒီးသန့ထီဉ်အသးလုာ်အဝဲသုဉ်တာ်လဲခီဖျါလုာ်ကွာ်နီဉ်ကွာ်ယါဝဲဒဉ်ဆဉ်ဖိကီာ်ဖိအလုာ်အလုာ်၊ သုဉ်ဖိဝဉ်ဖိတဘဉ်လီာ်ဘဉ်စး၊ တာ်ဖိတာ်လံာ်အလွဲဆီတလဲသး၊ ဒီးတာ်ဖိလံာ်ဖိယာ်သုဉ်တဖဉ်ဆးအဖါတဘဉ်လီာ်ဘဉ်စးသုဉ်တဖဉ်အဖီခိဉ်န့ဉ်လီ၊ ထူလံာ်အတာ်သုဉ်ညါနာ်ဟံ၊ တာ်သုဉ်တာ်ဘဉ်၊ တာ်အိဉ်မူအိန်ဂဲအကျါအကျါဒီးတာ်လုာ်အိန်သးသမူလုာ်အဘျးစဲလိာ်အသးလီလီဒီးန့ဆာဉ်ခိဉ်ယာအံး မုာ်တာ်မကျါခိဉ်သုဉ်တခါလုာ်အဖီဆိသးဒီးမကျါလီကွံာ်ဝဲဒဉ်တာ်ကသုဉ်ကသံးတာ်ဆီတလဲ လုာ်အဘဉ်တာ်သုဉ်ညါဟံပနီဉ်ဒီးဟံဒိဉ်ဟံကဲအီလုာ်ထံကီာ်ဘီမုာ်ဒီးဘီမုာ်စာ်ဖျိဉ်ကရုာ်သုဉ်တဖဉ်န့ဉ်လီ

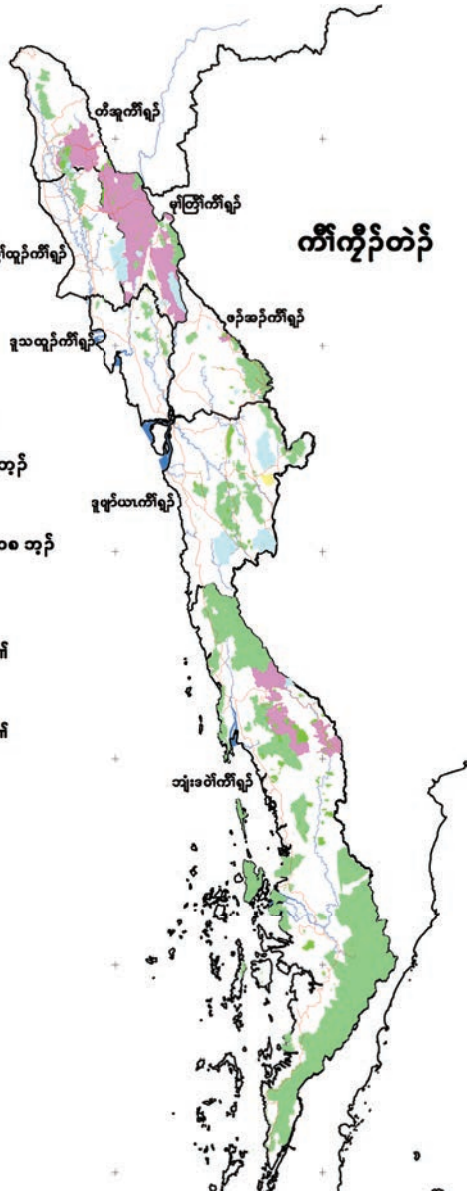
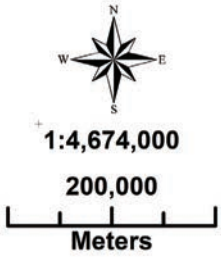

တၢ်ပၤတၢ်ပြးလၢအဂ့ၤဒီးတၢ်တြီဆၢမၤစၢ်လီၤကျဲၤတၢ်ကသုၣ်ကသံးတၢ်တတၢ်တနါ

ဖဲကညီဒီကလုာ်စၢ်ဖျိၣ်ကရၢ-ခ့ၣ်အဲၣ်ယုၣ်တၢ်ပၤတၢ်ပြးဟီၣ်ကဝီၤလၢအမ့ၢ်ကီၢ်ရၣ် (၇) ဘၣ်လၢအဘၣ်တၢ်သ့ၣ်ညါအီၤလၢ “ကီၢ်သူလၢ” ပုၤ, ပုၤထူလံၤဖိအတၢ်ပၤဆၢရဲၣ်ကျဲၤ, တၢ်ပၤတၢ်ပြးဒီးတၢ်သံၣ်ခွဲၣ်ကတီၤသ့ၣ်ပုၤ, မိၢ်ပၢ်ဖဲပုၤဟီၣ်ကဝီၤတၢ်လီၤတၢ်ကျဲၤအမ့ၢ် “ကီၢ်”, ဒီးတၢ်မံၤလၢ်ဆၢဖိကီၢ်ဖိသ့ၣ်တဖၣ်မ့ၢ်နီၣ်တံၢ်ခံတၢ်မၤကျဲၤခိၣ်သ့ၣ်တဖၣ်တခါလၢတၢ်တြီဆၢမၤစၢ်လီၤဒီးတၢ်ဒီလီၤဒီဘၣ်သးလၢတၢ်ကသုၣ်ကသံးတၢ်ဆီတလဲဒီးန့ၣ်ဆၢတၢ်တတၢ်တနါသ့ၣ်တဖၣ်အဂီၢ်န့ၣ်လီၤ.

တၢ်ဂဲၤလိာ်ဒ်အံၤမၤလၢထီၣ်ပျဲထီၣ်ကျဲၤတၢ်မ့ၢ်စၢ်ဖျိၣ်ကရၢယုၣ်ဒီးထံကီၢ်တၢ်တတၢ်အတၢ်ရဲၣ်တၢ်ကျဲၤဒီးတၢ်ပညိၣ်ဖိတၢ်လၢတၢ်ကသုၣ်ကသံးတၢ်ဆီတလဲတၢ်ဂ့ၢ်ကီၢ်သ့ၣ်တဖၣ်အမဲၣ်ညါ, မ့ၢ်တၢ်မၤလၢထီၣ်ပျဲထီၣ်ကျဲၤကညီကလုာ်အနီၢ်ကစၢ်တၢ်စံၣ်ညီၣ်ပၤလီၤသးခွဲးယၢ်ဒီးဖိးသဲးထံရၢ်ကီၢ်သဲးတၢ်ပၤတၢ်ပြးသန့ ခိဖျိတၢ်သ့ၣ်ပုၤထီၣ်ကျဲၤထံရၢ်ကီၢ်သဲးကံၢ်စီတၢ်သ့ၣ်ဘၣ်ဒီးတၢ်တီခိၣ်ရိၣ်မဲလၢတၢ်ကဟုၤကယၢ်ရဲၣ်သဲကတီၤကျဲၤသ့ၣ်ပုၤဟီၣ်ခိၣ်မဲၣ်ဖိခိၣ်, ထံနိတၢ်အိၣ်ယၢၤ, ဒီးတၢ်မံၤလၢ်ဆၢဖိကီၢ်ဖိဒီးတၢ်မူတၢ်မဲအါမဲအါကလုာ်, လီၤဆီဒ်တၢ်မံၤလၢ်ဆၢဖိကီၢ်ဖိလၢအအိၣ်လၢတၢ်လီၤဘၣ်ယိၣ်ဒီးအစၢၤကလီၤတူၢ်တ့ၢ်မးအသးလၢဟီၣ်ခိၣ်တဘျီအံၤသ့ၣ်တဖၣ်အယိန့ၣ်လီၤ. ဒ်ပစံးတၢ်အသိး, တၢ်မံၤလၢ်ဆၢဖိကီၢ်ဖိဒ်အမ့ၢ်ခ့ၣ်ပိၣ်, တၢ်ဘီနၢၤ, ထံၣ်မံၤ, ဒီးတၢ်သူထီမ့ၢ်လၢအမ့ၢ်ဆၢဖိကီၢ်ဖိသ့ၣ်တဖၣ်လၢအစၢၤဘူးကလီၤတူၢ်ဘူးထီၣ်လံသ့ၣ်တဖၣ် ဘၣ်တၢ်ထံၣ်န့ၣ်အီၤလၢကီၢ်သူလၢအပုၤဒီးန့ၣ်လီၤ^{၂၇}. လၢတၢ်ဂ့ၢ်ဒ်အံၤအယိ, ပုၤထူလံၤဖိသ့ၣ်တဖၣ် ဘၣ်တၢ်ပၤနီၣ်အီၤဒ်အမ့ၢ်ပုၤသ့ၣ်တဖၣ်လၢအကွၢ်ထွဲက

^{၂၇} <https://kesan.asia/wp-content/uploads/2021/09/Final-KESAN-Photo-Essay-Book-Edit-Karen-Versionweb.pdf>

ဟီနီခိန်ဂီတော်ဝနီနီ

- ဖုတတသုန်ဖျီအိနီဝဲ ၂၁၄ တုန်
အလီအထီအိနီ ၃၃၈,၅၄၁ အုကာ
- ကသံသုန်ဂီဝဲနီသုန်ဖျီအိနီဝဲ ၄ တုန်
အလီအထီအိနီ ၂၈,၄၉၄ အုကာ
- တါမံလံဆန်ဖီတီဖိဖျီကွီအိနီဝဲ ၁၈ တုန်
အလီအထီအိနီ ၅၇၂,၇၉၁ အုကာ
- သုန်ဖျီကွီအိနီဝဲ ၁၀၇ တုန်
အလီအထီအိနီ ၅,၁၁၆,၂၈၄ အုကာ
- ဖုထုလံဖီတီအိနီဝဲ ၃၄၄ တုန်
အလီအထီအိနီ ၂,၂၅၂,၀၄၀ အုကာ

ဟီနီခိန်ဂီအိနီသုန်လီသး

ဟုကယာ်ခိၣ်ဃးန့ဆၢၣ်. ဒီသဒါကျးမိၣ်ပၢ်ဖံဖုဟီၣ်ခိၣ်ကပံာ်တၢ်လီၢ်တၢ်ကျဲးဒီးတၢ်မံလၢဆၢၣ်ဖိကီၢ်ဖိဒီးတၢ်မူအါကလၢ်ခိဖျိတၢ်ဆိးကါဝဲဒၣ်တၢ်သ့ၣ်ညါထူလံးဒီးတၢ်မၤအလုအလၢ်သ့ၣ်တဖၣ်လၢအပူၤကွံာ်အနံၣ်လၢအကထိတဖၣ်အကထိလံန့ၣ်လီၤ.

တၢ်ပၤတၢ်ပြးဒီးတၢ်ပၤဆှၢရဲၣ်ကျဲးသ့ၣ်ပှၢ်ဒီးမိၣ်ပၢ်ဖံဖုအကီၢ်ဖိကီၢ်သ့ၣ်လုပူၤ

နီၣ်ဂံၢ်	တၢ်ပၤတၢ်ပြးဒီးတၢ်ပၤဆှၢရဲၣ်ကျဲးသ့ၣ်ပှၢ်အကလၢ်ဒီးကီၢ်	နီၣ်ဂံၢ်နီၣ်ဒွဲး	ဟီၣ်ခိၣ်မဲာ်ဖံးခိၣ်အကီၢ်ပျဲး (အ့ကါၢ်)
၁	သ့ၣ်ပှၢ်ပျဲးကီၢ်	၁၀၇	၅,၁၁၆,၂၈၄
၂	ပှၢ်ထူလံးဖိအကီၢ်	၃၄၄	၂,၂၅၂,၀၄၀
၃	ပျဲးပူၤတၢ်မံလၢဆၢၣ်ဖိကီၢ်ဖိသ့ၣ်ပှၢ်	၁၈	၅၇၂,၇၉၁
၄	ပှၢ်တၢ်ဝဲသ့ၣ်ပှၢ်	၂၁၄	၃၃၈,၅၄၁
၅	ကသံၣ်သ့ၣ်ဂံၢ်ဝဲသ့ၣ်ပှၢ်	၄	၂၈,၄၉၄

တၢ်ဂ့ၢ်နီၢ်နီၢ်လၢတၢ်ခိးတၢ်ညါအဂီၢ်

- သ့ၣ်ပှၢ်အံၤအရူၤဒိၣ် ဒိၣ်မးလၢအဖီၣ်ဂၢၢ်ကျၢတၢ်ကသုၣ်ကသံး, ကၤယၢ်ဒီးမးဘၣ်လီၢ်ဘၣ်စးကဒါကျၢန့ၣ်ဆၢတၢ်မူတဝါ, ဒီသဒါကျၢတၢ်မူအါကလုာ်, အိၣ်ဒီးမူဒါတၢ်မးဖးဒိၣ်လၢကၢ်သဝံခၣ်ဘိၣ်တၢ်လဲၤတရံးသး, ဆိၣ်ထွဲတၢ်လုၢ်အိၣ်သးသမူ, ဒီးဟံးယၢ်ဟးယၢ်ကျၢလုၢ်လၢ်ထူသန့တၢ်ဆဲးတၢ်လၢ, ဒီးဆိၣ်သရူထီၣ်ကျၢယုၣ်ကၤတၢ်ဂုၤထီၣ်ပသီထီၣ်သ့ၣ်တဖၣ်န့ၣ်လီၤ.
- သ့ၣ်ပှၢ်မ့ၢ်ဟံၣ်ပီတၢ်အိၣ်ကဒုအလီၢ်အကျဲလၢတၢ်မူတၢ်မဲအါကလုာ် (၈၀) မျးကယၢ်အဂီၢ်န့ၣ်လီၤ.
- ဒ်တၢ်ထီၣ်ယူအဖီခိၣ်အသိး, တနံၣ်အတီၢ်ပူၤသ့ၣ်တခိၣ်န့ၣ်ဖီၣ်စူးသဝံးယၢ်ခၣ်ဘိၣ်ဒဲၣ်အိးစးန့ၢ် (၄၈) ပီၤ မ့တမ့ၢ် (၂၁.၇) ကံလိလၢကလံၤလါကျါ
- ပှၢ်ပူၤပူၤကညီအနီၣ်ဂံၢ် (၁.၆) ကဘီ လၢအမ့ၢ်ပှၢ်ဟီၣ်ခိၣ်ဖိခဲလၢၣ်လွံၢ်ပူၤတပူၤအံၤ ဘၣ်ဒီးသန့ထီၣ်အသးလၢသ့ၣ်ပှၢ်ဝၣ်ပှၢ်လၢအဝဲသ့ၣ်နီၢ်ခိတၢ်လုၢ်အိၣ်သးသမူအဂီၢ်န့ၣ်လီၤ.
- ကၢ်ခၣ်ဘိၣ်ဒဲးအိၣ်စဲး (၁၀) မျးကယၢ်လၢတၢ်ထုးထီၣ်အီၤလၢဟီၣ်ခိၣ်ဒီတဘျီအံၤကဲထီၣ်အသးခိဖျိ တၢ်မးဟးဂုၢ်ဟးဂီၤသ့ၣ်ပှၢ်သ့ၣ်တဖၣ်အယိန့ၣ်လီၤ.
- တနံၣ်အတီၢ်ပူၤ, ကျိၣ်စုတၢ်ပှၢ်တၢ်ကလံၤလၢသ့ၣ်ပှၢ်ဟ့ၣ်ထီၣ်အိၣ်ခိဖျိတၢ်အိၣ်ယၢ်ပီးလီၤဒီးတၢ်ဖံးတၢ်မၤဒ်အမ့ၢ်တၢ်မၤကဆီၣ်ကျၢထံနိ, မၤဂုၤထီၣ်ကျၢဟီၣ်ခိၣ်ညၣ်ထွၣ်ဒီးတၢ်အဂုၤအဂၤသ့ၣ်တဖၣ်ခဲလၢၣ်လီၤလၢလၢကီၢ်အမဲရကၤဒီလၢၣ် (၇၅-၁၀၀) ကဘီန့ၣ်လီၤ.

- က်သဝံဘၣ်အာဒီးအိၣ်ဒီးအစုၣ်အပျၢ်ဒ်အမ့ၢ်ခၣ်ဘိၣ်ဒဲၣ်အီးဝဲး (၁၀) မျးကယၢလၢအဟးထီၣ်လၢဟီၣ်ခိၣ်ဒီတဘျၣ်ညါအံၤ ဟဲခီဖျိအသး လၢတၢ်ကူၣ်သ့ၣ်ကူၣ်ဝၣ်အလိန့ၣ်လီၤ.

တၢ်ဂ့ၢ်ဒီးသန့ (IUCN Issue Brief Feb 2021 on Forest and Climate Change and Rainforest Alliance (2019). What are natural climate solutions?

Jan Kim So So
2016

တၢ်ပုၤထံဆိကမိၣ်ဒီးတၢ်ဝဲၣ်ထံနီၤဖးတၢ်ဟူးတၢ်ဂၤနီၣ်ဂံၢ် (၄) ပှၤထူလံၤဖိတၢ်မၤကျိၤကျဲၤသနုၤလၢတၢ်ကွၢ်ဆၢၣ်မဲၣ်လဲၤခိဖျိ ဒီးဃ့ၣ်လီၤဘျါလီၤကွၢ်န့ၣ်ဆၢၣ်တၢ်တတၢ်တနါတၢ်ဂ့ၢ်ကီ

တၢ်ပညိၣ်ခိၣ်သ့ၣ်—ဒ်သိးပှၤထူလံၤဖိသ့ၣ်တဖၣ်ကသ့ၣ်ဟ်လုၢ်ဟ်ပှၤ, စိၣ်ကဖိထီၣ်, မၤဆူၣ်ထီၣ်ဒီးစိၣ်မူစိၣ်ဂၤက့ၤအဝဲသ့ၣ်တၢ်မၤကျဲၤခိၣ်သ့ၣ်, လုၢ်လၢတၢ်ဖံးတၢ်မၤ, ဒီးတၢ်ဒုၣ်တၢ်ထူသ့ၣ်တဖၣ်လၢတၢ်တြီဆၢမၤစၢ်လီၤ, တၢ်ဒီလိၤဒီဘၣ်က့ၤသး, ဒီးတၢ်သ့တူၢ်န့ၢ်ခိၣ်ကဲလၢန့ၣ်ဆၢၣ်တၢ်တတၢ်တနါသ့ၣ်တဖၣ်

တၢ်ပီးတၢ်လီၤလၢအလိၣ်သ့ၣ်တဖၣ်—လံာ်ကဘျံးက့ၤဖးလဲၢ်ဒီးထီၣ်ဒံးဘိဖးဒိၣ်လၢအလွဲၢ်အိၣ်အကလုာ်ကလုာ်

တၢ်တၢ်ပီၣ်တၢ်ပီၣ်အကျိၤအကျဲၤ

၁. နီၤလီၤလံာ်ကဘျံးက့ၤဖးလဲၢ်ဒီးမၤအဝဲသ့ၣ်တၢ်လီၤလံာ်တၢ်ယုၤဒ်လံာ်တၢ်ယုၤအဒိလၢလၢအိၣ်ဝဲအသိး—လၢလံာ်တိၣ်ယုၤအပူၤကွဲးလီၤတၢ်ဂ့ၢ်(၄) ခါဒ်အမ့ၢ်နီၣ်ဂံၢ်, န့ၣ်ဆၢၣ်တၢ်တတၢ်တနါကဲထီၣ်သး, တၢ်ဘၣ်ဒိဘၣ်ထံးလၢအဟဲအိၣ်ထီၣ်, ဒီးတၢ်ကဲထီၣ်သးအဆၢကတီၢ်

တၢ်သံကွၢ်န့ၣ်ကျဲၤတနီၤလၢကရူၢ်တၢ်တၢ်ပီၣ်တၢ်ပီၣ်အဂီၢ်

- ၁. တၢ်မၤကျဲၤခိၣ်သ့ၣ်လၢတၢ်မၤလီၤကဆၢၣ်တၢ်ကသ့ၣ်ကသံးတၢ်ဆိတလဲၤမ့ၢ်တၢ်မနုၤသ့ၣ်တဖၣ်လဲၣ်.
- ၂. တၢ်မၤကျဲၤခိၣ်သ့ၣ်လၢတၢ်ဒီသးလၢတၢ်ကသ့ၣ်ကသံးတၢ်ဆိတလဲၤဒီးအတၢ်ဘၣ်ဒိဘၣ်ထံးသ့ၣ်တဖၣ် မ့ၢ်တၢ်မနုၤသ့ၣ်တဖၣ်လဲၣ်.

- ၃. တာ်မကျဲခိ်သ့ၣ်ဒ်အံၤသ့ၣ်တဖၣ်မ့ၢ်ပှၤနီၢ်တဂၤ (မ့) ပှၤတတဒီတဖု
ရဲၣ်ကျဲၤမၤအီၤလဲၣ်.
- ၄. တာ်မကျဲခိ်သ့ၣ်ဒ်အံၤသ့ၣ်တဖၣ် လီၢ်ကဝီၤပှၤတတဒီဒီးန့ၢ်ဒီးမၤလိန့ၢ်
အီၤလဲၣ်.
- ၅. တာ်မကျဲခိ်သ့ၣ်ဒ်အံၤသ့ၣ်တဖၣ် ဘၣ်တာ်ဆိးကါအီၤထဲပှၤစ့ၤဂၤ
(မ့) ပှၤတတဒီတဖုလဲၣ်.
- ၆. တာ်မကျဲခိ်သ့ၣ်လၢအဒီးသန့ၤထီၣ်အသးလၢတာ်ပၤဆှၤရဲၣ်ကျဲၤဒီး
ကဟုကယၢ်က့ၤန့ၢ်ဆၢၣ်တာ်အိၣ်ယၢၤဒီးတာ်မူအါကလုာ် မ့ၢ်တာ်မနုၤ
သ့ၣ်တဖၣ်လဲၣ်.
- ၇. ပှၤလၢတာ်ချၢ (နီၢ်တဂၤ မ့တမ့ၢ် တာ်ကရၢကရီ) လၢအဟဲန့ၢ်လီၤမၤ
စၢလီၢ်ကဝီၤပှၤတတလၢတာ်ဃ့ၣ်လီၤဘျၣ်လီၤကွံာ်တာ်ကသ့ၣ်ကသံး
တာ်ဆိတလဲအတာ်ဘၣ်ဒီဘၣ်ထံးအိၣ်စ့ၢ်ကီးခါ. မ့ၢ်မတၤသ့ၣ်တဖၣ်
လဲၣ်ဒီးဟဲန့ၢ်လီၤမၤစၢတာ်မနုၤသ့ၣ်တဖၣ်လဲၣ်.
- ၈. လီၢ်ကဝီၤပှၤတတတာ်မကျဲခိ်သ့ၣ်လၢတာ်တြီဆၢမၤစၢလီၤဒီးတာ်ဒီ
သးလၢတာ်ကသ့ၣ်ကသံးတာ်ဆိတလဲဒီးအတာ်ဘၣ်ဒီဘၣ်ထံးအဖီ
ခိ်သ့ၣ်တဖၣ် ကဲဘျးကဲဖျိၣ်န့ၢ်ဆၢၣ်တာ်မူတတ, န့ၢ်ဆၢၣ်တာ်အိၣ်ယၢၤ
ဒီးတာ်မူအါကလုာ်လဲၣ်.
- ၉. တာ်မကျဲခိ်သ့ၣ်ဒ်အံၤသ့ၣ်တဖၣ် တာ်ကမၤဆူၣ်ထီၣ်ဒီးမၤဂ့ၤထီၣ်က့ၤ
အီၤလဲၣ်.

**ပှထူလံဖိတံမကျခိ်သ့ၣ်လတၢ်ကွၢ်ဆၢၣ်မဲၣ်လဲၤခိဖျိဒီးတၢ်ယ့ၣ်
လီၤဘျါလီၤန့ဆၢၣ်တၢ်တတၢ်တနါတၢ်ဂ့ၢ်ကီ**

နိၣ်ဂံၢ်	န့ဆၢၣ်တၢ် တတၢ်တနါ အကလုာ်	တၢ်ဂ့ၢ်ကီလၢအအိၣ် ထီၣ်ဖဲန့ဆၢၣ်တၢ် တတၢ်တနါကဲထီၣ် သးအဆၢကတီၢ် (ဒီးဝံၤအလီၢ်ခံ)	ပှထူလံဖိတံမကျ ခိ်သ့ၣ်လတၢ် ယ့ၣ်လီၤဘျါလီၤန့ ဆၢၣ်တၢ်တတၢ် တနါတၢ်ဂ့ၢ်ကီ အကျိၤအကျဲ
၁			
၂			
၃			
၄			
၅			
၆			
၇			
၈			
၉			
၁၀			

တၢ်ယုၣ်လီၤဘျါလီၤကွံၣ်တၢ်ကသုၣ် ကသံးတၢ်ဆိတလဲတၢ်ဂ့ၢ်ကီၤကျိၤကျဲၤ

- ဟ့ၣ်စိဟ့ၣ်ကမီၤဒီးဟ့ၣ်သဆၣ်ထီၣ်လၢတၢ်ကသုၣ်ယုၣ်ပၣ်ဂီၢ်လၢတၢ်ယုၣ်လီၤဘျါလီၤသကိးတၢ်ကသုၣ်ကသံးတၢ်ဆိတလဲတၢ်ဂ့ၢ်ကီၤဒ်တၢ်မၤကျိၤကျဲၤလၢတၢ်မၤအီၤသ့ဒီးမိးမံလိၣ်သးဒီးနီၣ်တဂၤပုၤ ဒီးပုၤတတၢ်အိၣ်သးအိၣ်ဝဲအသိး
- ဆိၣ်သခုထီၣ်ဒ်သိးကကဲထီၣ်ပုၤကတိၤန့ၢ်ခဲးတၢ်လၢတၢ်ကသုၣ်ကသံးတၢ်ဆိတလဲတၢ်တီတၢ်တြၢ်အဂီၢ်

တၢ်ကသုၣ်ကသံးတၢ်ဆိတလဲအံၤ ငုးအိၣ်ထီၣ်တ့ၢ်လံတၢ်ဘၣ်ဒိဘၣ်ထံးလၢပမူဖျါၣ်လၢပဝဲပုၤကူပုၤကညီဒီးတၢ်မူတၢ်မဲအိၣ်ဆိးသကိးတပုၤယီၤလၢအပူၤဒိၣ်ဒိၣ်မုၢ်မုၢ်လံန့ၣ်လီၤ. ပပဒ့ၣ်ဟးဆဲးအီၤတန့ၢ်တသ့ဘၣ်အမဲၣ်ညါ တၢ်တတၢ်တနါတၢ်အိၣ်သးသ့ၣ်တဖၣ်အသဟီၣ်ကဆူၣ်ထီၣ်ဆူညါကွၢ်ကွၢ်န့ၣ်လီၤ. ဒ်သိးပကသ့ဒိပသးလၢန့ၣ်ဆၢၣ်တၢ်တတၢ်တနါဒ်အံၤတဖၣ်ဒီးကတီၢ်ယီၤမၤကၢၤထီၣ်က့ၤပတၢ်သ့တူၢ်န့ၢ်ခိၣ်ကဲအဂီၢ်, အလီၢ်အိၣ်လၢပုၤကိးဂၤဒဲး, ပုၤတတၢ်ကိးဖျါဒဲးဒီးထံကီၢ်ကိးဘ့ၣ်ဒဲးကဘၣ်ကတဲၣ်ကတီၢ်ဆိအသးလၢတၢ်တတၢ်ဆူညါအဂီၢ် ဒီးမၤမၤလီၤသကိးတၢ်ဘၣ်ဒိဘၣ်ထံးလၢအကဟဲအိၣ်ထီၣ်အသးခိဖျါန့ၣ်ဆၢၣ်တၢ်တတၢ်တနါတဖၣ်န့ၣ်လီၤ. တၢ်ကသုၣ်ကသံးတၢ်ဆိတလဲမ့ၢ်ဒ့ၣ်လဲၣ်ဟီၣ်ခိၣ်ဒိတဘ့ၣ်တၢ်တတၢ်ဘၣ်ဆၢၣ်, တၢ်မၤကျိၤကျဲၤသန့ဒီးတၢ်ယုၣ်လီၤဘျါလီၤ

Respect Nature

၁၅ ဇူလိုင် ၂၀၁၆

တၢ်ဂ့ၢ်ကီၢ်အစၢလၢအတူထီၣ်ထီၣ်ဘးလၢနီၢ်တၢ်ပုၤ၊ ပုၤတၢၢ်၊ ဦးထံကီၢ် ပဒိၣ်ပပုၤတဖၣ်မၤဖျါထီၣ်အမိၢ်လံၤမိၢ်ပုၤသ့ကအိၣ်ဝဲဒၣ်အါမံၤန့ၣ်လီၤ။

တၢ်ယုၣ်ဘျါလီၤတၢ်ကသုၣ်ကသံးတၢ်ဆီတလဲတၢ်ဂ့ၢ်ကီၢ်သ့ၣ်တဖၣ်ပၣ်ယုၣ်ဝဲဒၣ်ဦးတၢ်တြီၤဆၢမၤဖၢ်လီၤဦး တၢ်ကတဲာ်ကတီၤဒီလီၤဒီဘၣ်သးလၢတၢ်ဘၣ်ဒီဘၣ်ထံးသ့ၣ်တဖၣ်အဖီခိၣ်န့ၣ်လီၤ။ တၢ်တြီၤဆၢမၤဖၢ်လီၤအကျိၤအကျဲတခီမ့ၢ်ဝဲဒၣ်တၢ် မၤဖျါလီၤတၢ်ထူးထီၣ်ဟံၣ်မဲာ်ထံကလၢကၢ်သဝံ (ဒ်အမ့ၢ်ခၢ်ဘိၣ်ဒဲၣ်အီးစး) ဦးမ့ၢ်လၢတၢ်ကတဲာ်ကတီၤဒီလီၤဒီဘၣ်သးတခီမ့ၢ်ဝဲ တၢ်ခိၣ်ဆၢလဲၤခိၣ်ဖျါဦးတၢ်ဒီလီၤသးလၢတၢ်ဆီတလဲလၢအအိၣ်ထီၣ်သ့ၣ်တဖၣ်န့ၣ်လီၤ။ ဒ်ပစံးတၢ်အသိးတၢ်ဒီလီၤဒီဘၣ်သးဝဲတၢ်ကသုၣ်ကသံးတၢ်ဆီတလဲအဆၢကတီၢ်တခီမ့ၢ်ဝဲဒၣ်တၢ်ကတဲာ်ကတီၤဒီတၢ်ဒူးအိၣ်ထီၣ်တၢ်ဟ့ၣ်ပလီၢ်ဆိတၢ်မၤကျိၤကျဲဝဲဒုသဝီပတီၢ်ခိၣ်ဖျါတၢ်ကန့ၣ်ဦးတၢ်ရၢလီၤတၢ်ကစီၣ်လၢကွဲၤကလုာ်ဒိၣ်ဒါန့ၣ်လီၤ။

မ့ၢ်လၢကညီပုၤထူလံၤဖိသ့ၣ်တဖၣ်အဂီၢ်တခီ, လၢတၢ်ဒီဆိသးလၢထံဒိၣ်နိယုၤအဖီခိၣ်တခီ, လီၢ်ကဝီၤကညီပုၤထူလံၤဖိသ့ၣ်တဖၣ်ဆိးကါဝဲဒၣ်တၢ်မၤကျဲခိၣ်သ့ၣ်ဒ်အမ့ၢ်တၢ်ကတဲာ်ကတီၤက့ၤသ့ၣ်ပုၤဝၣ်ပုၤဒ်အမ့ၢ်တၢ်ဒူးအိၣ်ထီၣ်ပုၤတၢၢ်သ့ၣ်ပုၤ, တၢ်သ့ၣ်ကျဲၣ်ကျိၤတၢ်လၢပုၤပုၤ, ဦးဟီၣ်ခိၣ်တၢ်လီၢ်တၢ်ကျဲတနီၤလၢမိၢ်ပာ်ဖဲဖုသ့ၣ်က့ၤသးပုၤဒုၣ်ဝဲထူဝဲလၢတၢ်သုတလဲၤအိၣ်ဆိးဦးတ့ၢ်ထီၣ်ဟံၣ်ယီၤဒုသဝီဒ်အမ့ၢ်ဒုၣ်မုၢ်ဘၢ, ဟီၣ်နါဒိ, ဟီၣ်ခိၣ်မိ, ဟီၣ်ခိၣ်ထံက့ၣ်ကျိၤ, ဦးဝၣ်ဘိၣ်လီၤဆူဦးဟီၣ်ခိၣ်ကပံာ်တၢ်လီၢ်တၢ်ကျဲလၢအဂၤသ့ၣ်တဖၣ်န့ၣ်လီၤ။ ပုၤထူလံၤဖိတၢ်ဒုၣ်တၢ်ထူဒ်အံၤမ့ၢ်စ့ၢ်ကီးတၢ်ဟ့ၣ်ပလီၢ်ဆိကျိၤကျဲသန့တခါန့ၣ်လီၤ။ ဦးတၢ်စူးကါတၢ်သ့ၣ်ညါထူလံၤလၢတၢ်ကွၢ်နီၣ်ကွၢ်ပါဆၢဖိကီၢ်ဖိအလုၢ်အလၢ, သ့ၣ်ဖိဝၣ်ဖိတဘၣ်လီၢ်ဘၣ်စး, တၢ်ဖိတၢ်လံၤအလွဲၢ်ဆီတလဲသး, ဦးတၢ်ဖိလံၤဖိဃာ်သ့ၣ်တဖၣ်ဆးအတဘၣ်လီၢ်ဘၣ်စးသ့ၣ်တဖၣ်စ့ၢ်ကီး မ့ၢ်တၢ်ပလီၢ်ဆိ

သးလၢမူခိၣ်ကလံၤသီၣ်လီၤတၢ်လဲၤလိာ်သးအဂီၢ်န့ၣ်လီၤ. ထူလံၤအတၢ်သ့ၣ်ညါန့ၢ်ဟံၤ, တၢ်သ့တၢ်ဘၣ်, တၢ်အိၣ်မူအိၣ်ဂဲၤအကျိၤအကျဲၤဒီးတၢ်လုၢ်အိၣ်သးသမူလၢအဘျးစဲလိာ်အသးလိၤလိၤဒီးန့ၣ်ဆၢၣ်ခိၣ်ယၢအံၤ မ့ၢ်တၢ်မၤကျဲၣ်ခိၣ်သ့ၣ်တခါလၢအဒိဆိသးဒီးမၤစ့ၤလီၤကွံာ်ဝဲဒၣ်တၢ်ကသုၣ်ကသံးတၢ်ဆိတလဲၤ လၢအဘၣ်တၢ်သ့ၣ်ညါပၣ်ပနီၣ်ဒီးဟံၤဒိၣ်ဟံၤကဲၤအိၤလၢထံၤကီၢ်ဘီၤမ့ၢ်ဒီးဘီၤမ့ၢ်စၢ်ဖိၣ်ကရၢသ့ၣ်တဖၣ်န့ၣ်လီၤ.

တၢ်ကသုၣ်ကသံးတၢ်ဆိတလဲၤမ့ၢ်ဟီၣ်ခိၣ်ဒီတဘျီတၢ်ဂ့ၢ်ကီၢ်ဒီးတၢ်ကီၢ်တၢ်ဂီၤအယံၤ အလီၢ်အိၣ်လၢတၢ်ကဘၣ်ကွၢ်မဲာ်မၤဆိဒီးယုၣ်လီၤဘျီလီၤကွံာ်အိၤလၢအဆိအချ့ န့ၣ်လီၤ. ပှၤလၢအဂဲၤလိာ်လၢတၢ်ကသုၣ်ကသံးတၢ်ဆိတလဲၤဂ့ၢ်ဝီၤအမ့ၢ်စဲအ့ၣ်ပှၤကျဲၣ်ဘၣ်ကျဲၣ်သ့, ကရၢသဘျီ, ဘီၤမ့ၢ်စၢ်ဖိၣ်ကရၢတၢ်ကရၢကရိဒီးထံၤကီၢ်ပဒိၣ်ကရၢဒ်အမ့ၢ်ပဒိၣ်ဘျးစဲကရၢလၢတၢ်ကသုၣ်ကသံးတၢ်ဆိတလဲၤအဂီၢ်သ့ၣ်တဖၣ် ပဲာ်ထံၤနီၤဖးဒီးဟံၤဖျါထီၣ်ဝဲဒၣ်လၢပဟီၣ်ခိၣ်ဖျါအတၢ်ကသုၣ်ကသံးအံၤအိၣ်လဲၤလၢဂ့ၢ်ဂီၢ်အူတၢ်အိၣ်သးပတီၢ်^{၂၀} လံၤအယံၤ တၢ်မ့ၢ်တထီၣ်ယူထီၣ်ဖိးလိာ်သးဒီးထူးလီၤတၢ်ရဲၣ်တၢ်ကျဲၤလၢတၢ်ဟံးန့ၢ်ဂ့ၢ်ဝီၤတုၤလီၤတီၤလီၤဘၣ်တခီပကဘၣ်ကွၢ်ဆၢၣ်မဲာ်ဒီးတၢ်ကသုၣ်ကသံးတၢ်ဆိကတီၢ်သး, ဒ်ပစံးတၢ်အသိးမူခိၣ်ကလံၤသီၣ်ဂီၤဒီးဟီၣ်ခိၣ်ဖျါတၢ်ကသုၣ်ကသံးတၢ်လဲၤတရံးသးသ့ၣ်တဖၣ် တက့ၤဘၣ်လီၢ်ဘၣ်စးကဒါက့ၤအသးဒ်အခိၣ်ထံးခိၣ်ဘိအသိးလၢဘၣ်န့ၣ်လီၤ. လၢတၢ်ယုၣ်လီၤဘျီလီၤကွံာ်တၢ်ကသုၣ်ကသံးတၢ်ဆိတလဲၤတၢ်တတၢ်တနါသ့ၣ်တဖၣ်အဂီၢ်, တၢ်ယုၣ်လီၤဘျီလီၤတၢ်ဂ့ၢ်ကီၢ်အစၢ်ဒီးတၢ်မၤကျဲၣ်ခိၣ်သ့ၣ်တဖၣ်တနီၤမ့ၢ်ဒ်လံာ်အံၤအသိးန့ၣ်လီၤ.

သဟီၣ်ဂံၢ်ဘါလၢအမၤသီထီၣ်ကဒါက့ၤအသးသ့—တၢ်စူးကါသဟီၣ်ဂံၢ်ဘါလၢအမၤသီထီၣ်ကဒါက့ၤအသး (မၤပျဲၤလီၢ်ပျဲၤစးကဒါက့ၤအသး) သ့ဒ်အမ့ၢ် စိၢ်လၢဒီးကလံၤလီၢ်ဂံၢ်ဘါသဟီၣ်သ့ၣ်တဖၣ် မၤစၢ်ပှၤဒ်သိးပတၢ်ဒီး

၂၀ <https://www.unep.org/facts-about-climate-emergency>

သန့ထိုင်သးလာန့ဆာ်အမ့ၣ်အဆာ်ဒ်အမ့ၢ်လၢ်သ့ၣ်လး. ရှုၣ်နီၣ်သိဒီး
ကံသဝံသ့ၣ်တဖၣ်လၢအထူးထီၣ်ဟံၣ်မဲၣ်ထံကလၢကံသဝံအါအါဂီၢ်ဂီၢ်
လၢအမၤဆူၣ်ထီၣ်တၢ်ကီၢ်အသဟီၣ်လၢဟီၣ်ခိၣ်တဘျဲအံၤသ့ၣ်ဒၣ်န့ၣ်လီၤ.

တၢ်ဒုးအိၣ်ထီၣ်သ့ၣ်ပှၢ်အလီၢ်အကျဲ—သ့ၣ်ပှၢ်တၢ်လီၢ်တၢ်ကျဲလီၤလုၤလီၤ
ပျီအံၤမ့ၢ်တၢ်လၢအဆိၣ်သန့ထီၣ်ဒီးမၤဆူၣ်ထီၣ်ဟံၣ်မဲၣ်ထံကလၢကံသ
ဝံဒ်အမ့ၢ်ခၣ်ဘိၣ်ဒဲၣ်အီးစးအတၢ်အါထီၣ်ဖဲကလံၤကွီၤကျါဘၢအကျါန့ၣ်
လီၤ. တၢ်သ့ၣ်လီၤက့ၤသ့ၣ်ဝၣ်ဒီးတၢ်ဒုးအိၣ်ထီၣ်သ့ၣ်ပှၢ်တၢ်လီၢ်တၢ်ကျဲအ
တၢ်ရဲၣ်တၢ်ကျဲအံၤ ကမ့ၢ်စ့ၢ်ကီးကျဲတဘိလၢအကမၤစ့ၤလီၤကွံၣ်ကံသဝံ
ဘၣ်အဘၣ်သီအမဲၣ်ညါ ကကၤယၢ်က့ၤမ့ၢ်ခိၣ်ကလံၤသီၣ်ဂီၢ်အတၢ်လဲၤတ
ရံးအသးဒီးမၤအါထီၣ်က့ၤတၢ်မူအါကလၢ်အနီၣ်ဂံၢ်နီၣ်ဒုးဒီးတၢ်အိၣ်တၢ်
ဆိးအလီၢ်အကျဲသ့ၣ်တဖၣ်န့ၣ်လီၤ. လၢကညီပှၢ်ထူလံၤဖိဖဲကီၢ်သုလုၤပှၢ်
သ့ၣ်တဖၣ် တၢ်ဒုးအိၣ်ထီၣ်ပှၢ်တၢ်သ့ၣ်ပှၢ်မ့ၢ်တၢ်မၤကျဲခိၣ်သ့ၣ်တဖၣ်ခါ
လၢလီၢ်ကဝီၤပှၢ်တၢ်တၢ်တၢ်တၢ်တၢ်တၢ်ဖျိၣ်မၤသကိးအိၤတပူၤယီၤန့ၣ်လီၤ.

တၢ်ကတိၤ “ပှၢ်တၢ်သ့ၣ်ပှၢ်” အံၤမ့ၢ်ဘၣ်ဖုးတၢ်ကတိၤအသီ
တဖျါဘၣ်ဆၣ် တၢ်ဖံးတၢ်မၤဘၣ်ထွဲဒီးတၢ်ရဲၣ်သဲကတိၤက့ၤသ့ၣ်ပှၢ်ဝၣ်
ပှၢ်တခီ မ့ၢ်တၢ်လီၢ်လံၤလၢမိၢ်ပာ်ဖဲဖုလၢပှၢ်မၤတ့ၢ်ဝဲလၢ အဘၣ်တၢ်စိၣ်မူ
စိၣ်ဂဲၤက့ၤလၢပစိၤဆၢကတီၢ်အံၤန့ၣ်လီၤ. ဒီဖျိတၢ်ကဟုၤကယၢ်ရဲၣ်သဲက
တိၤဒီးပၤဆုၤရဲၣ်ကျဲၤက့ၤပှၢ်တၢ်သ့ၣ်ပှၢ်အယီၤ တၢ်ဘျးတၢ်ဖျိၣ်လၢလီၢ်က
ဝီၤပှၢ်တၢ်သ့ၣ်တဖၣ်ဒီးန့ၢ်အိၤအိၣ်ဝဲဒၣ်အါမံၤ ဒ်ပစံးတၢ်အသိး သ့ၣ်ပှၢ်
ပနံၣ်အတၢ်ဟးထီၣ်လၢအတမ့ၢ်သ့ၣ်ညၣ် ဒ်အမ့ၢ်တၢ်ဒီးတၢ်လၢၣ်, တၢ်
တံၢ်တၢ်ပျီၤ, ဒီးကသံၣ်ကသီဒီးတၢ်အဂၤသ့ၣ်တဖၣ်န့ၣ်လီၤ. လၢလီၢ်ကဝီၤ
ကညီပှၢ်ထူလံၤဖိသ့ၣ်တဖၣ်အဂီၢ် သ့ၣ်ပှၢ်ပနံၣ်အတၢ်ဟးထီၣ်လၢအတ
မ့ၢ်သ့ၣ်ညၣ်အံၤကဲဘျးကဲဖျိၣ်လၢအဝဲသ့ၣ်ယုၣ်ကၢတၢ်အိၣ်ကူအီၤလၢ
တကပၤစ့ၢ်ကီးန့ၣ်လီၤ.

တၢ်ဒုးအိၣ်ထီၣ်ပှၤတၢ်ဘုဖီၣ်ဟံၣ်ကီု-လီၤဆိၣ်တၢ်လၢကညီပှၤထူလံၤဖိ
ဖဲယိၣ်လိာ်တၢ်မုၢ်တၢ်ခုၣ်ကရၢၢ်, မုၢ်တြီၢ်ကီၢ်ရၣ်ပှၤသ့ၣ်တဖၣ်တၢ်ဒုးအိၣ်
ထီၣ်သကိးပှၤတၢ်ဘုဖီၣ်ဟံၣ်ကီုမုၢ်တၢ်ဒီဆိသးလၢတၢ်ကသုၣ်ကသံးတၢ်
ဆိတလဲအတၢ်တတၢ်တနါသ့ၣ်တဖၣ်အဂီၢ်န့ၢ်လီၤ. မုၢ်လၢဘုမုၢ်တၢ်အိၣ်
မိၢ်ပှၤတခါလၢလီၤကဝီၤကညီပှၤထူလံၤဖိသ့ၣ်တဖၣ်အဂီၢ်အယိ, အဝဲသ့ၣ်
အိၣ်ဒီးတၢ်ထီၣ်ဖျိၣ်လိာ်သးလၢတၢ်ဒုးအိၣ်ထီၣ်ပှၤတၢ်ဘုဖီၣ်ဟံၣ်ကီု လၢတၢ်
ဟံၣ်ကီုယၢ်က့ၤဘုဟုၣ်သိးအဝဲသ့ၣ်အသုတကွၢ်ဆၢၣ်မံၣ်ဘၣ်ဒီးတၢ်သၣ်
ဝံၤလီၤဒီးဒီးတၢ်အိၣ်တၢ်အိတကူတလၢ လၢအဟံၣ်ဖိယိဖိဒီးအပှၤတၢ်ပှၤ
တဂ့ၤအဂီၢ်န့ၢ်လီၤ. လၢလီၤကဝီၤကညီပှၤထူလံၤဖိသ့ၣ်တဖၣ်အဂီၢ်, ဘု
ဖီၣ်ဟံၣ်ကီုအံၤမုၢ်စုလီၤယုၣ်တၢ်တိာ်ကျဲၤဖးဒိၣ်တခါဒီးအတၢ်ပညိၣ်ခိၣ်သ့ၣ်
တဖၣ်တခါမုၢ်ဒ်သိးတၢ်ကမၤဂ့ၤထီၣ်က့ၤတၢ်အိၣ်ကူအိၣ်လၢ, တၢ်ကသုဒိသး
လၢတၢ်ကသုၣ်ကသံးတၢ်ဆိတလဲဒီးမၤဈၢလီၤတၢ်ကိတၢ်ခဲဒီးတၢ်ဘၣ်ယိၣ်
ဘၣ်ဘျီဖဲတၢ်တတၢ်တနါအိၣ်ထီၣ်အကတီၢ်န့ၢ်လီၤ.

ကူၣ်သ့ပီညါတၢ်ရဲၣ်တၢ်ကျဲၤ-ကူၣ်သ့ပီညါတၢ်ရဲၣ်တၢ်ကျဲၤအမုၢ်တၢ်
ဟ့ၣ်တၢ်သ့ၣ်ညါန့ၢ်ပၢၢ်ဒီးတၢ်ဒုးစီၣ်မံၣ်စီၣ်နါဘၣ်ထွဲဒီးတၢ်ကသုၣ်ကသံး
တၢ်ဆိတလဲအတၢ်ဘၣ်ဒိဘၣ်ထံးဒီးတၢ်ကတဲာ်ကတီၤဒီးဒီဆိသးအကျိၤ
အကျဲၤလၢအဖိးမံလိာ်အသးဒီးလီၤကဝီၤတၢ်အိၣ်သးသ့ၣ်တဖၣ် မုၢ်တၢ်လၢ
အရ့ဒိၣ်ဒီးအလီၤအိၣ်နီၢ်နီၢ်န့ၢ်လီၤ. ကမုၢ်ကူၣ်သ့ပီညါအတၢ်ရဲၣ်တၢ်ကျဲၤ
တခါလၢအဟ့ၣ်စိဟ့ၣ်ကမိၤဒီးမၤဆူၣ်ထီၣ်က့ၤလီၤကဝီၤပှၤတၢ်တၢ်ကံၢ်စိတၢ်
သ့တၢ်ဘၣ်, ဒ်ပစံးတၢ်အသိးကံၢ်စိတၢ်သ့တၢ်ဘၣ်လၢတၢ်တြီၢ်ဆၢမၤဖၢ
လီၤ, တၢ်ဒီလိၤဒီဘၣ်သးဒီးတၢ်သ့တူၢ်န့ၢ်ခိၣ်ကဲဖဲတၢ်ခိၣ်ဆၢလဲၤခိဖျိတၢ်
ကသုၣ်ကသံးတၢ်ဆိတလဲတၢ်ဂ့ၢ်ကိၤဒီး န့ဆၢၣ်တၢ်တတၢ်တနါသ့ၣ်တ
ဖၣ်အဆၢကတီၢ်န့ၢ်လီၤ.

တၢ်ဖီၣ်လိာ်စုဒီးပၢ်ဖီၣ်မၤသကိးတၢ်—တၢ်ကသုၣ်ကသံးတၢ်ဆိတလဲမ့ၢ် ဟီၣ်ခိၣ်ဒီးတဘျီအတၢ်ကိာ်တၢ်ဂီၤဒီးတၢ်တတၢ်တနါသ့ၣ်တဖၣ်လၢအ လိာ်ဘၣ်ပုၤကိးဂၤဒီးအတၢ်ဟ်ဖီၣ်မၤသကိးတၢ်န့ၣ်လီၤ. တၢ်ဟ်ဖီၣ်မၤသ ကိးတၢ်ဖဲလိာ်ကဝီၤပတီၢ်, ထံကီၢ်ပတီၢ်, ဟီၣ်ကဝီၤဒိၣ်ပတီၢ်ဒီးထံကီၢ်ဘီ မ့ၢ်ပတီၢ်လၢတၢ်ဟ်လီၤသကိးတၢ်ဟူးတၢ်ဂၤဒီးတၢ်မၤကျဲခိၣ်သ့ၣ်လၢတၢ် ယုၣ်လီၤဘျါလီၤသကိးတၢ်ကသုၣ်ကသံးတၢ်ဆိတလဲအံၤ မ့ၢ်တၢ်လိာ်နီၢ် နီၢ်တခါန့ၣ်လီၤ. တၢ်ဟ်ဖီၣ်မၤသကိးတၢ်တပူၤယီၤအပတီၢ်တဖၣ်အပတီၢ်ဒ် အံၤကမၤစၢၤဒီးဒုးအိၣ်ထီၣ်တၢ်ခွဲးတၢ်ယၢ်ဒ်အမ့ၢ်တၢ်ဟ့ၣ်ခိၣ်ဟ့ၣ်နီၤတၢ်ဂ့ၢ် တၢ်ကျိၤ, တၢ်သ့ၣ်ညါနီၢ်ဟံးဒီးတၢ်လဲၤခိၣ်ဖျိ, တၢ်အိၣ်ယၤ (ကျိၣ်စုဒီးကျိၤ ကျဲပိညါ), ဒီးချးစိၤဖိကဟၣ်ပိးလီၤဒီးတၢ်သ့တၢ်ဘၣ်လၢတၢ်ကယုၣ်လီၤ ဘျါလီၤသကိးဟီၣ်ခိၣ်ဒီးဘျီတၢ်ကသုၣ်ကသံးတၢ်ဆိတလဲအဂီၢ်န့ၣ်လီၤ.

န့ဆၢၣ်တၢ်သ့ၣ်တၢ်ဖျးအကျိၤအကျဲ—တၢ်သ့ၣ်တၢ်ဖျးဒ်န့ဆၢၣ်အကျိၤအ ကျဲ, ဒ်ပစံးတၢ်အသိးတၢ်ဟးဆွဲးစူးကါဝဲဒ်ဂၢ်တၢ်သ့ၣ်တၢ်ဖျးတၢ်ဖိတၢ် လံၤဒ်အမ့ၢ်ဂၢ်ဟီၣ်စိ, ဂၢ်ကသံၣ်မၤသံနီၣ်ဒီးတၢ်ဖိလံၤဖိယၢ်သ့ၣ်တဖၣ် မ့ၢ်စ့ၢ်ကိးကျဲတဘိလၢတၢ်တြီဆၢမၤစၢၤလီၤဒီးတၢ်ဒိလီၤဒိဘၣ်သးလၢတၢ် ကသုၣ်ကသံးတၢ်ဆိတလဲအဂီၢ်န့ၣ်လီၤ. န့ဆၢၣ်တၢ်သ့ၣ်တၢ်ဖျးအကျိၤ အကျဲလၢအပၣ်ယုၣ်ဒီးနံၤဖုၣ်ဒီးနံၤထီၣ်တၢ်သ့ၣ်ကျဲၣ်ကျိၣ်တၢ်လၢကုၤပူၤပျၢ် ပူၤဒ်အမ့ၢ်တူၢ်ရၣ်, မၢ်ကူး, ပနွံၢ်, တန့, တခိးဒီးတၢ်အဂုၤအဂၤသ့ၣ်တ ဖၣ်ဒုးအိၣ်ထီၣ်တၢ်ဘျးတၢ်ဖျိၣ်အါမံၤအါကလုာ်ဒ်အမ့ၢ် တၢ်ဒိသအကဟု ကယၢ်ဒီးသံၣ်ခွဲၣ်ကတီၤက့ၤတၢ်မူအါကလုာ်, ကၤယၢ်ဒီးမၤဆူၣ်ထီၣ်က့ၤ န့ဆၢၣ်တၢ်မူတတၢ်လဲၤတရံးအသး, သ့ၣ်စိဝၣ်စိအုၣ်သံကျဲၣ်သံသ့ၣ်တ ဖၣ်ကထီၣ်က့ၤန့ဆၢၣ်ဟီၣ်ချါအုၣ်လၢအမၤဂုၤထီၣ်က့ၤဟီၣ်ခိၣ်ညၢၣ်ထ့ၣ်, ဒီးတြီဆၢမၤစၢၤလီၤကွံာ်တၢ်ကသုၣ်ကသံးတၢ်ဆိတလဲ ခိၣ်ဖျိဆူးသဝံးယၢ် ဂၢ်သဝံဘၣ်အဘၣ်သီသ့ၣ်တဖၣ်န့ၣ်လီၤ. တၢ်စိာ်မူစိာ်ဂၤဒီးတၢ်စိာ်ကဖိ

ထိပ်ကုန်းဆည်တံတိုင်းများအကျိုးအကျေးအခံများစွာကီးတံမကျေခိုင်သွင်
လှအတုလီတီးလီတခါလတံယုင်လီဘျါလီကွိုင်တံကသုင်ကသံး
တံဆီတလဲတံဂံကီနုင်လီ.

ယုင်ကတံပာဆျာရဲင်ကျဲတံယူးတယာ်—တံတယူးတယာ်တံဘင်အာ
ဘင်သီမံဟီင်ခိုင်ဒီတဘွင်အတံဂံကီတခါလှအဘျးစဲလိင်အသးဒီး
တံကသုင်ကသံင်တံဆီတလဲလီလီနုင်လီ. တံတယူးတံယာ်တံ
ဘင်အာဘင်သီအံးဒုးအိုင်ထိုင်တံဆိုင်သနံးဒိုင်ဒိုင်မံမံလှပဝဲပုကုပု
ကညီဒီးပမူဖျင်တဘွင်အံးအတံအိုင်ဆိုင်ဆိုင်ချ့. တံအိုင်မံဆိးပးဒီး
တံအိုင်စံင်အိုင်ကျဲအဂီၢ်နုင်လီ. ဒ်ပစံးတံအသး, တံအိုင်တံအီအိုင်
ဘျိုင်စဲလှအနာဆိုင်ဘီလှအဘင်တံလဲတံကွိုင်အီဖဲတံကမံ့လီၢ်
သုင်တဖင်ထူးထိုင်ဟံင်မဲင်ထံကလှကင်သဝံလှအစုင်အာတကလှလှ
အဘင်တံသုင်ညါအီလှမူးသုက်သဝံ (methane) နုင်လီ. ဒ်နုင်အ
သး, တံဟးတံလီ (မုတမံ) နွဲင်အုနီစီကီင်တဲင်ဒါ (ဖျးစတုး) စု
ကီးမံတံလှအဒုးအိုင်ထိုင်ဟီင်ခိုင်, ထံနီဒီးကလံတံဘင်အာဘင်သီ
ဒီးတံသုင်ကသံးတံဆီတလဲအယံ တံမကျဲကျဲဒီးတံရဲင်တံကျဲလှ
ယုင်ကတံပာဆျာရဲင်ကျဲမံအိုင်ထိုင်, ဒ်ပစံးတံအသးနီတဂပု, ဟံင်
တဖျင်ယံတဘိ, ဒီးဒုသဝီတဖျင်ဆီလီဟံလီတံပာဆျာရဲင်ကျဲတံတ
ယူးတယာ်ခီဖျိတံနီပးတံတယူးတယာ်လှအုင်သံကျင်သံသု (အဒိ,
တံအိုင်တံအီ) ဒီးတံတယူးတယာ်လှအုင်သံကျင်သံတသု (အဒိ,
ကီင်တဲင်ဒါ, ညင်ဒါကုခီ) လှအလီၢ်အကျဲဒုင်ဝဲစုင်စုင်အမဲင်ညါတံမံ
သုစုလီကွိုင်ကီင်တဲင်ဒါသုင်တဖင်တခီ ကမံတံလှတြီဆါမာစံလီ
ဒီးယုင်လီဘျါလီကွိုင်တံကသုင်ကသံးတံဆီတလဲတံဂံကီနုင်လီ.

တၢ်ဂ့ၢ်ကျၢၢ်တံၢ်

တၢ်ကသုၣ်ကသံးတၢ်ဆီတလဲၤဒီးန့ၣ်ဆၢၣ်တၢ်တတၢ်တနါအတၢ်ပိၣ်ထွဲထီၣ်အခံသ့ၣ်တဖၣ်အံၤ တၢ်ထံၣ်အိၤဒ်အမ့ၢ်န့ၣ်ဆၢၣ်ခိၣ်ယၢၤတၢ်ဂ့ၢ်ကီတခါဇိၤတသ့ၣ်ဘၣ်, မ့ၢ်တၢ်လၢအတၢ်တၢ်ဒီးပုၤဟီၣ်ခိၣ်ဖိခွဲးယၢ်ဒိၣ်ဒိၣ်မ့ၢ်မ့ၢ်လၢပစိဆၢကတီၢ်ခဲအံၤန့ၣ်လီၤ. ပုၤကိးဂၤဒဲး, လၢအပၣ်ယုၣ်စ့ၢ်ကိးဒီးကညီပုၤတတၢ်ထူလံၤသ့ၣ်တဖၣ် အိၣ်ဒီးတၢ်ခွဲးတၢ်ယၢ်လၢကအိၣ်ဘၣ်အိၣ်ဘၣ်ကူကူလၢလၢ, ဒီးန့ၣ်ဘၣ်ထံၣ်နိလၢအကဆိ, ကလံၤလၢအကဆိဒီးပုၤဖျဲးဒီးတၢ်စုၣ်တၢ်ပျၢ်, ဒီးဟံၣ်ဃီတၢ်အိၣ်ကဒုဒီးတၢ်အိၣ်တၢ်ဆိးအလီၢ်အကျဲဘၣ်ဘၣ်ဘၢသ့ၣ်တဖၣ်လၢအဝဲသ့ၣ်တၢ်အိၣ်ဆူၣ်အိၣ်ချ့, တၢ်အိၣ်မ့ၢ်ဆိးဟးဒီးတၢ်ဒိၣ်ထီၣ်ထီၣ်အဂီၢ်န့ၣ်လီၤ. အါန့ၢ်အန့ၣ်, တၢ်ဟံးယၢ်ဟးယၢ်ဒီးတၢ်စိၣ်မူစိၣ်ဂဲၤဘၣ်က့ၤတၢ်ဆဲးတၢ်လၢတၢ်န့ၢ်သါ, ဆဲးလၢအတၢ်မ့ၢ်တၢ်ဒီးတၢ်သ့ၣ်ညါထူလံၤသ့ၣ်တဖၣ် မ့ၢ်တၢ်အိၣ်မူလၢအလၢပုၤဒီးသူးသ့ၣ်လၢကပီၤနီၢ်နီၢ်န့ၣ်လီၤ.

ကညီပုၤတတၢ်ထူလံၤအတၢ်အိၣ်မူအိၣ်ဂဲၤအကျိၤအကျဲ, နီၢ်ခိတၢ်လုၢ်အိၣ်သးသမူ, ဒီးလုၢ်လုၢ်ထူသန့တၢ်မၤအကျိၤအကျဲလၢတၢ်ရဲၣ်သဲကတီၤက့ၤမိၢ်ပၢ်ဖံဖုဟီၣ်ခိၣ်ကပံၣ်တၢ်လီၢ်တၢ်ကျဲ, သ့ၣ်ဒိၣ်ဝၣ်ပုၤ, ထံကျိထံကွၢ်, န့ၣ်ဖိညၣ်ဖိဒီးဆၢၣ်ဖိကီၢ်ဖိအလီၢ်အကျဲသ့ၣ်တဖၣ်လၢမိၢ်စိၣ်ပၢ်ယုၣ်လံၤလံၤအံၤ တမ့ၢ်ထဲလၢအကဲဘျုးလၢအဝဲသ့ၣ်အနီၢ်ကစၢ်အဂီၢ်ဇိၤဘၣ်. တၢ်အိၣ်မူအိၣ်ဂဲၤအကျိၤအကျဲဒီးမိၢ်လုၢ်ပၢ်လုၢ်တၢ်ဖံးတၢ်မၤကျိၤကျဲသန့ဒ်အံၤသ့ၣ်တဖၣ်မ့ၢ်နီၣ်ဝံၣ်ခံတခါလၢအယုၣ်လီၤဘျါလီၤကွံၣ်တၢ်ကသုၣ်ကသံးတၢ်ဆီတလဲတၢ်တတၢ်တနါသ့ၣ်တဖၣ်အမဲၣ်ညါဒုးအိၣ်ထီၣ်တၢ်ကဲဘျုးကဲဖျိၣ်လၢပမူဖျၢၣ်အန့ၣ်ဆၢၣ်တၢ်မူတတၢ်အတၢ်အိၣ်စံၣ်အိၣ်ကျၢၢ်အဂီၢ်န့ၣ်လီၤ.

“လၢတၢ်ဂဲၤလိာ်သကိးတပူၤဃီလၢတၢ်ကျဲးစးဃုာ်လီၤဘျီ
လီၤကွံာ်တၢ်ကသုာ်ကသံးတၢ်ဆီတလဲအတၢ်တတၢ်တနါ
လၢပုၤဟီၣ်ခိၣ်ဖိ ဃုာ်ဒီးန့ဆၢတၢ်မူတဝါလၢပမူဖျၢၣ်လၢပ
အိၣ်ဆိးသကိးတပူၤဃီလၢအပူၤတဘျီအံၤကသုတုၤလီၤ
တီၤလီၤအဂီၢ်, တၢ်ဟူးတၢ်ဂဲၤလၢပမၤအီၤသ့ဒီးပအဲၣ်ဒီးမၤ
အီၤသ့ၣ်တဖၣ်ကမ့ၢ်တၢ်မနုၤလဲၣ်”

တောင်ကြီး ၁၅ တောင်ပေါ်ရှိ အိမ်ထောင်စုများ၏ အကျိုးစီးပွားကို မြှင့်တင်ပေးရန်

တၢ်ကတိၤဝီၤသြ့, ဝီၤကူၢ်ဒီးအခိပညီတဖၣ်

နီၣ်ဂံၢ်	ကညီကိၣ်, ယုၣ်ဒီးကိၣ်ကွဲးထီၣ်ခိ	ကီၤလၢကိၣ်	အခိပညီလၢကညီကိၣ်
၁	ဟီၣ်ခိၣ်ကလၢထီၣ်	Global warming	မ့ၢ်ဟီၣ်ခိၣ်ဗဲၣ်ဖံးခိၣ်တၢ်ကီၤအသဟီၣ်ဆူၣ်ထီၣ်ဒ်တၢ်ထီၣ်ယူလၢအနံၣ် (၃၀) အတီၢ်ပူၤအိၣ်ဝဲအသိး, ဒီးလီၤဆီဖၣ်တၢ် တၢ်ထီၣ်မၤနီၣ်မၤယါဒီးတၢ်ထီၣ်သတြီၤက့ၢ်တၢ်ကီၤဆူၣ်ထီၣ်အသဟီၣ်တချုးဒီးလၢစဲးဖိကဟၣ်တၢ်လဲၤထီၣ်လဲၤထီၣ်အိၣ်ထီၣ်ဒီးဘၣ်အဆၢကတီၢ်.
၂	တၢ်ကသုၣ်ကသံးတၢ်ဆီတလဲ	Climate change	တၢ်ကသုၣ်ကသံးတၢ်ဆီတလဲမ့ၢ်မူခိၣ်ကလံၤသီၣ်ဂီၤတၢ်လဲၤလိာ် (တၢ်ဆီတလဲအသး) အတၢ်ထီၣ်ယူတခါလၢအမၤအသးလၢကတီၢ်ယံာ်အဂီၢ်န့ၣ်လီၤ. ဖဲစဲအံၤပုၤကူၣ်ဘၣ်ကူၣ်သုထုးဖျါထီၣ်အခိပညီအိၣ်ဝဲအသိး, တၢ်ကသုၣ်ကသံးတၢ်ဆီတလဲမ့ၢ်မူခိၣ်ကလံၤသီၣ်ဂီၤတၢ်ဆီတလဲအခါလၢအမၤအသးလၢအနံၣ် (၃၀) အတီၢ်ပူၤအမ့ၢ်တၢ်ယါယုထီၣ်ဒီးကလံၤမ့ၢ်လီၤစံးတၢ်သုၣ်တဖၣ်န့ၣ်လီၤ.

၃	ခပ်ဘိဉ် ဒွဲဒ်အီးစး	Carbon dioxide (CO ₂)	ခပ်ဘိဉ်ဒီးအိဉ်စးမ့ၢ်ကၢ်ဘဉ်အာ ဘဉ်သီတကလုာ်လၢပုၤကညီဒီး ဆဉ်ဖိကီၢ်ဖိသ့ၣ်တဖၣ်ကသါထီဉ် က့ၤအီးဒီးကၢ်ဒ်အံၤတကလုာ်အံၤ တၢ်ထံဉ်န့ၢ်စ့ၢ်ကီးအီးဖဲန့ၢ်ဆဉ်အ မ့ၢ်ဆဉ်ဒ်အမ့ၢ်လၢၢ်သ့ၣ်လးဒီး ရ့ၢ်နီဉ်သိသ့ၣ်တဖၣ်တၢ်ဒွဲဒ်အူအီး အဆၢကတီၢ်န့ၢ်လီၤ.
၄	ဒံဉ်ကရံဉ် စဲလ်စံယၢ်	Degree Celsius (°C)	မ့ၢ်တၢ်ထီဉ်တၢ်ကီၢ်တၢ်ခုဉ်အနီဉ်ဂံၢ် ထံးတၢ်ဟံပနီဉ်အနီဉ်ထီဉ်တခါလၢ အတၢ်ပနီဉ်မ့ၢ်ဝဲ (°C) န့ၢ်လီၤ. တၢ်ကီၢ်တၢ်ခုဉ်အနီဉ်ထီဉ်တခါစး ထီဉ်အသးလၢ (0°C) ဒ်အမ့ၢ်တၢ် ချံဉ်စးထီဉ်ပနီဉ်ဒီးတုၤလၢ (100°C) ဒ်အမ့ၢ်ထံချီကလၢထီဉ်အပနီဉ် န့ၢ်လီၤ.
၅	မူဖျဉ်တၢ်တ တၢ်တနါ	Planetary crisis	ဟီဉ်ခိဉ်ဖျဉ်လၢပဝဲပုၤကညီ, တၢ်မဲ တၢ်မါဒီးတၢ်မံလၢဆဉ်ဖိကီၢ်ဖိအိဉ် ဆိးလၢအပူၤလၢအဘဉ်တၢ်သ့ၣ်ညါ အီးဒ်အမ့ၢ်မူဖျဉ်အံၤဘဉ်ကွၢ်ဆဉ်မဲာ် ဒီးတၢ်တတၢ်တနါလၢအဒုးအိဉ်ထီဉ် တၢ်ဆီဉ်သနံးလၢန့ၢ်ဆဉ်တၢ်မူတတလၢ ဟီဉ်ခိဉ်တဘျဉ်အံၤအဖိခိဉ်ဒိဉ်ဒိဉ်မ့ၢ် မ့ၢ်န့ၢ်လီၤ. ဒ်ပစံးတၢ်အသိးမူဖျဉ်တၢ် တတၢ်တနါဒ်အမ့ၢ်တၢ်ကသုဉ်ကသံး တၢ်ဆီတလဲ, တၢ်မူအါကလုာ်လီၤမူၤ လီၤမၢ်ဒီးအစၢလီၤတူၢ်ကွံာ်ဒီးတၢ်ဘဉ် အဘဉ်သီန့ၢ်လီၤ.

၆	တၢ်တြီဆါမၤ စၢ်လီၤ	Mitigation	မ့ၢ်တၢ်တြီဆါမၤစၢ်လီၤတၢ်မၤအကျိၤ အကွၢ်ဒ်သိးဟံၣ်ဗဲၣ်ထံကလၢကၢ်သဝံ ဒ်အမ့ၢ်ကၢ်ခၢ်ဘိၣ်ဒ်အိးစးသ့ၣ်တဖၣ် ကဏ္ဍလီၤကွၢ်အဂီၢ်န့ၣ်လီၤ. န့ဆၢၣ် တၢ်တြီဆါမၤစၢ်လီၤကွၢ်ကလံၤဘၣ်အ ဘၣ်သီဒ်အမ့ၢ်သ့ၣ်ပျၢ်ဝဲၣ်ပျၢ်ဟီၣ်ကဝီၤ သ့ၣ်တဖၣ်အံၤအရ့ၣ်ဒိၣ်လၢကဆူးသဝံး ကၢ်ဘၣ်အၢ်အံၤသ့ၣ်တဖၣ်အဂီၢ်န့ၣ် လီၤ. ဒ်ပဟ့ၣ်တၢ်အဒိအသိး, ပုတ တသ့ၣ်ပျၢ်လၢအဘၣ်တၢ်ဒုးအိၣ်ထီၣ် အိၤဖဲကီၢ်သူလ့ၤပူၤသ့ၣ်တဖၣ်မ့ၢ်ဟီၣ် ကဝီၤသ့ၣ်တဖၣ်လၢအတြီဆါမၤစၢ် လီၤကွၢ်တၢ်ကသုၣ်ကသံးတၢ်ဆိတ လဲအတၢ်ဘၣ်ဒိဘၣ်ထံးဒီးန့ဆၢၣ်တၢ် တတၢ်တနါသ့ၣ်တဖၣ်န့ၣ်လီၤ.
၇	တၢ်ဒိလိၤဒိ ဘၣ်သး	Adaptation	မ့ၢ်တၢ်ဒိလိၤဒိဘၣ်ဒိးထီၣ်လိၤထီၣ်လီၤ တၢ်မၤအကျိၤအကွၢ်တခါဖဲတၢ်ဘၣ် ကွၢ်ဆၢၣ်ဗဲၣ်ဒီးတၢ်ကသုၣ်ကသံးတၢ် ဆိတလဲအတၢ်ဘၣ်ဒိဘၣ်ထံးအဆၢ ကတီၢ် (မ့တမ့ၢ်) တၢ်ကတဲၣ်ကတီၤ ဒိဆိသးတချုးဒီးလၢန့ဆၢၣ်တၢ်တ တၢ်တနါတုၤအိၣ်အဆၢကတီၢ်ဒီး ဘၣ်န့ၣ်လီၤ. ဒ်ပဟ့ၣ်တၢ်အဒိအ သိး, တၢ်ဒုးအိၣ်ထီၣ်ပုတတၢ်ဘုဖိ ဟ်ကီၢ်အံၤမ့ၢ်တၢ်ကတဲၣ်ကတီၤဒိလိၤ ဒိဘၣ်သးဒီးတၢ်ကသုၣ်ကသံးတၢ် ဆိတလဲတခါန့ၣ်လီၤ.

၈	တံသုတူနီနီ ခိန်ကဲ	Resilience	မုာ်ပုၤဂ့ၢ်ဝီ, မုာ်ကျိၤဝဲၤကွၢ်ဒီးခိန်ယၤ န့ဆၢၣ်တံသုတံဘၣ်ကျိၤကျဲသုန့သ့ၣ် တဖၣ်လၢတံကွၢ်ဆၢၣ်မဲၣ်လဲၤခိဖျိဒီး ဝံၢ်ထီၣ်ကၤဒါက့ၤအသးန့ၢ်ဖဲန့ဆၢၣ် တံတတၢ်တနါတုၤအိၣ်အီၤအဆၢ ကတီၢ် (မ့တမ့ၢ်) ဝံၢ်အလီၢ်ခံန့ၣ်လီၤ. တံဟံးယၢ်ကၤယၢ်ဒီးစိၣ်မူစိၣ်ဂဲၤ က့ၤတံသုတူနီနီခိန်ကဲအံၤမုာ်နီၣ်ဝံ ခံလၢလီၢ်ကဝီၤပုၤတတဒီးပုၤထူလံဖိ သ့ၣ်တဖၣ်အဂီၢ်န့ၣ်လီၤ.
၉	န့ဆၢၣ်တံမူ တတ	Ecosystem	မုာ်ဟီၣ်ခိန်မဲၣ်ဖံးခိန်ဟီၣ်ကဝီၤတတီၤ လၢတံလၢအသးသမူအိၣ်ဒီးတံလၢ အသးသမူတအိၣ်သ့ၣ်တဖၣ်အိၣ်မူ သကိးဒီးဘျးစဲလိာ်သးတပူၤယီၤလၢ တံထီၣ်ယူထီၣ်ယီၤလိာ်က့ၤသးဒ် ပုၤတဖျၢၣ်တထၢအသးန့ၣ်လီၤ. ဒ်ပ ဟ့ၣ်တံအဒိအသိး, တံလၢအသး သမူတအိၣ်ဒ်အမ့ၢ်ထံနိ, ကလံၤ, မုာ်တံကပီၤ, ဒီးလၢလုတံမျါထး သံသ့ၣ်တဖၣ်ကအိၣ်ဝဲအသိး တံ လၢအသးသမူအိၣ်ဒ်အမ့ၢ်ဒ့ၣ်ဖိ ညၣ်ဖိ, ထီၣ်ဖိလံၣ်ဖိ, တံဒီးတံ လၢ, သံၣ်ဖိဖိဖိ, ဆၢၣ်ဖိကီၢ်ဖိလၢ အဒိၣ်ထီၣ်တကလုာ်ဒ်အမ့ၢ်ထိးတံ တၢ်သုသ့ၣ်တဖၣ်လၢအအိၣ်ဆိးသ ကိးတပူၤယီၤဖဲဟီၣ်ကဝီၤတတီၤယီ အပူၤအံၤ ဘၣ်တံသ့ၣ်ညါအိၣ်ဒ်အ မ့ၢ် “န့ဆၢၣ်တံမူတတ” န့ၣ်လီၤ

၁၀	တၢ်မူအါကလုာ် (တၢ်မူတၢ်မဲအါမံအါကလုာ်)	Biodiversity	တၢ်မ့ၢ်ဟံၣ်ဖျိၣ်တၢ်ကတိၤဖဲအမ့ၢ် “တၢ်သးသမူ” ဒီး “တၢ်အါမံအါကလုာ်” န့ၣ်ကကဲထီၣ်တၢ်ကတိၤတဖျါၣ်ယီၤလၢအမ့ၢ် “တၢ်မူအါကလုာ်” လၢအကျါၣ်ဘၢဝဲဒၣ်တၢ်လၢအသးသမူအိၣ်ယုာ်ဒီးတၢ်မဲတၢ်မါအါမံအါကလုာ်သ့ၣ်တဖၣ်န့ၣ်လီၤ.
၁၁	ကလံၤကွီၤကျါၣ်ဘၢ	Atmo-sphere	မ့ၢ်ကံၤသဝံအယၢ်အလီၢ် (တၢ်လီၢ်လၢအအယၢ်ကံၤသဝံ) လၢအအိၣ်ဝးတရံးဟီၣ်ခိၣ်ဖျါၣ်န့ၣ်လီၤ. ကလံၤကွီၤကျါၣ်ဘၢဖဲအံၤတကလုာ်တၢ်ထံၣ်န့ၣ်ကံၤသဝံဖဲအမ့ၢ်န့ၣ်ကြိၣ်ကွံၣ်(၇၈.၁) မျးကယၤ, အိၣ်စံၣ်ကွံၣ် (၂၀.၉) မျးကယၤ, ယုာ်ဒီးကံၤသဝံလၢအဂၢၢ်ဖဲအမ့ၢ်အၤကီၢ်န့ၣ်, ဟံၣ်လဲၤယၢ်, ခၢ်ဘိၣ်ဒဲၣ်အီးစး (၀.၄)မျးကယၤ, အိၣ်စိ, ထံသဝံသ့ၣ်တဖၣ်န့ၣ်လီၤ.
၁၂	ထံနိကွီၤကျါၣ်ဘၢ	Hydro-sphere	ထံနိကွီၤကျါၣ်ဘၢအပူၤတခီတၢ်လၢအပၣ်ယုာ်မ့ၢ်ဝဲထံကျိၤ, ပီၣ်လဲၣ်, နိၣ်, ကမါ, ထံဖိကျိၤသ့ၣ်တဖၣ်န့ၣ်လီၤ.

၁၃	ဟီၣ်ခိၣ်ကွီ ကျါဘါ	Litho- sphere	တၢ်လၢအပၣ်ယုၣ်လၢဟီၣ်ခိၣ်ကွီ ကျါဘါအပူၤသ့ၣ်တဖၣ်တခီၣ်မ့ၢ်ဝဲ ဟီၣ်ခိၣ်မဲၣ်ဖံးခိၣ်, ဟီၣ်ခိၣ်ညၣ် ထ့ၣ်, လၢၢ်ဇိၤလ့ၤဇိၤ, ဟီၣ်လၢ်ပနံၣ် ဒီးတၢ်မျါထးသံသ့ၣ်တဖၣ်န့ၣ်လီၤ.
၁၄	တၢ်မူကွီ ကျါဘါ	Biosphere	မ့ၢ်ဟီၣ်ခိၣ်မဲၣ်ဖံးခိၣ်တၢ်လီၢ်တၢ်ကျဲ လၢတၢ်ထံၣ်န့ၢ်တၢ်မူတတၢ်ခဲလၢၢ် အိၣ်ဆိးအလီၢ်အကျဲသ့ၣ်တဖၣ်န့ၣ် လီၤ. ဒ်ပစံးတၢ်အသိးတၢ်မူတတၢ် လၢခိၣ်ခိၣ်, ထံလၢၢ်, တၢ်လူၢ်တၢ် တြီၤ, ပီၣ်လဲၣ်ပီၣ်တြီၤ, ဒီးပျၢ်မုၢ်သီ ထီတၢ်လီၢ်တၢ်ကျဲသ့ၣ်တဖၣ်လၢတၢ် မူတၢ်မဲအါမံၤအါကလုာ်အိၣ်ဆိးဝဲ ဒၣ်န့ၣ်လီၤ.
၁၅	ဟံၣ်မဲၣ်ထံ ကလၢတၢ်ဒီး ဘၣ်သလၣ်	Greenouse effect	ဟံၣ်မဲၣ်ထံကလၢအခိပညီစံးတၢ် န့ၣ်မ့ၢ်ဝဲဟံၣ်တဖျၢၣ်လၢအဘၣ်တၢ် တုၤအီၤ (မ့တမ့ၢ်) ကျါဘါအီၤလၢ မဲၣ်ထံကလၢ (မ့တမ့ၢ်) ပျးစတုး ကီၣ်တဲၣ်ဒၣ်သိးကဖီၣ်ယၢ်တၢ်ကီၢ် လၢအဘၣ်တၢ်ဒီးန့ၢ်အီၤလၢမုၢ်တၢ်က ပီၤအအိၣ်လိလိဒီးမၤကလၢထီၣ် က့ၤဟံၣ်ဒီးတဖျၢၣ်အဂီၢ်န့ၣ်လီၤ.

၁၆	ဟံဉ်မဲာ်ထံ ကလးကံ သဝံ	Green- house gases	ဟံဉ်မဲာ်ထံကလးကံသဝံဒ်အမ့ၢ် ခဉ်ဘိဉ်ဒဲဉ်အီးစး, ထံသဝံ, မံး သ့, နဲဉ်ထြိုဉ်အီးစးလးအလဲတရံး အသးဖဲကလံကွီကျါဘာလးအမ့ၢ် ဟီဉ်ခိဉ်ဖျဉ်တၢ်အယၢ်ကံသဝံအ လီၢ်န့ဉ်လီၤ.
၁၇	ကံခဉ် ဘိဉ်တၢ်လဲ တရံးသး	Carbon cycle	မ့ၢ်ဝီၢ်ကူၢ်တဖျဉ်လးအဟံဖျါထီဉ် က့ၤကံခဉ်ဘိဉ်တၢ်လဲတရံးသးလး အအိဉ်ဒီးအက့ၢ်အဂီၤအကလုာ် ကလုာ်, ဒ်ပစံးတၢ်အသိးတၢ်လဲ တရံးသးအက့ၢ်အဂီၤဒီဖျါကံသဝံ ဒ်အမ့ၢ်ခဉ်ဘိဉ်ဒဲဉ်အီးစး, ကံခဉ် ဘိဉ် (ကံသ့) လးတၢ်ထံဉ်န့ၢ်အီၤ ဖဲတၢ်မုၢ်အသးအကံအသိးအကျါ ဒ်အမ့ၢ်သ့ဉ်မုၢ်ယိဉ်ဝဉ်, ဆဉ်ဖိကီၢ် ဖိဒီးတၢ်မဲတၢ်မါအုဉ်သံကျဉ်သံ, ဒီးန့ဆဉ်မ့ဉ်အူဆဉ် (အဖိ, ရုဉ် နီဉ်သိဒီးလးသ့ဉ်လး) သ့ဉ်တဖဉ် န့ဉ်လီၤ.

၁၈	နွဲ့ဆာ်တၢ်မူတၢ်ခိၣ်လီၤ	Ecological footprint	<p>မ့ၢ်တၢ်ထီၣ်တၢ်ဒွးတခါလၢအဟံၣ်ဖျါထီၣ်က့ၤပုၤက့ၤပုၤကညီအတၢ်ဒီးသန့ထီၣ်သးလၢနွဲ့ဆာ်တၢ်အိၣ်ယၢအဖိခိၣ်အိၣ်ဆံးအါလဲၣ်န့ၣ်လီၤ.</p> <p>မ့ၢ်တၢ်ထီၣ်တၢ်ဒွးတခါလၢအဟံၣ်ဖျါထီၣ်က့ၤနွဲ့ဆာ်တၢ်မူတၢ်အတၢ်ဆီၣ်ထွဲမၤစၢၤက့ၤပုၤက့ၤပုၤကညီတၢ်အိၣ်မူအိၣ်ဂဲၤဒီးမ့ၢ်ကျိၤဝဲၤကွၢ်တၢ်ဖံးတၢ်မၤတၢ်လိၣ်ဘၣ်သ့ၣ်တဖၣ်အိၣ်ထဲထဲလဲၣ်အဂ့ၢ်န့ၣ်လီၤ.</p> <p>ဒီးမ့ၢ်စ့ၢ်ကိးတၢ်ပိးတၢ်လိတခါလၢတၢ်ထိးဒွးက့ၤတၢ်ဘၣ်အဘၣ်သီလၢပုၤက့ၤပုၤကညီသ့ၣ်တဖၣ်ထုးထီၣ်အိၤ, ဒီးတၢ်ထီၣ်သတြိက့ၤပုၤက့ၤပုၤကညီသ့ၣ်တဖၣ်အတၢ်စူးကါနွဲ့ဆာ်တၢ်အိၣ်ယၢဒီးဟီၣ်ခိၣ်လၢပအိၣ်ဆိးလၢအပူၤ (နွဲ့ဆာ်ဟီၣ်ခိၣ်ဖျါ) အကံၢ်အစီလၢတၢ်ထုးထီၣ်မၤပျဲၤက့ၤနွဲ့ဆာ်တၢ်အိၣ်ယၢဒီးတၢ်ဘၣ်အဘၣ်သီလၢအမၤစ့ၢ်သံးဒီးမၤလီၤမၢ်ကွၢ်အိၤန့ၣ်လီၤ.</p>
----	------------------------	----------------------	--

၁၉	ဘီမိုနာဖွဲ့တည် ကရု	United Nations (UN)	မိုးထံကီဘီမိုနာဖွဲ့တည်လီဒါးထံ ရှုကီသဲးတံကရုကရိဖးဒိတ ဖုလအဂဲလိတ်တံလတ်ပဟယ် ကဟိတ်ခိဒိဘုတ်တံမုတ်တံခုတ်၊ တံယူတံဖိးဒီးဆိတ်ထွဲမစးဒီးမ သကိးတံဒီးထံကီပဒိတ်ပပုလအ မုကရုဖိသုတ်တဖုတ်လတ်မဆူတ် ထိတ်ဒီးမဂုထိတ်အဝဲသုတ်ထံဖိကီ ဖိသုတ်တဖုတ်အတံအိတ်မူအိတ်ဂဲဒီး တံအိတ်မုတ်ဆိးပဟဲသုတ်တဖုတ်အ ဂီန့တ်လီ။
၂၀	ဟိတ်ခိတ်ဒိ ဘုတ်ဆူတ်ချ ကရု	World Health Organization (WHO)	မုဘီမိုနာဖွဲ့တည်ကရုအတံကရုကရိ တဖုလအဂဲလိတ်တံလတ်စိတ်က ဖိထိတ်ကုတ်အိတ်ဆူတ်အိတ်ချ၊ ကဟုကယံကဟဲဟိတ်ခိတ်တဖုတ် ဒ်သိးတံပုဖုးကအိတ်ဒီးဆိတ်ထွဲမ စးကုပုလအဘုတ်ဒိဘုတ်ထံးညီ သုတ်တဖုတ်န့တ်လီ။
၂၁	ဟိတ်ခိတ်ဒိ ဘုတ်တံထိတ် ဖွးမူခိတ်က လံးသိတ်ဂီ ကရု	World Meteorological Organization (WMO)	မုဘီမိုနာဖွဲ့တည်ကရုအတံကရုက ရိတဖုလအအိတ်ဒီးတံမဟဲစိတ်မီ ခွဲးယံလတ်ဂုတ်တံဝီဒ်အမုမူခိတ် ကလံးသိတ်ဂီ၊ တံကသုတ်ကသံး၊ ဒီးထံနိတ်အိတ်ယာသုတ်တဖုတ်အဖိ ခိတ်န့တ်လီ။

<p>၂၂</p>	<p>တၢ်ကသုၣ်ကသံးတၢ်တီတၢ်တြၢ်</p>	<p>Climate justice</p>	<p>တၢ်ကသုၣ်ကသံးတၢ်တီတၢ်တြၢ်အခီပညီစံးတၢ်န့ၣ်မ့ၢ်ဝဲတၢ်ကသုၣ်ကသံးတၢ်တတၢ်တနၢ်လၢအကျါဘၢဝဲဒၣ်ပုဂ္ဂိုဝ်း၊ ထံၣ်ကီၢ်သးဒီးခိၣ်ယၤန့ၣ်ဆၢတၢ်တၢ်ဒီးတၢ်ကီၢ်တၢ်ခဲသ့ၣ်တဖၣ်န့ၣ်လီၤ. တၢ်ကသုၣ်ကသံးတၢ်ဆီတလဲအံၤမ့ၢ်တက့ၢ်မဲၣ်ဒၣ်လဲၣ်ပုၤနီတဂၤဘၣ်ဘၣ်ဆၢ, တၢ်တူၢ်ဘၣ်ဒီးတၢ်ဘၣ်ဒီးဘၣ်ထံးသ့ၣ်တဖၣ်လီၤဆီလိာ်အသးလၢပုၤတဝါဒီးပုၤအဒူၣ်အထာသ့ၣ်တဖၣ်အဘၣ်စၢန့ၣ်လီၤ. ဒ်ပစံးတၢ်အသိးထံၣ်ကီၢ်လၢအဖျိၣ်တုၣ်, ပုၤလီၢ်ကဝါ, ပုၤထူလံၤဖိ, ဒီးပိာ်မုၢ်ပိာ်မၤသ့ၣ်တဖၣ်တူၢ်ဘၣ်တၢ်ကသုၣ်ကသံးတၢ်တတၢ်တနၢ်နးဒိၣ်န့ၢ်ဒီးပုၤအဂၤတက့ၢ်န့ၣ်လီၤ. ဒီးပုၤသ့ၣ်တဖၣ်အံၤတမ့ၢ်ပုၤလၢအဒုးအိၣ်ထီၣ်တၢ်ဂ့ၢ်ကီၢ်အခိၣ်သ့ၣ်လၢတၢ်ကသုၣ်ကသံးတၢ်ဆဲတလဲခိဖျိဟီၣ်ခိၣ်ကလၢထီၣ်ဘၣ်ဆၢ, တူၢ်ဘၣ်တၢ်လၢအတအိၣ်ဒီးတၢ်တီတၢ်တြၢ်ဘၣ်န့ၣ်လီၤ. တၢ်ကသုၣ်ကသံးတၢ်တီတၢ်တြၢ်မ့ၢ်ထံၣ်ကီၢ်ဘီမ့ၢ်ပတီၢ် (ဟီၣ်ခိၣ်ဒီးဘၣ်ပတီၢ်) တၢ်ဂၤလိာ်တခါလၢတၢ်မၤလၢထီၣ်ပုၤထီၣ်က့ၤပုၤဂ့ၢ်ဝိ, ထံၣ်ကီၢ်သးဒီးခိၣ်ယၤန့ၣ်ဆၢတၢ်တီတၢ်တြၢ်ဒီးတၢ်တီဖၤအိၣ်မးလၢအအိၣ်ဒီးတၢ်ထဲသိးတုၤသိးလၢပမူဖျၢၣ်ယုာ်ဒီးပုၤဟီၣ်ခိၣ်ဖိကိးဂၤဒဲးအဂီၢ်န့ၣ်လီၤ.</p>
-----------	---------------------------------	------------------------	--

ပျူထူလံဖိလဟီၣ်ခိၣ်တဘျၣ်အံၤန့ၣ်ဝဲဒၣ်လၢ န့ဆၢၣ်တၢ်မူတတၢ်
ဒီးတၢ်မူတၢ်မဲခဲလၢၣ်ဘျးစဲလိာ်အသးန့ၣ်လီၤ. ပဲပျူကူပျူကညီတဖၣ်
စ့ၢ်ကိး ပမ့ၢ်တၢ်မူတကလုာ်လၢအဘၣ်ဃးဒီးန့ဆၢၣ်တၢ်ဘၣ်တ့ၣ်လၢဟီၣ်ခိၣ်
တဘျၣ်အံၤန့ၣ်လီၤ. ကလံၤလၢပကသၢအီၤ, ထံနိလၢပအီၤဒီးစူးကါအီၤ,
ဟီၣ်ခိၣ်ကပံာ်လၢပတၢ်အိၣ်တၢ်အီၤ, ဟံၣ်ဃီတၢ်အိၣ်တၢ်ဆိးဒီးတၢ်အိၣ်က
ဒုအလီၢ်အကျဲလၢပတၢ်အိၣ်ဆူၣ်အိၣ်ချူဒီးတၢ်အိၣ်မုာ်ဆိးပၤအဂီၢ်တဖၣ်ပျူ
လၢအမၤလၢပျဲၤန့ၢ်ပျဲၤမ့ၢ် “န့ဆၢၣ်တၢ်မူတတၢ်” လၢအအိၣ်ဝးတရံးပျူတဖၣ်
န့ၣ်လီၤ. န့ဆၢၣ်တၢ်မူတတၢ်လၢဟီၣ်ခိၣ်တဘျၣ်အံၤ “ကွၢ်မူကွၢ်ကဲ” တ့ၢ်လံ
ပျူအစိတဖၣ်အစိလံအဃိ ဖဲသိးအတၢ်လဲၤတရံးသးအသုတဆိကတီၢ်
ကွံာ်တဂ့ၤအဂီၢ်, မ်ပကဂဲၤလိာ်သကိးတပျူဃီလၢတၢ်ဒီသဒၢ, ကဟုကယာ်ဒီး
ရဲၣ်သဲကတီၤက့ၤအီၤလၢပနီၢ်ကစၢ်ဒၣ်ပတၢ်အိၣ်မူအိၣ်ဂဲၤအဂီၢ် ယုာ်ဒီးဖိလံၤ
လၢခံတစိအဂီၢ်တက့ၢ်.

